

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2008

Michaela Maršíková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

**POPULAČNÍ VÝVOJ ZEMÍ JIŽNÍ EVROPY
V DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ**

**DEMOGRAPHIC TRENDS IN SOUTH EUROPE
IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY**

Diplomová práce

Michaela Maršíková

2008

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Ludmila Fialová, Csc.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením školitelky RNDr. Ludmily Fialové, CSc. a na základě pramenů uvedených v seznamu literatury.

Svoluji k zapůjčení této práce pro studijní účely a souhlasím s tím, aby byla řádně vedena v evidenci vypůjčovatелů.

V Praze dne 21. 8. 2008

.....
podpis

Děkuji především RNDr. Ludmile Fialové, CSc. za užitečné rady a připomínky, které mi poskytla v průběhu zpracování mé diplomové práce. Dále děkuji své rodině a přátelům za technickou pomoc.

Populační vývoj zemí jižní Evropy v druhé polovině 20. století

Abstrakt

Po druhé světové válce došlo v zemích jižní Evropy k významným změnám jak v politické, ekonomické a sociální situaci, tak v demografickém chování obyvatelstva. Země jižní Evropy mají i přes odlišný politický vývoj řadu společných rysů. V mnoha socioekonomických charakteristikách se však jednotlivé země od sebe odlišují. Hlavní rozdíl mezi jednotlivými státy spočívá ve stupni vyspělosti a struktuře ekonomiky. Demografické chování vykazovalo po celé sledované období určité odlišnosti mezi jednotlivými státy. Můžeme však pozorovat stejné vývojové tendence, které se promítly do sblížování demografických charakteristik. Změny rodinného a reprodukčního chování se začaly projevovat především v 80. letech 20. století. Mezi hlavní rysy nového modelu demografického chování patří odkládání sňatku a rození dětí do vyššího věku, zvyšování podílu mimomanželsky narozených dětí, rostoucí úroveň rozvodovosti a zlepšující se úmrtnostní poměry. Státy jižní Evropy mají velké regionální rozdíly, které se odráží v ekonomických i demografických ukazatelích.

Klíčová slova: populační vývoj, Itálie, Portugalsko, Španělsko, Řecko, regionální analýza, NUTS 2

Demographic trends in South Europe in the second half of the 20th century

Abstract

After the World War II important changes have taken place in the political, economical and social situation as well as the demographic behavior of population has changed in Southern European countries (Portugal, Spain, Greece and Italy). A lot of common features can be found there in spite of dissimilar political development. The countries differ particularly in social and economical features. The main differences can be found in the level and in the structure of economy. The demographic behavior has been showing some differences between the countries for the period under consideration. However, identical development trends lead to converging of demographic characteristics. Differences of reproductive behavior began to show in the eighties of the 20th century. The main features of the new demographic behavior model are following: the mean age at first marriage and the mean age of women at first birth are increasing, the illegitimate births and divorce rate are growing and the expectation of life at birth is going up. There are huge regional distinctions among Southern European countries which are reflected in the economic and demographic indexes.

Keywords: population development, Italy, Portugal, Spain, Greece, regional analysis, NUTS 2

OBSAH

Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	9
Seznam příloh	10
1. Úvod	12
2. Metodika práce	13
2.1 Struktura práce a zdroje dat	13
2.2 Metodika zpracování	14
3. Socioekonomická charakteristika zemí jižní Evropy	15
3.1 Vymezení jižní Evropy	15
3.2 Historický a politický vývoj po 2. světové válce	15
3.3 Ekonomická situace v zemích jižní Evropy	18
3.3.1 Vývoj hospodářství	18
3.3.2 Zemědělství	21
3.3.3 Průmysl	22
3.3.4 Služby	23
3.4 Etnické a náboženské složení obyvatelstva	23
4. Populační vývoj zemí jižní Evropy	25
4.1 Populační růst a změny počtu obyvatelstva	25
4.2 Struktura populace podle pohlaví, věku a rodinného stavu	28
4.2.1 Struktura obyvatelstva podle pohlaví	28
4.2.2 Struktura obyvatelstva podle věku a rodinného stavu	29
4.3 Sňatečnost a rozvodovost	31
4.3.1 Sňatečnost	31
4.3.2 Rozvodovost	33
4.4 Porodnost	35
4.5 Potratovost	39
4.6 Úmrtnost	41
4.6.1 Kojenecká úmrtnost	41
4.6.2 Střední délka života	42
4.6.3 Úmrtnost podle věku a příčin úmrtí	44
4.7 Mezinárodní migrace	45
4.7.1 Hlavní migrační proudy po 2. světové válce	45
4.7.2 Mezinárodní migrace v jednotlivých sátech jižní Evropy	48
4.8 Předpokládaný populační vývoj v období do roku 2050	50

5.	Regiony jižní Evropy.....	52
5.1	Regiony Portugalska	53
5.2	Regiony Španělska.....	58
5.3	Regiony Itálie	67
5.4	Regiony Řecka	77
5.5	Srovnání regionů jižní Evropy.....	84
6.	Závěr	91
	Seznam použité literatury	93
	Přílohy	97

Seznam tabulek

- Tab. 1: Základní charakteristiky zemí jižní Evropy
- Tab. 2: Základní ekonomické ukazatele v zemích jižní Evropy v roce 2007
- Tab. 3: Počet mužů na 100 žen podle věkových skupin v zemích jižní Evropy v letech 1950 a 2005
- Tab. 4: Věkový medián v zemích jižní Evropy v letech 1950-2005
- Tab. 5: Průměrná délka trvání manželství při rozvodu v zemích jižní Evropy v letech 1960-2003
- Tab. 6: Používání moderních antikoncepčních metod v zemích jižní Evropy v letech 1995-2006 (% vdaných žen ve věku 15-49 let)
- Tab. 7: Standardizovaná míra úmrtnosti podle příčin úmrtí v zemích jižní Evropy v roce 2005 (na 100 tisíc osob)
- Tab. 8: Počet cizinců a uprchlíků a jejich příjmy v zemích jižní Evropy v letech 1990-2005
- Tab. 9: Podíl cizinců podle země původu v zemích jižní Evropy v roce 2001
- Tab. 10: Administrativní členění a systém NUTS ve státech jižní Evropy
- Tab. 11: Doporučený počet obyvatel pro základní úrovně regionů NUTS 1-NUTS 3 v zemích jižní Evropy

Seznam obrázků

- Obr. 1: Vývoj počtu obyvatelstva zemí jižní Evropy v letech 1950-2007 (k 1. 7.)
- Obr. 2: Hrubá míra přirozeného přírůstku, hrubá míra migračního přírůstku, hrubá míra celkového přírůstku v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Obr. 3: Složení obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu podle sčítání v zemích jižní Evropy v roce 2001
- Obr. 4: Hrubá míra sňatečnosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Obr. 5: Redukované míry sňatečnosti žen podle věku v zemích jižní Evropy v letech 1960-2000
- Obr. 6: Index rozvodovosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Obr. 7: Úhrnná rozvodovost v zemích jižní Evropy v letech 1960-2002
- Obr. 8: Vývoj úhrnné plodnosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2006
- Obr. 9: Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v zemích jižní Evropy v letech 1960-2005
- Obr. 10: Podíl dětí narozených mimo manželství v zemích jižní Evropy v letech 1960-2006
- Obr. 11: Míry plodnosti podle věku v zemích jižní Evropy
- Obr. 12: Podíl živě narozených dětí podle pořadí v zemích jižní Evropy v letech 1960-2005
- Obr. 13: Index potratovosti v zemích jižní Evropy v letech 1980-2005
- Obr. 14: Vývoj kojenecké úmrtnosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Obr. 15: Střední délka života při narození mužů a žen v zemích jižní Evropy v letech 1950-2006
- Obr. 16: Vývoj rozdílu v naději dožití při narození mezi muži a ženami v zemích jižní Evropy v letech 1950-2006
- Obr. 17: Specifické míry úmrtnosti podle věku v zemích jižní Evropy (na 1000 osob)
- Obr. 18: Hrubá míra migračního salda v zemích jižní Evropy letech 1950-2005
- Obr. 19: Prognóza struktury obyvatelstva podle pohlaví a věku v zemích jižní Evropy v roce 2005 a 2050 (základní varianta)
- Obr. 20: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Portugalska v roce 2005
- Obr. 21: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Španělska v roce 2005
- Obr. 22: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Itálie v roce 2005
- Obr. 23: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Řecka v roce 2005
- Obr. 24: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 1990 (demografické ukazatele)
- Obr. 25: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 2005 (demografické ukazatele)
- Obr. 26: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 2005 (ekonomické ukazatele)

Seznam příloh

- Příloha 1: Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Příloha 2: Struktura obyvatelstva podle rodinného stavu podle sčítání lidu 1950-2001 v zemích jižní Evropy (v %)
- Příloha 3: Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu v zemích jižní Evropy v roce 2001 (v %)
- Příloha 4a: Základní charakteristiky populačního vývoje v Itálii v letech 1950-2007 (abs.)
- Příloha 4b: Základní charakteristiky populačního vývoje v Portugalsku v letech 1950-2007 (abs.)
- Příloha 4c: Základní charakteristiky populačního vývoje v Řecku v letech 1950-2007 (abs.)
- Příloha 4d: Základní charakteristiky populačního vývoje ve Španělsku v letech 1950-2007 (abs.)
- Příloha 5a: Základní charakteristiky populačního vývoje v Itálii v letech 1950-2007 (v ‰)
- Příloha 5b: Základní charakteristiky populačního vývoje v Portugalsku v letech 1950-2007 (v ‰)
- Příloha 5c: Základní charakteristiky populačního vývoje v Řecku v letech 1950-2007 (v ‰)
- Příloha 5d: Základní charakteristiky populačního vývoje ve Španělsku v letech 1950-2007 (v ‰)
- Příloha 6a: Vývoj úrovně sňatečnosti a rozvodovosti v Itálii v letech 1950-2007
- Příloha 6b: Vývoj úrovně sňatečnosti a rozvodovosti v Portugalsku v letech 1950-2006
- Příloha 6c: Vývoj úrovně sňatečnosti a rozvodovosti v Řecku v letech 1950-2007
- Příloha 6d: Vývoj úrovně sňatečnosti a rozvodovosti ve Španělsku v letech 1950-2006
- Příloha 7: Vývoj prvosňatečnosti žen a mužů v zemích jižní Evropy v letech 1960-2003
- Příloha 8: Vývoj podílu prvních sňatků žen a mužů v zemích jižní Evropy v letech 1960-2003
- Příloha 9: Redukované míry sňatečnosti žen podle věku (na 1000 žen) v zemích jižní Evropy v letech 1960-2000
- Příloha 10a: Vývoj ukazatelů plodnosti a potratovosti v Itálii v letech 1950-2006
- Příloha 10b: Vývoj ukazatelů plodnosti v Portugalsku v letech 1950-2006
- Příloha 10c: Vývoj ukazatelů plodnosti a potratovosti v Řecku v letech 1950-2006
- Příloha 10d: Vývoj ukazatelů plodnosti a potratovosti ve Španělsku v letech 1950-2006
- Příloha 11: Specifické míry plodnosti podle věku v zemích jižní Evropy
- Příloha 12: Podíl živě narozených podle pořadí v zemích jižní Evropy (v %)
- Příloha 13: Střední délka života při narození v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007
- Příloha 14: Specifické míry úmrtnosti podle věku v zemích jižní Evropy v roce 1950 a 2004 (v ‰)
- Příloha 15: Populační vývoj v zemích jižní Evropy v letech 2005-2050 (základní varianta)
- Příloha 16: Struktura obyvatelstva podle pohlaví a věku k 1. 1. v letech 2005 a 2050 v zemích jižní Evropy (základní varianta)
- Příloha 17: Územní členění dle systému NUTS 2 v Itálii
- Příloha 18: Územní členění dle systému NUTS 2 v Portugalsku
- Příloha 19: Územní členění dle systému NUTS 2 v Řecku
- Příloha 20: Územní členění dle systému NUTS 2 ve Španělsku
- Příloha 21: Počet obyvatel, hrubá míra přirozeného přírůstku a hrubá míra migračního salda v regionech jižní Evropy v letech 1990-2005
- Příloha 22: Struktura obyvatelstva podle pohlaví v regionech jižní Evropy v letech 1990-2005
- Příloha 23: Index ekonomického zatížení a index stáří v regionech jižní Evropy v letech 1990-2005

- Příloha 24: Základní ukazatele porodnosti a úmrtnosti v regionech jižní Evropy v letech 1990-2005
- Příloha 25: Základní ekonomické ukazatele v regionech jižní Evropy
- Příloha 26: Složky podílející se na změně populace v zemích jižní Evropy v roce 2004
- Příloha 27: HDP na 1 obyvatele v paritě kupní síly (v %) v evropských regionech (NUTS 2) v roce 2004
- Příloha 28: Dominující sektor ekonomiky v evropských regionech (NUTS 2) v roce 2004

1. Úvod

Od počátku padesátých let minulého století došlo v Evropě ke změnám politického uspořádání, které se promítlo do ekonomického, sociálního a demografického vývoje. Evropa prožívala hospodářský růst, ke kterému přispělo začleňování jednotlivých států do Evropské unie a podpora zaostalých regionů. Ropné krize v 70. a 80. letech nastartovaly strukturální změny, v jejichž důsledku poklesl význam těžebního a těžkého průmyslu a rozvinul se sektor služeb. Nejvyspělejší státy se orientují na technologicky náročná odvětví průmyslu a na rozvoj komerčních služeb a cestovního ruchu. Ekonomický rozvoj přinesl nové možnosti, které značně ovlivnily demografické chování obyvatelstva. Přispěl ke zvýšení životní úrovně společnosti, úrovně vzdělání, rozvoji výzkumu, zlepšení zdravotní a sociální péče. Tyto vlivy se odrazily v rodinném a reprodukčním chování obyvatelstva, které se ve vyspělých evropských státech začínalo měnit ve druhé polovině šedesátých let, v ostatních státech Evropy později. Jednotlivé části Evropy se však vyvíjely odlišně.

Ve své diplomové práci se zaměřuji na jižní Evropu, která má určitá specifika. Periferní a přímořská geografická poloha, subtropické klima, přírodní podmínky, vysoká religiozita a životní styl obyvatel jižní Evropy mají zásadní vliv na hospodářství a jejich demografické chování. Ekonomický růst i změny rodinného a reprodukčního chování začaly v těchto státech v porovnání s vyspělými státy Evropy později. Určitou úlohu sehrál politický vývoj těchto zemí. S výjimkou Itálie jsou státy jižní Evropy demokratické až od 70. let 20. století. Vliv na ekonomický vývoj a na migraci obyvatel měly také ztráta kolonií, ropné krize a ekonomická integrace. Asi největší rozdíl mezi státy jižní Evropy spočívá v charakteru ekonomiky jednotlivých zemí a ve stupni vyspělosti zemí. Itálie v současné době patří k nejbohatším státům, Portugalsko spolu s Řeckem jsou naopak zaostalé státy Evropské unie.

Cílem této práce je zjistit pomocí srovnávací analýzy podobnosti a diference ve vývoji demografického chování v Itálii, Portugalsku, Řecku a Španělsku v kontextu historického, politického a ekonomického vývoje. Zajímá mě, jak se promítly politické, společenské a ekonomické změny, ke kterým došlo v průběhu 2. poloviny 20. století, do demografického chování jihoevropské populace. Srovnávám populační vývoj jak na úrovni států, tak na úrovni regionů NUTS 2. Ve své práci se zaměřuji na období od počátku padesátých let minulého století do počátku 21. století na úrovni států a od počátku 90. let do současnosti na úrovni regionů.

2. Metodika práce

2.1 Struktura práce a zdroje dat

Předkládaná práce je rozdělena do šesti kapitol. Po úvodní části (kapitoly 1-2) následuje hlavní výzkumná část mé práce (3. až 5. kapitola) a závěr.

Třetí kapitola je věnována stručnému nastínění historického, politického a ekonomického vývoje v jednotlivých zemích jižní Evropy. Dále se zmiňuji o národnostním a náboženském složení obyvatelstva. Důraz je přitom kladen především na vyzdvižení nejdůležitějších změn v politické a ekonomické situaci, ke kterým došlo v těchto zemích po druhé světové válce do současnosti.

Pro zpracování této kapitoly jsem použila informace z internetových stránek Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Encyklopedie Britannica, Encyklopedie Encarta, BBC News a z Hospodářských novin. Dále jsem čerpala z publikace *The European Population since 1945* a z encyklopedie *Zeměpis světa* a z *Geografického místopisného slovníku*. Základní geografické, demografické a ekonomické údaje jsem převzala z Eurostatu, Českého statistického úřadu a Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Čtvrtou kapitolu tvoří analytická část, ve které se zabývám populačním vývojem zemí jižní Evropy. Obsahem této části je srovnání vývoje jednotlivých demografických procesů (sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti, potratovosti a úmrtnosti). Dále popisují a srovnávám vývoj migračních proudů ve státech jižní Evropy. Zabývám se také předpokládaným populačním vývojem těchto zemí do poloviny 21. století.

V této kapitole vycházím z publikace *The European Population since 1945* od autora Rothenbachera, z publikací *OSN Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region* zpracovaných pro každý stát jižní Evropy. Dále jsem čerpala z publikací *Population Statistics*, publikací OSN, *Rodinné politiky ve vybraných evropských zemích I.* od autorky Matějkové a Paloncyové a z dalších pramenů. Pro část o mezinárodní migraci jsem použila odborný článek *Migrations in History* z publikace *Immigration and Emigration in Historical Perspective*, jehož autorem je M. Klemenčič. Dále jsem použila ke zpracování této části publikaci autorů S. Castlese a M. J. Millera *The age of migration: international population movements in modern world* a články dostupné z internetových stránek *International Organization for Migration* a *Migration Information Source* (např. článek *The Changing Mosaic of Mediterranean Migrations*, jehož autorem je M. Baldwin-Edwards). Srovnávací analýzu populačního vývoje jsem vypracovala především na základě dat z databáze Eurostatu, z dat dostupných z internetových stránek *Národních statistických úřadů jednotlivých států*, *Human Mortality Database* a *World Prospects: The 2006 Revision Database*. Dalšími prameny dat byly publikace *Recent demographic development in Europe* a *Demographic Yearbook*.

Pátá kapitola je věnována regionům jižní Evropy. Nejprve uvádím stručnou charakteristiku ekonomické a demografické situace jednotlivých regionů jižní Evropy a následně porovnávám pomocí statistické metody (shluková analýza), do které jsou zahrnuty všechny regiony jižní Evropy, podobnost určitých ekonomických a demografických ukazatelů.

Hlavním pramenem pro vypracování této kapitoly byly internetové stránky *Portrait of the Regions* spravované Eurostatem a materiály publikované Eurostatem (*Eurostat Regional Yearbook*,

Regions: Statistical Yearbook. Základní demografické a ekonomické údaje za regiony jižní Evropy jsem čerpala z databáze Eurostatu (Regional and Urban Statistics).

2.2 Metodika zpracování

Téměř všechny v práci používané absolutní, relativní i analytické údaje jsou sekundární povahy. Demografické ukazatele byly převzaty především ze Statistického úřadu Evropské unie, Human Mortality Database a Populační divize OSN. Jedním z dopočítávaných ukazatelů byl index stáří, který udává počet osob starších 65 let na 100 osob ve věku 0-14 let. Dále jsem dopočítávala strukturu podle pohlaví, věku a rodinného stavu v relativním vyjádření na základě dat ze sčítání 2001, která jsou k dispozici na internetových stránkách Eurostatu. Dalším dopočítávaným demografickým ukazatelem byl index maskulinity podle věku za roky 1950 a 2005 na základě dat Populační divize OSN. Také jsem dopočítávala index rozvodovosti, který je definován jako poměr počtu rozvodů a počtu sňatků ve sledovaném roce a index potratovosti, který udává počet potratů na 100 živě narozených v daném roce. V části věnované odhadům budoucího populačního vývoje jsem vypočítala hrubou míru přirozeného přírůstku (rozdíl narozených a zemřelých vztažený ke střednímu stavu obyvatel), hrubou míru migračního salda (rozdíl imigrantů a emigrantů vztažený ke střednímu stavu obyvatel), hrubou míru porodnosti, hrubou míru úmrtnosti a strukturu obyvatelstva podle pohlaví a věku.

V části, ve které se zabývám ekonomickou a demografickou situací jižní Evropy na úrovni regionů, jsem data z větší části převzala z Regionální databáze Eurostatu. Mezi tyto ukazatele patří HDP na obyvatele podle koupěschopnosti v EU-27, míra zaměstnanosti, míra nezaměstnanosti, podíl zaměstnaných ve službách, počet obyvatel, hrubá míra přirozeného přírůstku, hrubá míra porodnosti, hrubá míra úmrtnosti a kvocient kojenecké úmrtnosti. Jedinými dopočítávanými ukazateli byly hrubá míra migračního salda, podíly jednotlivých věkových složek obyvatelstva, index stáří a index ekonomického zatížení. Hrubou míru migračního salda jsem spočítala na základě údajů o počtu narozených a zemřelých a na základě dat o počtu obyvatel k 1.1. sledovaného a následujícího roku. Všechny tyto ekonomické a demografické ukazatele uvádím za roky 1990 a 2005 v příloze.

3. Socioekonomická charakteristika zemí jižní Evropy

V této kapitole se soustředím na porovnání socioekonomických poměrů v zemích jižní Evropy od počátku 50. let 20. století až do současnosti. Nejprve se stručně zmiňuji o historickém a politickém vývoji v těchto zemích. Dále se věnuji hospodářské situaci se zřetelem na jednotlivé sektory ekonomiky (primární, sekundární a terciární). V neposlední řadě se zabývám etnickou a náboženskou strukturou jihoevropského obyvatelstva. Jednotlivé státy jižní Evropy hodnotím z důvodu větší přehlednosti zvlášť, i když mají tyto země mnoho podobných rysů v řadě charakteristik týkajících se historického vývoje, ekonomické situace a náboženství.

3.1. Vymezení jižní Evropy

Vymezení jižní Evropy není zcela jednotné. Existují různá vymezení, která se liší zařazením jednotlivých států k tomuto celku. Podle Spojených národů patří k jižní Evropě tyto země: Albánie, Andorra, Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Gibraltar, Chorvatsko, Itálie, Makedonie, Malta, Portugalsko, Řecko, San Marino, Slovinsko, Srbsko, Španělsko a Vatikán. Ve své práci se zaměřím pouze na největší z nich, a to na Itálii, Portugalsko, Řecko a Španělsko. Tyto země se rozkládají na Iberském a Apeninském poloostrově a v nejj jižnější části Balkánského poloostrova. Kromě Portugalska omývá břehy těchto států Středozemní moře.

Rozlohou největší je Španělsko, ke kterému patří ostrovy Baleáry ve Středozemním moři a Kanárské ostrovy v Atlantickém oceánu. Itálie, druhá největší země jižní Evropy, zahrnuje ostrovy Sardinii a Sicílii a mnoho menších ostrůvků. Asi 15 % plochy Řecka tvoří ostrovy v Egejském, Jónském a Krétském moři. Území nejmenší země jižní Evropy, Portugalska, zahrnuje také Madeiru a Azorské ostrovy v Atlantiku.

Tab. 1: Základní charakteristiky zemí jižní Evropy

Země	Rozloha (km ²)	Hustota zalidnění (obyv./ km ²)	Počet obyvatel k 1.1. 2007 (mil.)	Podíl obyvatel z EU-27 (%)	Hlavní město	Státní zřízení
Itálie	301 318	193	59,1	11,9	Řím	republika
Portugalsko	91 982	114	10,6	2,1	Lisabon	republika
Řecko	131 957	84	11,2	2,3	Athény	republika
Španělsko	505 992	84	44,5	9,0	Madrid	království

Zdroj: Eurostat, ČSÚ, MZV ČR

3.2. Historický a politický vývoj po 2. světové válce

Jižní Evropa má dlouhou a bohatou historii. Až do počátku novověku byla hlavním centrem evropské civilizace, rozvoj obchodu a kultury se poté přesunul spíše do západní Evropy a Severní Ameriky a význam jižní Evropy tak upadl.

Politický vývoj této oblasti měl v letech po druhé světové válce přes značné rozdíly řadu společných rysů. S výjimkou Itálie v nich po určité době byly u moci diktatury. V Portugalsku a Španělsku byla nastolena fašistická diktatura ve 20. a 30. letech. V Řecku se dostala k moci

vojenská diktatura až na konci 60. let. Všechny tyto tři státy se osvobodily od diktatur až v polovině 70. let (Řecko v roce 1973, Portugalsko v roce 1974 a Španělsko v roce 1975). Poválečný vývoj byl zprvu významně poznamenán předchozí situací (politickým vývojem v meziválečném období, rozdílným zapojením do 2. světové války) a také různorodými dopady vývoje ve světě (osvobozování posledních kolonií). Itálie se navíc zapojila jako aktivní účastník do bojů 2. světové války a v závěrečných fázích války byla částečně okupována německou armádou a na jejím území probíhaly válečné operace. Také Řecko bylo během 2. světové války okupováno. Portugalsko a Španělsko zůstalo během druhé světové války neutrální.

V Portugalsku došlo v roce 1926 k vojenskému převratu a k moci se dostal profesor ekonomie Antonio de Oliveira Salazar. Během jeho diktatury, která trvala až do konce 70. let, dal do pořádku devastované finance a z Portugalska učinil polofašistickou republiku. Salazara nahradil v roce 1968 M. Caetano. V afrických koloniích se rozšířilo hnutí za nezávislost, které v 60. letech přerostlo v guerillovou válku. Vleklé koloniální války v Guineji, Angole a Mosambiku značně Portugalsko vyčerpaly, ale ztrátě kolonií nezabránily. Tzv. karafiátová revoluce z roku 1974 dovršila rozpad poslední koloniální říše. Během let 1974-1975 získaly všechny kolonie kromě Macaa¹ nezávislost. V roce 1974 se po levicovém převratu stal prezidentem A. de Spínola. Téhož roku byla vojenská diktatura svržena a v roce 1976 se konaly první demokratické volby. Prezidentem se stal generál A. R. Eanes. Mario Soares, který začal obnovovat ekonomiku po období revolučních zmatků, se stal předsedou vlády. Roku 1982 vstoupila v platnost nová ústava a byly zrušeny revoluční orgány. V roce 1986 byl Soares zvolen prvním civilním prezidentem.

Portugalsko je nyní parlamentní republikou. V čele státu stojí prezident, volený ve všeobecných, přímých a tajných volbách na pět let. Zákonodárnou moc má jednokomorové Shromáždění republiky v čele s předsedou, které má 230 poslanců volených na čtyři roky. Kromě Shromáždění republiky existuje regionální shromáždění na Madeiře a Azorských ostrovech. Výkonnou moc má vláda v čele s premiérem. V roce 1949 se Portugalsko stalo členem NATO, v roce 1955 Spojených národů a o pět let později členem EFTA. Od roku 1986 je Portugalsko členem Evropského společenství (Evropské unie).

Ve španělské občanské válce (1936-39) zvítězil generál Francisco Franco, který nastolil fašistickou diktaturu. I když byl Franco podporován fašistickými režimy Německa a Itálie, zůstalo Španělsko během 2. světové války neutrální. V roce 1947 byl pak Franco jmenován doživotně hlavou státu. Francova diktatura skončila jeho smrtí v roce 1975, kdy se Juan Carlos de Borbón y Borbón stal španělským králem, který vládne dodnes. O dva roky později se uskutečnily demokratické volby a v roce 1978 byla zavedena demokratická ústava. Roku 1979 bylo Španělsko prohlášeno konstituční monarchií.

Dnes je parlamentní konstituční monarchií. Hlavou státu a ozbrojených sil je král, který jmenuje a odvolává předsedu vlády a ministry. Zákonodárným orgánem je dvoukomorový parlament, volený na čtyři roky. Tvoří ho Poslanecká sněmovna (350 členů) a Senát (259 členů). Pro Španělsko je typická silná decentralizace, vedle národního parlamentu existuje 19 autonomních parlamentů s širokými pravomocemi. Výkonná moc je svěřena vládě. V roce 1955 se stalo členem

¹ Macao bylo v roce 1999 předáno Číně

Spojených národů. V roce 1982 vstoupilo do NATO a od roku 1986 je členem Evropského společenství.

Zákazem používání jiných jazyků a zvyků za Francovy vlády bylo vyvoláno separatistické hnutí Basků a Katalánců. „Tato hnutí požadovala kulturní a politickou svobodu a používala stále více teroristických metod“.² Boj proti baskické teroristické organizaci ETA zůstává stále aktuálním problémem.

Ve 20. letech vytvořil v Itálii Benito Mussolini fašistickou diktaturu. Pod jeho vládou Itálie rozšířila své impérium o Etiopii a stala se spojencem nacistického Německa ve 2. světové válce. Po vylovení angloamerických spojeneckých vojsk na Sicílii v roce 1943 byl Mussolini zbaven všech funkcí a uvězněn. Záhy byla Itálie poražena a přinucena kapitulovat. Většina italského území byla okupována nacistickými vojsky. Mussolini byl osvobozen a vytvořil na severu tzv. Italskou sociální republiku. V roce 1945 byl při pokusu o útek ze země zabit. V roce 1946 bylo zrušeno království a vyhlášena republika. Mezi roky 1952-93 se v Itálii vystříдалo 52 vlád, většinou koaličních. V roce 1994 zvítězil v předčasných volbách Silvio Berlusconi. V květnu 2006 se italským prezidentem stal Giorgio Napolitano, který je 11. prezidentem od vzniku republiky.

Itálie je parlamentní republikou. Prezident je volen na období 7 let. Zákonodárným orgánem je dvoukomorový parlament s pětiletým funkčním obdobím, který tvoří Poslanecká sněmovna (630 členů) a Senát (315 členů). Od roku 1949 je Itálie členem NATO. V roce 1957 se stala jedním ze zakládajících členů EHS.

Stálým problémem zůstává mafie, která se vyvinula v 19. století na Sicílii a dodnes působí v jižní Itálii (nejvíce na Sicílii, v Kalábrii a Puglii). Italská mafie provozuje ilegální činnost, zejména korupci a obchod s drogami, která je příčinou nízkého hospodářského růstu jižní Itálie. Podle BBC prorostla mafie do všech složek italské ekonomiky (potravinářského průmyslu, rodinných restaurací, cestovního ruchu, obchodu s nemovitostmi). Strach z mafie odrazuje velké firmy i drobné podnikatele od investic v jižní části Itálie. Podle studie, kterou vypracovala italská obchodní asociace, pochází z obchodů spojených s organizovaným zločinem nejméně 7 % italského hrubého domácího produktu.³

Řecko bylo za 2. světové války okupováno italskými (1940) a německými (1941-1944) vojsky. Po osvobození se pokusily komunisté změnit politickou situaci země. Konflikt vyústil v letech 1946-1949 v občanskou válku, která skončila vítězstvím pravice. V roce 1967 došlo k vojenskému převratu a k nastolení diktatury. Demokratické volby a referendum v roce 1974 zrušily monarchii a Řecko se stalo republikou. V roce 1975 byla schválena a vstoupila v platnost nová ústava. V letech 1985-86 byly provedeny podstatné úpravy v ústavě, které výrazně omezily pravomoci hlavy státu. Současným prezidentem je Karolos Papoulias (od roku 2005).

Řecko je parlamentní republikou v čele s prezidentem, který je volen na pět let. Zákonodárným orgánem, voleným na pětileté období, je jednokomorové Národní shromáždění (300 poslanců). Výkonnou moc má vláda volená na 4 roky v čele s ministerským předsedou. Řecko se stalo v roce 1952 členem NATO a v roce 1981 bylo přijato do EHS.

² Zeměpis světa, s. 283

³ Greplová (www.ihned.cz)

3.3. Ekonomická situace v zemích jižní Evropy

Na hospodářský vývoj jednotlivých zemí měla vliv postupně se rozšiřující evropská integrace. Itálie jako jediný stát oblasti Středomoří byla zakládajícím členem Evropského sdružení uhlí a oceli (založeném v roce 1951), ze kterého se v roce 1957 vytvořilo Evropské hospodářské společenství (Řecko vstoupilo v roce 1981, Španělsko a Portugalsko v roce 1986). V roce 1993 se z Evropského společenství vytvořila Evropská unie. Všechny jihoevropské státy jsou součástí Evropské hospodářské a měnové unie a jejich platidlem je euro.

S výjimkou Itálie byly země jižní Evropy po 2. světové válce průmyslově málo rozvinuté s převahou tradičního zemědělství. Ropné krize, které proběhly v 70. letech, se staly impulsem pro strukturální změny. V důsledku ropné krize, během níž vzrostly ceny pohonných hmot, energií a zvýšily se ceny surovin, polotovarů a finálních výrobků, došlo k úpadku těžebního, těžkého průmyslu a některých odvětví lehkého spotřebního průmyslu. Začaly se rozvíjet zejména moderní technologicky vyspělá odvětví (elektronika, farmacie, optika, přesné strojírenství a jemná mechanika, automobilový průmysl) a služby. Přesto v zemích, jako je Řecko nebo Portugalsko, dochází k těmto změnám ekonomické struktury pomaleji. V těchto dvou zemích, které jsou nejzaostalejšími státy Středomoří i západní Evropy, stále hraje důležitou roli zemědělství a tradiční odvětví průmyslu. Naproti tomu Itálie a Španělsko jsou v současné době hospodářsky vyspělé země. Itálie je členem sdružení sedmi hospodářsky nejvyspělejších států světa G7. V Itálii jsou ale velké regionální rozdíly. Zatímco severní Itálie patří k nejvyspělejšími regionům Evropské unie, jih Itálie zvaný Mezzogiorno je velmi chudý a závislý na zemědělství. Příčinou zaostalosti jižní Itálie lze spatřovat v jeho periferní poloze a v působení mafie, která brání modernizaci a svobodnému ekonomickému soutěžení. K rozvoji ekonomiky všech jihoevropských zemí přispívá cestovní ruch. Mezi nejnavštěvovanější země Evropy i světa patří v dnešní době Španělsko (2. místo na světě v roce 2006) a Itálie (5. místo na světě v roce 2006). Ale také Řecko a Portugalsko se hodnotou meziročního nárůstu počtu zahraničních turistů řadí k turisticky významným destinacím.

3.3.1 Vývoj hospodářství po 2. světové válce

Ekonomický vývoj *Portugalska* byl poznamenán důsledky politického vývoje, zvláště dlouhodobým bojem s osvobozenými silami v afrických koloniích. Po definitivní ztrátě zámořských kolonií v roce 1975 byla země nucena změnit nejen zahraniční politiku, ale také ekonomický systém. Obchod s bývalými koloniemi se snížil a imigrace obyvatel portugalského a afrického původu z kolonií způsobila sociální a ekonomické problémy. Jedním z důsledků tohoto vývoje byla masová pracovní emigrace Portugalců do evropských zemí, zejména do Francie, Německa a Lucemburska. Často šlo jen o dočasnou emigraci. Rozsáhlá modernizace země po roce 1975, nové státní zřízení a vstup Portugalska do Evropského společenství v roce 1986 naprosto změnilo ekonomickou a sociální strukturu země. Od té doby se Portugalsko stalo diverzifikovanou ekonomikou zaměřující se více na sektor služeb. Evropské společenství začalo investovat do rozvoje průmyslu a peníze, které vydělali pracovní migranti, byly investovány v rodné zemi (především do bytové výstavby a drobného podnikání).⁴ Finanční pomoc pokračovala i po vstupu Portugalska do EHS a byla zaměřena na rozvoj infrastruktury, zlepšení průmyslových struktur

⁴ Rothenbacher 2005, s. 697

a modernizaci v zemědělství a rybolovu. Výsledkem bylo mimo jiné zvýšení růstu HDP a pokles nezaměstnanosti. Pozdní industrializace a malé výchozí bohatství země způsobily opožděný a nízký rozvoj sociálního státu a veřejné infrastruktury.⁵ Nízká úroveň vzdělání byla překážkou větší produktivity a hospodářského růstu. Během posledních dvaceti let se zprivatizovalo hodně státních podniků a liberalizovaly se klíčové oblasti ekonomiky včetně finančního a telekomunikačního sektoru. V roce 1998 vstoupilo Portugalsko do Evropské měnové unie a v roce 2002 se měnou stalo euro.

Vývoj makroekonomických ukazatelů lze charakterizovat jako poměrně vyrovnaný. V rámci Evropské unie se Portugalsko z hlediska tvorby HDP nachází na 18. místě a z hlediska tvorby HDP na 1 obyvatele na 17. místě. Před vstupem do EU představoval hrubý domácí produkt na hlavu 55 % průměru EU a dnes činí 75 %. Problémem zůstává nezaměstnanost, jejíž hodnota je v současné době 8 %. Pokud jde o inflaci, její hodnota se pohybuje mezi 2-3 %. Ekonomická aktivita obyvatelstva zaznamenala další pozvolný růst (68 % v roce 2007).⁶ Pro Portugalsko je obtížným úkolem posílit ekonomickou konkurenceschopnost a současně udržet státní deficit na hodnotě tří procent, jež je požadována Evropskou unií.

Tab. 2: Základní ekonomické ukazatele v zemích jižní Evropy v roce 2007

Země	HDP/obyv. v paritě kupní síly (%)	HDP/obyvatele v tržních cenách (PPS)	Míra růstu reálného HDP (%)	Míra inflace (%)	Míra nezaměstnanosti (%)	Míra zaměstnanosti (%)
Itálie	101,4	25 200	1,5	2,0	6,1	58,7
Portugalsko	74,7	18 500	1,8	2,4	8,0	67,8
Řecko	97,9	24 300	4,0	3,0	8,3	61,4
Španělsko	106,9	26 500	3,8	2,8	8,3	65,6
EU (27 zemí)	100,0	24 800	2,9	2,3	7,1	65,4

Zdroj: Eurostat

Po roce 1945 se *Španělsko* izolovalo nejen politicky, ale také ekonomicky. Během 60. a 70. let se země otevřela modernizaci. Společenská modernizace nastala až v 60. letech, ale změny se dostavily velmi rychle. Za pouhých dvacet až třicet let se Španělsko přeměnilo z tradiční, zemědělské a církevně založené země na modernizovanou, industrializovanou a sekularizovanou společnost.⁷ Za pomoci zahraničního kapitálu se přeorientovalo na moderní průmyslové obory. Během 80. let se země zařadila mezi vyspělé průmyslové země. Demokratizace a modernizace umožnily, aby ze Španělsko připojilo k NATO (1982) a v roce 1986 vstoupilo do Evropského společenství. Mezi lety 1986-1990 ekonomika zažila boom a růst dosáhl v průměru pěti procent za rok. Po recesi, která zasáhla celou Evropu na počátku 90. let, začala španělská ekonomika od roku 1994 mírně růst. V roce 1999 se stalo členem Evropské měnové unie a přijalo euro. Španělsko pokračovalo v privatizaci, liberalizaci a deregulaci ekonomiky a uskutečnilo některé daňové reformy.

Míra inflace dosáhla v roce 2007 téměř 3 %. V objemu HDP se Španělsko řadí mezi deset nejvýznamnějších zemí světa a v HDP na 1 obyvatele předstihlo Itálii. Ze zemí jižní Evropy má Španělsko spolu s Řeckem nejvyšší míru nezaměstnanosti (8,3 %).

⁵ Rothenbacher 2005, s. 697

⁶ MZV ČR

⁷ Rothenbacher 2005, s. 747

Po válce se *Itálie* stala jedním ze zakládajících členů Evropského hospodářského společenství. V 50. a 60. letech se Itálie zásluhou zahraničních investic a zásadních změn ve struktuře ekonomiky v souvislosti s evropskou integrací rychle hospodářsky rozvíjela. Nestačil se však vytvořit dostatek pracovních míst pro rychle rostoucí populaci a pro obyvatele stěhující se z venkova. Výsledkem byla masová migrace za prací, směřující hlavně do severní Evropy. Na konci 70. let došlo ke zpomalení hospodářského vzestupu, které bylo doprovázeno společenskými otřesy (studentské bouře, stávky). Prohlubující se ekonomické problémy přerostly v letech 1981-1984 v ekonomickou krizi.⁸ Pro Itálii je charakteristický rozdíl mezi vyspělým severem a zaostalým jihem. Podle Rothenbachera (2005) nelze předpokládat, že toto tradiční rozdělení se odstraní pomocí industrializace, protože z té má stále větší prospěch sever než jih⁹. Během posledních deseti let usiluje Itálie o tvrdou rozpočtovou politiku, aby splňovala požadavky Evropské měnové unie, a snaží se udržet nižší úrokové míry a míry inflace.

Itálie patří v současné době k nejmypělejším ekonomikám světa. Inflace dosáhla v roce 2007 výše 2 %. Nyní pokračuje růst ekonomiky, který je však pod průměrem EU. Itálie je jednou z mála zemí EU, kde v posledních letech dochází k neustálému poklesu míry nezaměstnanosti (6 % v roce 2007). Při posuzování nezaměstnanosti je však nutné vzít v úvahu velké regionální rozdíly mezi severem a jihem – v severních regionech je míra nezaměstnanosti přibližně třikrát nižší než v jižních, kde je dvacetiprocentní. Itálie potřebuje k rychlejšímu růstu zavést strukturální reformy, především zmírnit vysoké daňové zatížení, změnit nepružný pracovní trh a šetřký důchodový systém.

Řecko je hospodářsky rozvinutou zemí s vysokým podílem zemědělství, rybnářství a cestovního ruchu. Přesto zde došlo po 2. světové válce k výrazným ekonomickým a sociálním změnám. V roce 1981 se připojilo k Evropskému společenství a od roku 2001 je členem Evropské měnové unie. Zavedení eura vyžadovalo snížení státního deficitu a konsolidaci státního financování a snížení vysoké míry inflace. Tato úsporná opatření přinesla pozitivní výsledky: po několik let mělo Řecko vysoké tempo růstu HDP (4 %).¹⁰ Vysoký ekonomický růst 2003-2007 souvisel s infrastrukturálními výdaji (letišť, metro, silnice, přístavy, letecká doprava, železnice) spojené s OH v Athénách v roce 2004 a částečně se snadnější dostupností úvěrů pro domácnosti (bydlení aj.). Pětinu pracovní síly tvoří imigranti, především v zemědělství a neoborných profesích. Řecká vláda bojuje se silnými odbory o snížení vládních výdajů, zmenšení veřejného sektoru a o prosazení reform na trhu práce a v důchodovém systému.

V současné době si Řecko stále drží vysoké tempo hospodářského růstu, které je nad průměrem EU (4 % v roce 2007). Míra nezaměstnanosti má v posledních letech klesající tendenci, ale její hodnota v rámci zemí jižní Evropy je jednou z nejvyšších (přes 8 %). Tradičně vyšší nezaměstnanost je zaznamenána u žen, která je více než dvojnásobná. Ze zemí jižní Evropy vykazuje nejvyšší míru inflace. Řecku se podařilo dodržet podmínku maximálně tříprocentního schodku státního rozpočtu teprve v roce 2007.

⁸ Geografický místopisný slovník, s. 328

⁹ Rothenbacher 2005, s. 515

¹⁰ Rothenbacher 2005, s. 387-388

3.3.2 Zemědělství

V zemědělství zemí jižní Evropy převažuje rostlinná výroba. Mezi nejdůležitější plodiny patří citrusové plody, olivovník, vinná réva, dub korkový (Portugalsko zaujímá 1. místo na světě), ovoce (jablka, broskve, fíky, hrušky), zelenina (rajčata), obiloviny a tabák. V živočišné výrobě dominuje chov skotu, ovcí a prasat. Významný je rybolov, jeho produktivita však v posledních letech klesá.

Portugalské zemědělství je zaostalé a nejméně efektivní v rámci EU. Jeho podíl na tvorbě HDP představuje necelé 3 % a zaměstnává asi desetinu ekonomicky aktivního obyvatelstva. Tři čtvrtiny rozlohy Portugalska má nekvalitní půdu. Vstup Portugalska do EU znamenal pro Portugalsko značné problémy. Počet zaměstnanců v zemědělství klesl na polovinu a ceny zemědělské výroby klesly o 40 %. To se odrazilo ve vylidňování zemědělských regionů (zvláště Alentejo). Mezi další problémy patří stárnutí obyvatelstva venkova a nedostatečná kvalifikace zemědělských pracovníků. Přínosem od vstupu do EU je zvýšená produktivita práce a nárůst produkce. Portugalsko je v rámci Evropské unie nejméně soběstačné v zemědělské výrobě a musí 2/3 dovážet. Pěstují se rajčata, vinná réva, olivovníky a korkové duby. Nejznámějším vývozním artiklem je portské víno. Chovají se ovce, kozy, vepří, drůbež, skot (včetně speciálního plemena černých býků chovaných pro býčí zápasy). V rybolovu zaujímá předposlední místo před Řeckem. Portugalské lesy jsou každoročně ohrožovány požáry.

Zemědělství Španělska ovlivňuje zejména vysoká průměrná nadmořská výška, členitý reliéf a nedostatek dešťových srážek. Obdělávané půdy pokrývají necelých 40 % rozlohy země. Podíl zemědělství na tvorbě HDP představuje 3 %. Pěstují se zde obilniny, luštěniny, cukrová řepa, brambory, bavlna, řepka, slunečnice, sója, olivovníky, citrusové plody, ovoce, zelenina, hroznové víno a tabák.

Podíl zemědělství na italské ekonomice se v posledních letech přibližuje hodnotě 3 %. Základním problémem je v současnosti jeho nedostatečná produktivita. Z celkové rozlohy Itálie představuje zemědělsky využitelná půda necelých 40 procent. Důležité místo má pěstování ovoce (citrusové plody, jablka, hrušky, broskve atd.). Mezi další hlavní rostlinné produkty patří obilniny, rýže, brambory, olivy, tabák, zelenina, slunečnice, sojové boby, citrusy a vinná réva. Co se týká živočišné výroby, Itálie je odkázána na dovoz. Hlavní položku dovozu představuje maso a živá zvířata.

Řecko je hornatá země s omezenými plochami nížin a rovin. Orná půda tvoří jen 36 % plochy. Hlavními zemědělskými oblastmi jsou pláň Boiótie, Thesálie, centrální a východní Makedonie a Thrákie. To jsou také stěžejní oblasti produkce pšenice. Rýže se pěstuje na zúrodněných alkalických půdních plochách u moře. Řecko je v produkci obou komodit soběstačné. Na úpatí hor se pěstuje tabák, víno, olivy a ovoce a na zavlažované půdě rovin i kopců se pěstuje velmi kvalitní bavlna (Kozani). Dále se pěstuje cukrovka, která pokryje domácí spotřebu cukru. Hospodářská zvířata, zejména ovce a kozy, tvoří významný podíl zemědělské produkce Řecka.

3.3.3 Průmysl

Charakteristickým rysem států jižní Evropy je převaha lehkého průmyslu. Mezi nejvýznamnější odvětví patří strojírenství, především automobilový průmysl a tradiční odvětví průmyslu. Ve všech jihoevropských zemích se těží mramor. V některých regionech jižní Evropy má význam těžební průmysl.

V Portugalsku se podíl průmyslu, stavebnictví a energetiky zvyšuje. V současné době se na tvorbě HDP podílí 25 %. Poměrně významná je těžba nerostných surovin, především barevných kovů (měď, cín, olovo, zinek). Portugalsko patří mezi největší producenty wolframových koncentrátů. Pro stavebnictví má Portugalsko dostatek přírodních kamenů – mramor a žulu. Průmysl prodělal v posledních letech značnou restrukturalizaci. Největší význam mají automobilový průmysl, textilní a obuvnický průmysl, výroba keramiky, zpracování korku, výroba plastických hmot, elektronický průmysl, chemický průmysl a výroba celulózy a skla. Automobilovému průmyslu, který se v Portugalsku rozvíjí od 60. let, patří dnes první místo, pokud jde o vývoz zboží. Mezi významná průmyslová odvětví patří textilní a obuvní průmysl. Obuvní průmysl dosáhl po Itálii 2. místa v Evropě. Textilní průmysl stále více ohrožuje levná asijská konkurence. Průmyslová výroba je soustředěna zejména na severu Portugalska v okolí Porta a v centrální části, v Lisabonu a jeho okolí.

Španělsko má značné nerostné bohatství. Těží se uhlí, železná ruda, měď, olovo, zlato, stříbro a ropa. Španělský průmysl se rozvíjel pozdě. Až do 80. let převažoval těžký průmysl (železářský a ocelářský), který byl soustředěn v severních regionech v Asturii a Baskicku. Od 80. let se začal rozvíjet lehký průmysl, především v Madridu a jeho okolí a podél východního pobřeží. V dnešní době je nejdůležitějším průmyslovým odvětvím potravinářství, tabákový průmysl, dopravní strojírenství, chemický průmysl a zpracování ropy. Španělsko patří mezi hlavní světové výrobce vína, olivového oleje, automobilů, chemikálií, ropy, textilního zboží, oděvů a obuvi. Nejdůležitější hospodářskou oblastí Španělska zůstává Katalánsko.¹¹

Průmysl je důležitým sektorem italského hospodářství, který se na tvorbě HDP podílí 36 % a zaměstnává třetinu obyvatel v produktivním věku. Těží se lignit, ropa, zemní plyn, mangan, olovo, zinek, kamenná sůl a stavební suroviny. Zásoby však nestačí domácí spotřebě, a tak je Itálie odkázána na dovoz nerostných surovin. Nosnými průmyslovými odvětvími jsou hutnictví, strojírenství a chemie. Silné zastoupení má i průmysl celulózo-papírenský, elektrotechnický, elektronický a farmaceutický. Ve spotřebním průmyslu má důležité místo textilní, oděvní, kožařský, obuvnický, nábytkářský a potravinářský průmysl.

V Řecku se průmysl podílí na tvorbě HDP přibližně 20 %. Významná je těžba azbestu, bauxitu, magnezitu a mramoru. Nejrozvinutějšími průmyslovými odvětvími jsou petrochemie, průmysl potravinářský a tabákový, obuvnický, těžební a metalurgický. Trvalý pokles zaznamenává textilní a oděvní průmysl, což je způsobeno nejen levným dovozem z Číny a přesunem výroby do levnějších sousedních zemí, ale také nekoncepční hospodářskou politikou státu. Územní rozmístění průmyslu je značně nerovnoměrné. Největší koncentrace průmyslu je v oblasti Athén a Pirea (region Attika).

¹¹ Encyklopedie Encarta

3.3.4 Služby

Ve všech zemích jižní Evropy tvoří sektor služeb nejvýznamnější zdroj tvorby HDP. Přispívají tomu zvláště příjmy z cestovního ruchu. Oblast Středomoří je atraktivní jak pro své středomořské podnebí, dlouhé pobřeží s mnoha plážemi, tak pro přírodní a kulturněhistorické památky.

Sektor služeb zaznamenal v Portugalsku nejvýraznější změny. Na tvorbě HDP se v současné době podílí více než 70 % a zaměstnává téměř 60 % aktivního obyvatelstva. Portugalsko má vysoce aktivní bilanci služeb, na které mají největší zásluhu příjmy z cestovního ruchu (představují 8 % HDP a 6 % celkové zaměstnanosti). Nejnavštěvovanějšími oblastmi jsou ostrovy Madeira, Azory, dále oblasti Algarve, Lisabon a Douro. Především sem jezdí Evropané (přes 90 %) - Britové, Němci a Španělé, Nizozemci, Francouzi a Italové. Mezi nejčastější návštěvníky dále patří Američané, Brazilci, Kanadáné a Japonci.

Služby se ve Španělsku podílejí 68 % na tvorbě HDP. Rozhodující složkou sektoru služeb je obchod, zvláště rozvinuté jsou v Madridu, Katalánsku, Andalusii a Valencii. Důležitým zdrojem příjmů jsou příjmy z turistiky (tvoří 11 % HDP a zaměstnává 12 % pracovní síly). Španělsko je 2. nejnavštěvovanější zemí světa, nejvíce navštěvovanými oblastmi jsou Katalánsko, Andalusie, Baleáry a Kanárské ostrovy. Největší podíl mezi turisty mají Britové, Němci, Francouzi, Italové, Portugalci, Nizozemci a Američané.

Služby jsou z hlediska podílu na tvorbě HDP a zaměstnanosti rozhodujícím sektorem italské ekonomiky (60 %). Největší význam má obchod včetně hotelů a restaurací. Na druhém místě je státní správa, dále pak doprava a spoje. Itálie je cílem turistů z celé Evropy, v posledních letech se zvýšil počet návštěvníků, zvláště ze střední Evropy a z asijských zemí (především z Číny) a z USA.

Také v Řecku jsou nejdůležitějším zdrojem HDP služby, které představují 75 % HDP. Rozhodující podíl na růstu terciéru má cestovní ruch. Nejvíce turistů přijíždí z Velké Británie, Německa, Itálie, Nizozemí a Francie. Zvláštní kategorii tvoří návštěvníci ze sousední Albánie a z Bulharska, kteří sem z velké části přijíždějí za prací. Největší počet turistů přilétá do Athén, následují Kréta, Rhodos, Korfu a Soluň.

3.4. Etnické a náboženské složení obyvatelstva

Národnostně i nábožensky jsou téměř všechny státy jižní Evropy homogenní. V Portugalsku žije kromě Portugalců (99 %) asi 250 tisíc obyvatel původem z afrických zemí (zejména z Kapverdských ostrovů, Guinei-Bissau, Angoly a Mosambiku), dále Brazilci, Ukrajinci, Moldavané a Rusové. Španělsko je nejméně etnicky homogenní zemí jižní Evropy, jehož obyvatelstvo tvoří asi ze tří čtvrtin Španělé, z jedné pětiny Katalánci a přes 2 % Baskové. Italové představují 98 % obyvatel Itálie, k menšinám patří německy, francouzsky a slovinsky hovořící obyvatelstvo a přistěhovalci pocházející především z Afriky a Albánie. V Řecku připadá na Řeky 93 %, kromě nich zde žije turecká a romská menšina, dále pak Albánci, Bulhaři, Rumuni a imigranti z Asie a Afriky.

V Portugalsku, Španělsku a Itálii má největší podíl katolické obyvatelstvo. Ve Španělsku se hlásí k římsko-katolickému vyznání více než 80 % obyvatel. V Portugalsku a Itálii je podíl katolíků ještě vyšší, a to 97 %. V Řecku má významné postavení a vliv ve společnosti řecká ortodoxní církev (téměř 98 %). I když hraje náboženství v životě lidí jižní Evropy velmi důležitou roli, po

válce došlo k určitému poklesu církevní autority. Poté, co se země staly součástí Evropské unie, se postupně jejich právní normy přizpůsobovaly evropským standardům. To má z pohledu demografie největší význam v případě úprav možnosti interrupcí a antikoncepce a také rozvodu manželství.

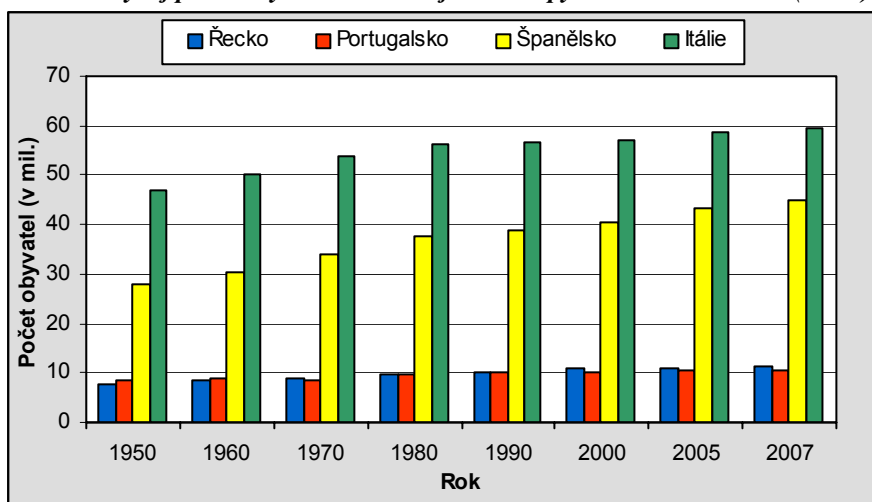
4. Populační vývoj zemí jižní Evropy

V této kapitole se zmíním o demografické situaci ve vybraných zemích jižní Evropy od počátku 50. let minulého století až do počátku 21. století. Soustředím se na vyzdvížení podobností a odlišností demografického chování obyvatel této oblasti. Zaměřuji se na vývoj jednotlivých demografických procesů – na formování a rozpad rodin, porodnost, potratovost (jen umělá ukončení těhotenství) a úmrtnost. Snažím se také zachytit změny, ke kterým došlo během uvedeného období v mezinárodní migraci. Poslední část je věnována odhadům budoucího populačního vývoje do 50. let 21. století.

4.1. Populační růst a změny počtu obyvatelstva

V jižní Evropě se ve sledovaném období zvýšil počet obyvatel ze 72 milionů na 112 milionů obyvatel (tj. o více než polovinu). Populační růst byl po převážnou dobu způsoben především vysokým přirozeným přírůstkem. Od 90. let 20. století roste počet obyvatel téměř všech zemí jižní Evropy vlivem vysokého migračního přírůstku. V dnešní době jižní Evropa přitahuje zejména důchodce a zámožné vrstvy obyvatelstva, kteří se sem stěhují za sluncem.

Obr. 1: Vývoj počtu obyvatelstva zemí jižní Evropy v letech 1950-2007 (k 1.7.)

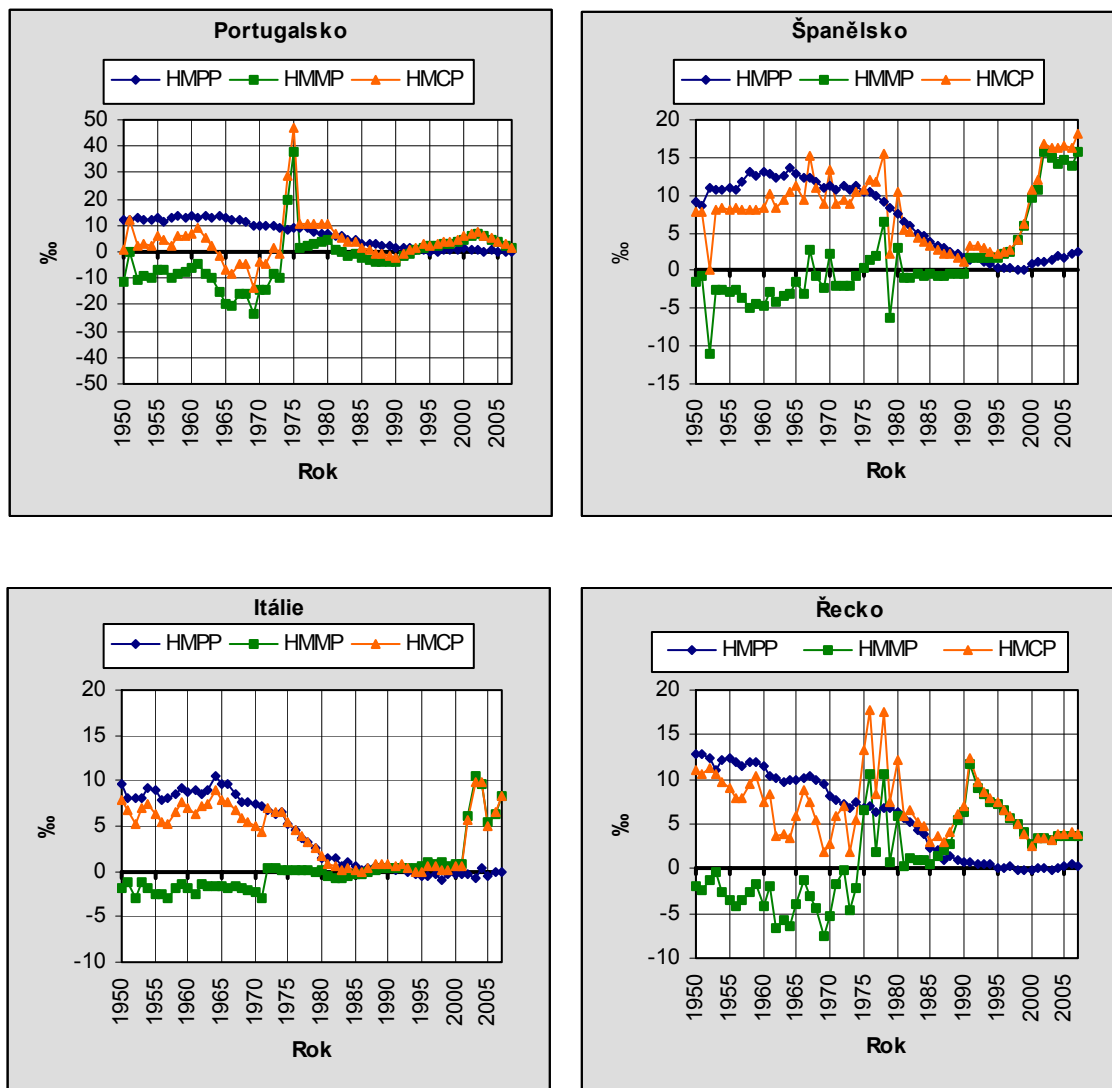

Portugalská populace čítala v roce 1950 téměř 8,5 milionů obyvatel. *Portugalsko* na rozdíl od ostatních zemí jižní Evropy nezaznamenalo růst absolutního počtu obyvatelstva po celé sledované období. V dnešní době žije v Portugalsku 10,6 milionů obyvatel, což představuje navýšení o 26 %. Přirozený populační růst byl až do 70. let vysoký (více než 10 promile) v důsledku vysoké úrovně porodnosti. Pak se začala úroveň porodnosti snižovat, a tím i přirozený přírůstek. V roce 2007 měl poprvé zápornou hodnotu (-0,1 promile).

Během sledované doby se v Portugalsku střídalo období emigrace s obdobím imigrace. Do 60. let převažovala emigrace do portugalských kolonií, posléze se stala hlavním cílem pro pracovní migranty Evropa. Rostoucí ekonomiky Francie, Německa a Lucemburska otevřely hranice zahraničním pracovním silám. Na začátku 70. let došlo k obratu: portugalské občany se vraceli z bývalých kolonií zpět do země svého původu. V roce 1975 vzrostl migrační přírůstek na

38 promile, což je nejvyšší hodnota od počátku 50. let do současnosti. Příliv imigrantů, skládající se z Portugalců vracejících se domů, Afričanů z bývalých kolonií a migrantů z Evropy pokračoval do počátku 80. let. Tento vývoj, odrážející příznivý ekonomický vývoj země, byl přerušen novou vlnou emigrace, která trvala až do začátku 90. let. Od roku 1993 nabývá migrační saldo opět kladných hodnot.

Obr. 2: Hrubá míra přirozeného přírůstku, hrubá míra migračního přírůstku, hrubá míra celkového přírůstku v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007

Poznámky: HMPP - hrubá míra přirozeného přírůstku
 HMMP - hrubá míra migračního přírůstku
 HMCP - hrubá míra celkového přírůstku

Španělsko je po Itálii nejpočetnější jihoevropský stát. V roce 2007 zde žilo téměř 45 milionů obyvatel. V porovnání s rokem 1950 to představuje nárůst o 17 milionů obyvatel (tj. o 60 %). Španělsko je jedinou zemí jižní Evropy, ve které zůstal přirozený přírůstek kladný až do současnosti. Od počátku 50. let až do konce 70. let byla jeho roční hodnota vyšší než 10 promile. V roce 1964 dokonce dosáhl hodnoty přes 13 promile. Naopak nejnižších hodnot nabýval na konci 90. let.

Až do dekolonizace posledních španělských zámořských držav v 60. a 70. letech směřovaly migrační proudy ze Španělska do kolonií ve Střední a Jižní Americe. Poté se emigrace do těchto

destinací zastavila a přesměrovala se do Evropy, kde byl nedostatek pracovních sil. Pracovní emigrace skončila na začátku 70. let, kdy ve vyspělých evropských zemích ustala poptávka po zahraniční pracovní síle. Hlavními cíly této emigrace bylo Německo, Švýcarsko a Francie. S ropnou krizí a rostoucí nezaměstnaností v cílových zemích se emigrace zastavila a Španělé se začali vracet zpět. Celá osmdesátá léta byla opět ve znamení emigrace. Od 90. let je však Španělsko imigrační zemí a od počátku 21. století se pohybuje migrační saldo mezi 11-16 %.

Itálie je nejpočetnější zemí jižní Evropy a její populace rostla po celé sledované období. Od roku 1950 se počet obyvatelstva zvýšil ze 47,1 milionů obyvatel na téměř 60 milionů obyvatel (o 26 %). Během 50. a 60. let byl přirozený přírůstek vysoký a pohyboval se v rozmezí od 8 do 10 promile. Nejvyšší hodnoty dosáhl v roce 1964 (10,4 promile). Přirozený přírůstek postupně klesal, ale až do roku 1993 měl kladnou hodnotu. Pak následovalo období s přirozeným úbytkem, které v postatě trvá dodnes. Výjimkou byl rok 2004, kdy byl zaznamenán kladný přirozený přírůstek.

Skutečný populační růst Itálie byl však až do začátku 70. let v důsledku značné emigrace do Severní a Jižní Ameriky, Austrálie a Evropy nižší. V 70. letech bylo migrační saldo kladné, což bylo způsobeno především návratem pracovních migrantů ze zemí západní Evropy a zlepšením domácí ekonomiky. V 80. letech byl migrační přírůstek opět záporný. Koncem 80. let se z Itálie stala imigrační zemí. Imigranty jsou ale v tomto období přistěhovalci zvláště ze zemí východní Evropy (bývalé Jugoslávie) a především z neevropských zemí (severní Afriky, Jihovýchodní Asie a Latinské Ameriky), většinou ze zemí katolických, kde se hovoří románskými jazyky a tudíž kulturně blízkých. V roce 2003 dosáhla nejvyššího migračního salda (10,6 %).

Na začátku 50. let žilo v *Řecku* 7,6 milionů obyvatel. Od té doby počet obyvatel vzrostl o 50 % na současných 11,2 milionů obyvatel. Demografický vývoj Řecka výrazně ovlivnila 2. světová válka a občanská válka, která proběhla v letech 1946-1949. Mezi lety 1940 a 1944 zemřelo 550 000 lidí (8 % populace) a občanská válka vzala dalších 158 000 lidských životů. Po občanské válce se zvýšila úroveň porodnosti, což vyvolalo populační růst. V roce 1950 dosahoval přirozený přírůstek téměř 13 promile. Tato úroveň zároveň představuje nejvyšší hodnotu ve sledovaném období vůbec. Až do počátku 60. let byl přirozený přírůstek vyšší než 10 promile. Od počátku 70. let však jeho úroveň klesá a pokles se od konce 70. let ještě zrychlil, v roce 1998 měl poprvé zápornou hodnotu (-0,2 promile). Od roku 2004 vykazuje přirozený přírůstek opět kladné, avšak velmi nízké hodnoty (v roce 2007 měl hodnotu 0,2 promile). Tento vývoj přirozeného přírůstku je dán prudkým poklesem úrovně porodnosti a zvýšením úrovně úmrtnosti souvisejícím s vysokým podílem starých osob v populaci.

Kolísání celkového populačního přírůstku v *Řecku* je připisováno migraci. Poválečná emigrace se projevila v záporných hodnotách migračního salda. Emigrace se zastavila až v roce 1974. Od té doby je migrační saldo kladné a z *Řecka* se tak stala imigrační zemí. Došlo zde k dvěma migračním vlnám. První proběhla na konci 70. let a byla způsobena masivním návratem řeckých pracovníků a důchodců ze zemí západní Evropy. Druhá významnější vlna proběhla na počátku 90. let a souvisela s pádem komunismu ve východní Evropě a s imigrací ze sousedních balkánských zemí (především z Albánie a bývalé Jugoslávie) a s návratem Řeků z diaspory ve východní Evropě (Kavkazsko, Rusko, Rumunsko atd.). V poslední době stojí za přitažlivostí *Řecka* zlepšení jeho

mezinárodní pozice v rámci Evropské měnové unie, zlepšení infrastruktury a vysoké tempo ekonomického růstu.

4.2. Struktura populace podle pohlaví, věku a rodinného stavu

Struktura obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu je výsledkem předchozího vývoje demografických procesů a významně ovlivňuje současný i budoucí populační vývoj dané země. Změny věkové struktury populace mají velký význam z hlediska sociálních a ekonomických dopadů – působí například na vzdělávací systém, zdravotní a důchodový systém, na složení pracovních sil, domácností atd.¹²

4.2.1 Struktura obyvatelstva podle pohlaví

Téměř vyrovnané zastoupení mužů a žen je v současné době v Řecku (98 %) a ve Španělsku (97 %). V Portugalsku a Itálii připadá na 100 žen asi 93-94 mužů (Příloha 1). Po druhé světové válce převažovaly v populacích jižní Evropy ženy téměř ve všech věkových skupinách (od 15 let výše). V dnešní době to platí pro věky od 35 let pro portugalskou populaci a od 45 let pro zbylé populace jižní Evropy.

Vyšší zastoupení žen v populaci je dáno vlivem vyšší intenzity úmrtnosti mužů skoro ve všech věkových skupinách a vlivem vyšší střední délky života žen (kromě Řecka). Převaha žen roste s věkem – ve věkové skupině nad 80 let je zastoupení žen téměř dvakrát vyšší. Na snížení zastoupení mužů měly také vliv války (2. světová válka, občanská válka ve Španělsku a Řecku) a emigrace, jak je patrné z hodnot v roce 1950 (tab.3).

Tab. 3: Počet mužů na 100 žen podle věkových skupin v zemích jižní Evropy v letech 1950 a 2005

Věková skupina	Portugalsko		Španělsko		Itálie		Řecko	
	1950	2005	1950	2005	1950	2005	1950	2005
0-4	104,4	105,9	104,2	105,9	105,0	106,2	105,5	106,0
5-9	103,6	105,3	101,5	105,4	104,7	106,2	106,1	105,5
10-14	103,1	104,5	103,3	105,7	103,2	105,6	103,4	106,0
15-19	99,5	104,1	99,0	105,4	101,0	104,8	98,5	107,5
20-24	99,5	103,4	99,5	105,4	99,8	104,3	94,9	109,6
25-29	96,5	102,0	96,9	105,9	93,8	103,4	91,8	108,5
30-34	94,6	100,2	92,1	105,8	91,3	102,5	90,9	106,7
35-39	92,8	99,0	92,1	104,0	93,3	101,6	92,1	102,8
40-44	89,8	96,4	92,1	101,5	95,4	100,3	95,2	100,3
45-49	84,7	95,9	93,2	99,5	94,2	99,1	94,5	98,0
50-54	81,8	94,0	88,5	98,2	88,4	97,8	90,1	98,6
55-59	78,9	90,9	84,5	95,9	80,1	96,3	83,8	94,6
60-64	74,4	86,6	83,3	93,5	80,2	92,8	80,5	89,7
65-69	70,1	83,7	77,1	88,2	81,7	87,6	81,7	83,1
70-74	69,0	77,5	64,1	82,4	85,3	79,7	83,8	83,1
75-79	62,1	68,9	56,8	73,7	83,7	69,7	82,0	79,1
80+	49,1	51,8	46,0	53,9	75,9	49,8	70,2	73,1

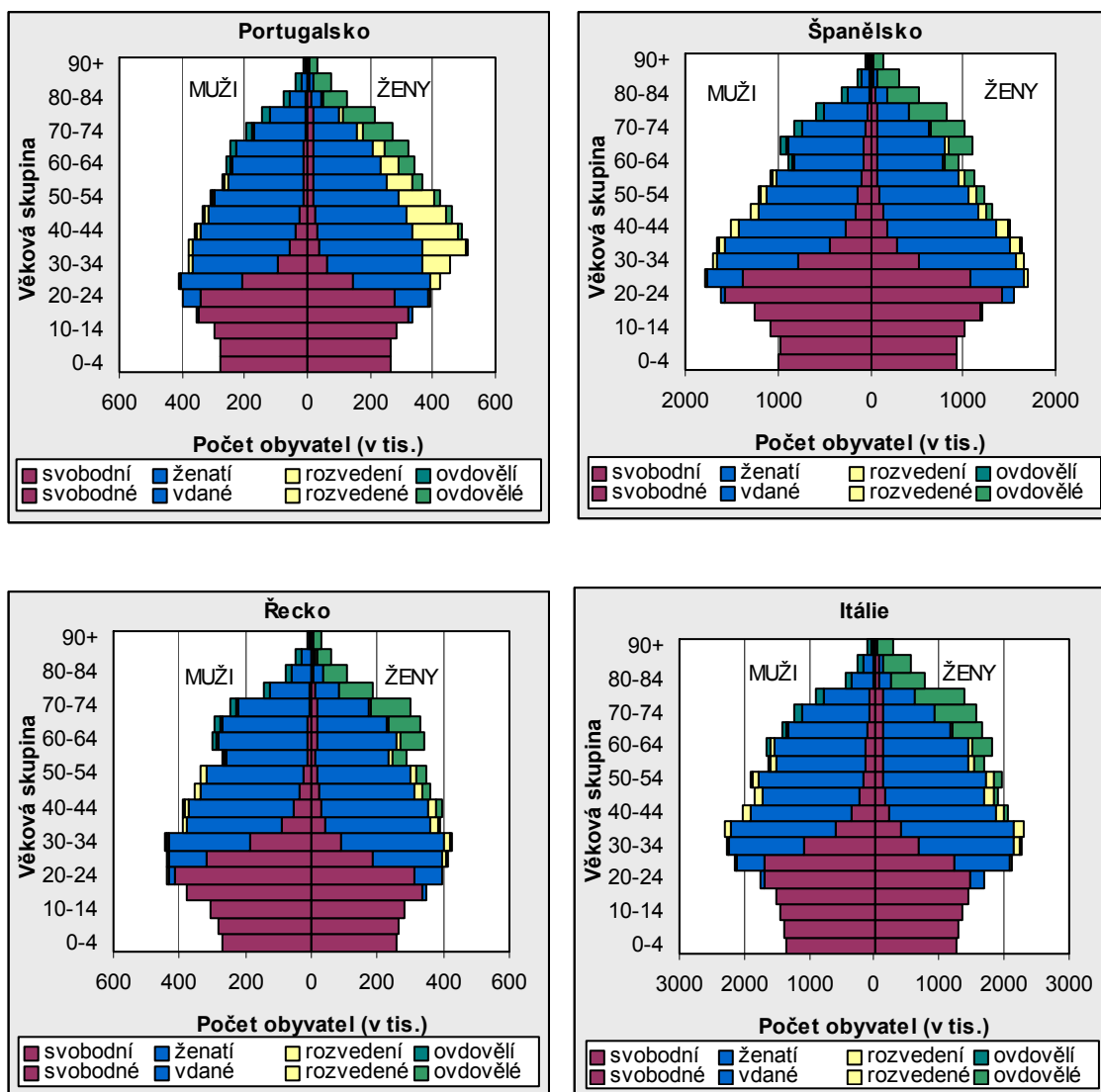
Zdroj: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

¹² Pavlík, Kučera 2002, s. 13

4.2.2 Struktura obyvatelstva podle věku a rodinného stavu

Složení obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu vyjádřené věkovou pyramidou k určitému datu zachycuje demografickou historii populace přibližně posledních sta let a odráží změny v úmrtnosti, porodnosti a migraci, ke kterým došlo během tohoto období.

Obr. 3: Složení obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu podle sčítání v zemích jižní Evropy v roce 2001

V důsledku nízké úrovně porodnosti, příznivých úmrtnostních poměrů a prodloužení střední délky života došlo v průběhu 20. století k demografickému stárnutí, které můžeme pozorovat ve všech státech jižní Evropy (Příloha 3). Demografické stárnutí se projevuje změnou podílu dětské a postreprodukční složky, tzn. že ubývá zastoupení dětí do 15 let a narůstá podíl starých osob v populaci. Z hlediska zastoupení těchto dvou věkových skupin se podíl dětské složky snížil v průběhu sledovaných let na polovinu (z 27-29 % v roce 1950 na 14-16 % v roce 2007) a podíl osob starších 65 let vzrostl téměř trojnásobně (ze 7-8 % v roce 1950 na současných 17-20 %). Zřejmé je též zvýšení podílu osob, které se dožívají 80 a více let. K nejstarším populacím se řadí Itálie a Řecko, ve kterých nabývá index stáří hodnot 140 a 130 procent. Relativně příznivá je hodnota indexu ekonomického zatížení, i když v porovnání s počátkem 50. let došlo ke snížení

tohoto indexu. V dnešní době se ve sledovaných státech pohybuje mezi hodnotami 45 % (Španělsko) až 52 % (Itálie).

Země jižní Evropy mají v dnešní době spíše regresivní věkovou strukturu, neboť jak vyplývá z uváděných hodnot, převažuje postreprodukční složka nad dětskou. Ve věkových pyramidách jihoevropských států nejsou patrné hlubší zářezy. Výraznější je jen zářez ve věkové skupině 55-59 let (generace 1942-1946) u řecké a italské populace, který je způsoben důsledky druhé světové války. Nápadný je také zářez ve věkové skupině 60-64 let (generace 1937-1941) u španělské populace, což souvisí s důsledky občanské války. Jihoevropské státy mají stárnoucí populaci následkem velmi nízké úrovně porodnosti především od konce 70. a počátku 80. let, od kdy zde úhrnná plodnost klesla pod hodnotu prosté reprodukce. Druhým faktorem je postupné zvyšování naděje dožití. V Řecku je také příčinou stárnutí obyvatelstva zpětná pracovní migrace, kdy se do vlasti vrací starší lidé. Věková struktura italské populace byla ovlivněna ekonomickou situací a především vystěhovalectvím po druhé světové válce. Vzhledem k tomu, že Portugalsko nebylo vtaženo ani do první světové války ani do 2. světové války, je jeho věková struktura v porovnání s ostatními státy příznivější. Předpokládá se, že problémy stárnutí obyvatelstva s ohledem na důchodový systém postihne Portugalsko později než jiné země. K demografickému stárnutí přispívá také příchod bohatých důchodců ze západní Evropy, kteří se stěhují za sluncem do států jižní Evropy. To vyvolává ale obrovský tlak na zdravotní a sociální systém zabezpečující péči o staré lidi.¹³

Další charakteristikou věkového složení obyvatelstva je věkový medián. Ten udává věk, kterého dosáhla právě polovina populace. V průběhu sledovaného období se věkový medián v jižní Evropě navýšil o 11-14 let. V současné době se jeho hodnota pohybuje v průměru kolem 40ti let.

Tab. 4 : Věkový medián v zemích jižní Evropy v letech 1950-2005

Rok	Itálie	Portugalsko	Řecko	Španělsko
1950	29,0	26,2	26,0	27,7
1960	31,3	28,0	29,1	29,6
1970	32,8	28,6	33,4	30,2
1980	34,0	29,1	34,2	30,8
1990	37,4	34,2	36,1	33,7
2000	40,2	37,7	38,3	37,6
2005	42,0	39,1	40,1	38,8

Zdroj: <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=2>

Z hlediska rodinného stavu je v zemích jižní Evropy velmi nízké zastoupení rozvedených osob, což je ovlivněno relativně nedávným povolením rozvodu manželství v těchto zemích. V průběhu sledovaného období se podíl rozvedených zvýšil na 2,5 % v Řecku, na 2,7 % v Itálii a Portugalsku a na téměř 3 % ve Španělsku (Příloha 2). Zastoupení rozvedených mužů je ve všech věkových skupinách mnohem nižší než zastoupení rozvedených žen, což je zřejmě způsobeno tím, že se muži na rozdíl od žen po rozvodu opět ožení (Příloha 3). Rozdíl ve střední délce života mezi muži a ženami způsobuje u jihoevropských populací převahu vdov ve vyšších věkových skupinách. Během sledovaného období se v těchto státech zvýšil podíl vdaných a ženatých na úkor poklesu podílu svobodných. Lidé žijící v manželství tvoří podle posledního sčítání průměrně polovinu populace (47 % ve Španělsku, 50 % v Itálii, 51 % v Řecku a 53 % v Portugalsku). Podíly trvale

¹³ Rothenbacher 2005, s. 394

svobodných ve vyšším věku jsou velmi nízké, což souvisí s tradiční vysokou úrovní sňatečnosti (nejnižší podíly jsou u portugalských a řeckých žen). Největší zastoupení rozvedených mužů i žen ve všech zemích jižní Evropy je ve věkových skupinách 40-49. Ženatých a vdaných osob je nejvíce ve věkové skupině 45-59 let.

4.3. Sňatečnost a rozvodovost

Manželství a rodina mají v jihoevropských společnostech stále velmi důležitou funkci. Sňatečnost i rozvodovost jsou silně ovlivněny náboženstvím. Úroveň sňatečnosti byla relativně vysoká, ženy uzavíraly sňatek v mladém věku a muži vstupovali do manželství později. Ve druhé polovině 20. století se chování mění a úroveň sňatečnosti v těchto státech se přiblížila evropskému průměru. To souviselo s postupnou přeměnou společnosti z tradiční na moderní. Přejít k moderní společnosti, mezi jehož klíčové znaky patří poměšřování obyvatelstva, snižování významu zemědělství a růst významu služeb, je složitý a projevuje se určitým zpožděním demografického a sociálního vývoje. Vliv církve je patrný v otázce rozvodovosti. Rozvod manželství byl v jihoevropských zemích s výjimkou Portugalska povolen až v 70. a 80. letech. Od té doby se úroveň rozvodovosti zvyšuje, v porovnání s ostatními evropskými státy je ale nízká.

4.3.1 Sňatečnost

Portugalsko, Itálie a Španělsko patří k evropskému modelu sňatečnosti, pro který je charakteristický pozdní věk při prvním sňatku a vysoký podíl svobodných. Řecko se naopak spíše řadí k modelu sňatečnosti, pro který je charakteristický časný věk při vstupu do manželství a nízké zastoupení svobodných. Řečtí muži se ale žení velmi pozdě, což je dáno tradicí, podle které se muži mohou oženit až poté, co se provdají jejich sestry. Dále je to způsobeno pracovní migrací a dlouhou vojenskou službou.¹⁴

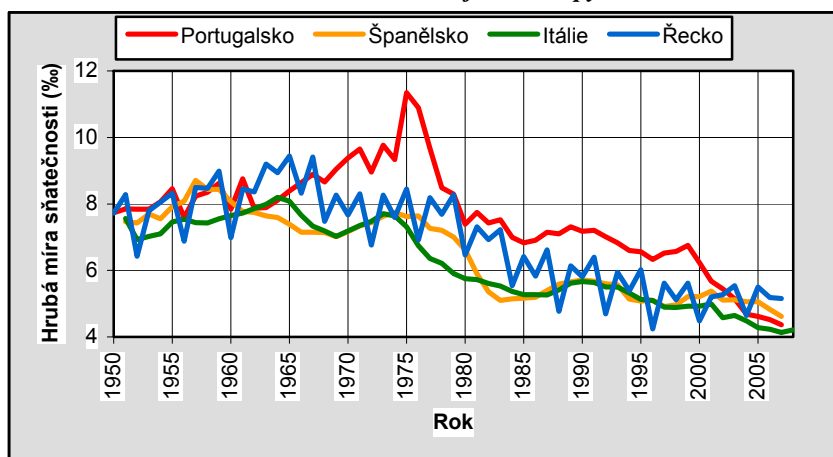
Ve Španělsku a v Řecku přinesly nové zákony o rodině z počátku 80. let důležité změny ve sňatkové a rozvodové legislativě (například byl zaven civilní sňatek, zrovnoprávnění muže a ženy, zrušení povinného věna, umožnění rozvodu manželů po vzájemné dohodě a zrovnoprávnění dětí narozených mimo manželství s manželsky narozenými dětmi).

Úroveň sňatečnosti se během sledovaného období snížila ve všech zemích jižní Evropy (ze 7-8 promile na 4-5 promile). Pro všechny země bylo charakteristické, že úroveň sňatečnosti v poválečném období kolísala. Například v Portugalsku docházelo ke zvyšování hrubé míry sňatečnosti během 60. a 70. let a v roce 1975 dosáhla svého vrcholu (11 promile). Od té doby hrubá míra sňatečnosti klesala a v dnešní době vykazuje druhou nejnižší hodnotu v jižní Evropě. Vývoj úrovně sňatečnosti v Portugalsku odráží události jako návrat migrantů z kolonií v 70. letech a zlepšující se ekonomické podmínky související s příjmy migrantů pracujících v západní Evropě. Úroveň sňatečnosti obyvatelstava Portugalska souvisela s vysokou úrovní emigrace (dlouhodobým nedostatkem ženichů případně jejich ztrátou a vyznačovalo se velkými regionálními rozdíly.¹⁵ Ve Španělsku byla úroveň sňatečnosti nejvyšší v roce 1956, v Itálii v roce 1963 a Řecku v letech 1965 a 1967.

¹⁴ Rothenbacher 2005, s. 392

¹⁵ Rothenbacher 2005, s. 704

Obr. 4: Hrubá míra sňatečnosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007

Průměrný věk při prvním sňatku žen i mužů byl na počátku 50. let v jižní Evropě poměrně vysoký. Do 80. let sňatkový věk však zaznamenal pokles. Od té doby dochází k růstu průměrného věku při vstupu do manželství a v současné době se pohybuje kolem hodnot 27-29 let u žen a 29-32 let u mužů. Ve Španělsku považují mladí lidé za překážku pro založení rodiny vysokou nezaměstnanost žen a drahé bydlení¹⁶. V Itálii byl umožněn časný věk při sňatku v období od konce 50. let do počátku 70. let prudkým ekonomickým rozvojem¹⁷. V Řecku stojí za zvýšením sňatkového věku po roce 1980 nelehká ekonomická situace, zvýšení úrovně vzdělání a nezaměstnanosti žen¹⁸. Největší rozdíl v průměrném sňatkovém věku mezi nevěstami a ženichy je v Řecku, což je dáno již zmíněnou tradicí, podle níž se musely dcery vdát dříve než synové. Ženy se tudíž vdávaly v časném věku a braly si mnohem starší muže.

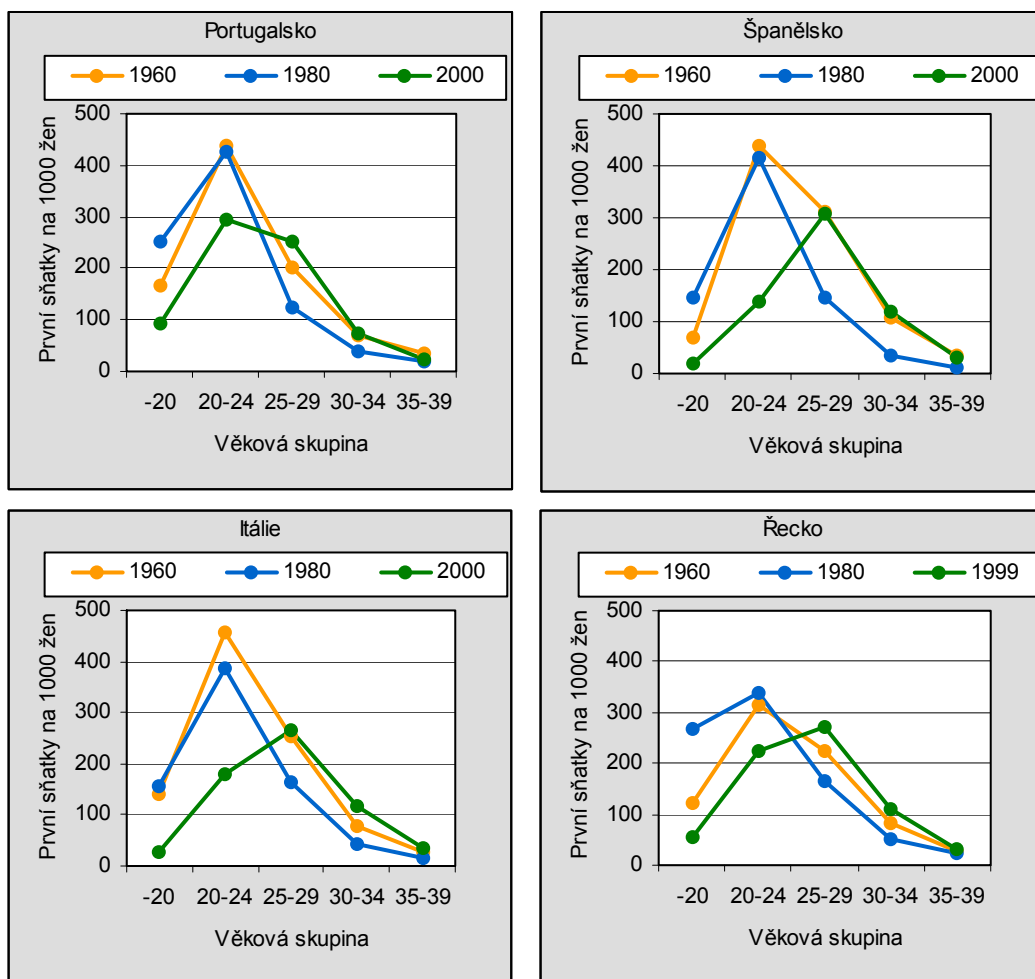
Odkládání sňatků do vyššího věku nejlépe postihují míry sňatečnosti žen podle věku. Ve všech zemích jižní Evropy se od roku 1960 nejvíce snížila intenzita sňatečnosti žen ve věkové skupině 20-24 let, a dále pak ve věku do 20 let. Naopak vzrostla intenzita sňatečnosti žen ve věkových skupinách 25-29 let a 30-34 let. V současné době je nejvyšší intenzita, kdy ženy vstupují do manželství, ve věku 20-24 let v Portugalsku a 25-29 let v ostatních zemích.

¹⁶ Delgado, Martín 1999, s. 13-14

¹⁷ Sandre 2000, s. 12

¹⁸ Symeonidou 2002, s. 13

Obr. 5: Redukované míry sňatečnosti žen podle věku v zemích jižní Evropy v letech 1960-2000

Ve Španělsku a Itálii, kde je evropský model kombinován s tradičním pojetím rodiny, je kladen důraz na ekonomické aspekty manželství. Ve španělských zemědělských oblastech sloužil sňatek jako určitá rodinná strategie pro výměnu komodit. Majetek sestávající z půdy a hospodářských zvířat měl na sňatkovém trhu důležitou roli.¹⁹ V obou zemích mladí lidé tradičně zůstávají až do svatby v domácnosti svých rodičů. Italové považují sňatek za významnou událost v životě. Proto jsou většinou ochotni odložit svatbu až doby, kdy budou moci finančně zajistit svou budoucí rodinu. Italské ženy musí v případě opakovaného sňatku dodržovat tříletý odstup mezi předchozím a dalším manželstvím, aby se zabránilo spekulacím o otcovství u případného těhotenství.²⁰

4.3.2 Rozvodovost

V zemích jižní Evropy byly rozvody legalizovány až ve druhé polovině 20. století. V Portugalsku byl rozvod umožněn i katolíkům až po pádu Salazorova režimu v roce 1975. V Itálii, kde je rozvod právně možný od roku 1970, existují dvě formy rozvodu. Jednak tzv. okamžitý, který je povolen z důvodu závažné trestné činnosti nebo nenaplnění prokreační funkce, nebo tzv. odložený rozvod, který je povolen až po třech letech odloučení manželů²¹. Ve Španělsku je rozvod uzákoněn od roku

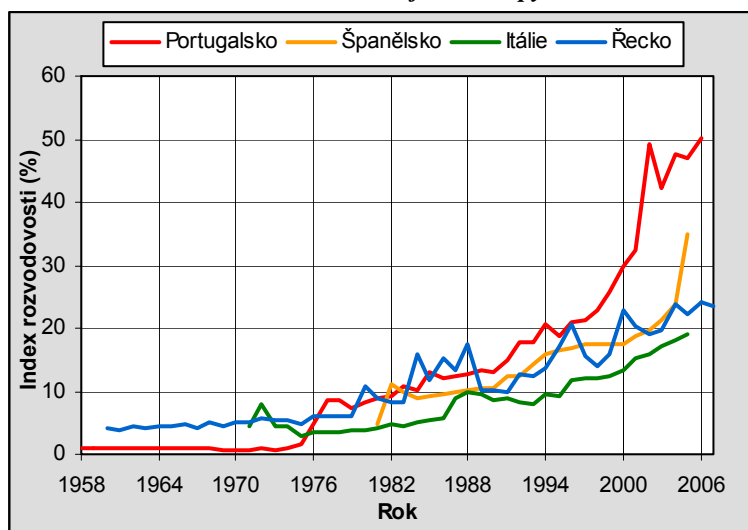
¹⁹ Rothenbacher 2005, s. 752

²⁰ Matějková, Paloncyová 2003, s. 65

²¹ Matějková, Paloncyová 2003, s. 66

1981. V Řecku vstoupil v roce 1983 v platnost nový zákon, který mimo jiné zavedl rozvod po vzájemné dohodě obou manželů, pokud spolu alespoň šest měsíců nežijí.²²

Obr. 6: Index rozvodovosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007

Nízká úroveň rozvodovosti patří s výjimkou Portugalska k charakteristickým rysům demografického chování v zemích jižní Evropy. Velký podíl na tom má vysoká religiozita obyvatel těchto států. V průběhu sledovaného období se hrubá míra rozvodovosti mírně zvýšila z 0,1-0,3 % na současných 0,8-2,3 %. Největší úroveň rozvodovosti má dnes Portugalsko, což je dáno i tím, že má rozvodovou legislativu nejdéle z těchto států. Naopak nejméně se lidé rozvádějí v Itálii. V současné době připadá na 100 sňatků 50 rozvodů v Portugalsku, 35 rozvodů ve Španělsku a kolem 20 rozvodů v Řecku a Itálii. Z hlediska průměrné délky trvání manželství při rozvodu je na tom v současné době nejlépe Itálie, ve které jsou manželé svoji přibližně 17 let. Ve všech zemích se průměrná délka trvání manželství během sledovaného období snížila.

Tab. 5: Průměrná délka trvání manželství při rozvodu v zemích jižní Evropy v letech 1960-2003

Země	1960	1970	1980	1990	2000	2005
Itálie	.	.	20,4	16,4	15,8	16,8
Portugalsko	18,7	15,2	16,0	14,1	14,5	12,7
Řecko	.	14,4	15,1	11,7	12,4	.
Španělsko	.	.	.	14,8	12,5	13,9

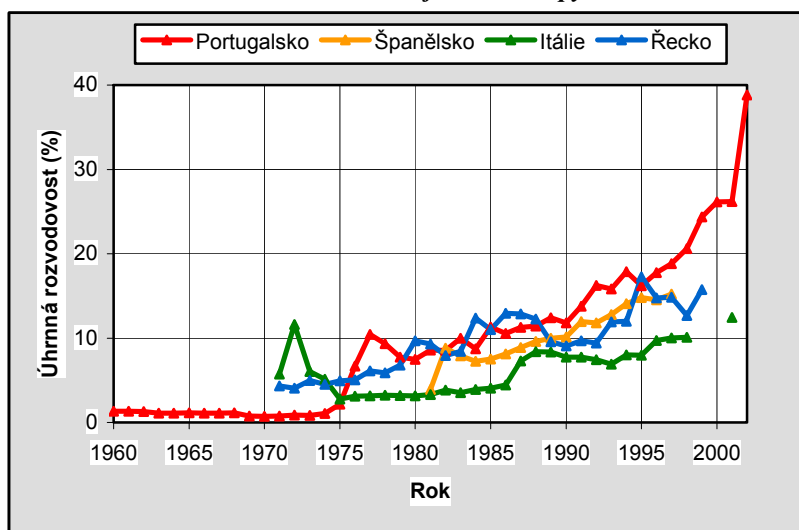
Zdroj: Population Statistics 2006, ČSÚ

Hodnota úhrnné rozvodovosti vzrostla během sledovaného období ve všech zemích jižní Evropy. V Portugalsku se úhrnná rozvodovost zvýšila z 1,3 % na dnešních 39 %. Prudký nárůst úhrnné rozvodovosti v polovině 70. let souvisel s umožněním rozvodu i občanům katolického vyznání. K dalšímu rychlému růstu hodnot úhrnné rozvodovosti došlo v Portugalsku zejména od druhé poloviny 90. let. Ve Španělsku se úhrnná rozvodovost pohybovala na počátku 80. let kolem hodnoty 4 %, dnes se zde rozvádí více než 15 % manželství. V Itálii zaznamenala úhrnná rozvodovost největší nárůst v roce 1972, kdy měla hodnotu téměř 12 %. Poté úhrnná rozvodovost v Itálii střídavě klesala a zvyšovala se a v dnešní době nabývá skoro stejných hodnot jako v roce 1972 (12,5 % v roce 2001). V Řecku úhrnná rozvodovost až do roku 1980 rostla, poté její hodnoty

²² Symeonidou 2002, s. 12

kolísaly. V roce 1995 měla v Řecku úhrnná rozvodovost nejvyšší úroveň (přes 17 %). V současné době se zde rozvádí 16 % manželství.

Obr. 7: Úhrnná rozvodovost v zemích jižních Evropy v letech 1960-2002

4.4. Porodnost

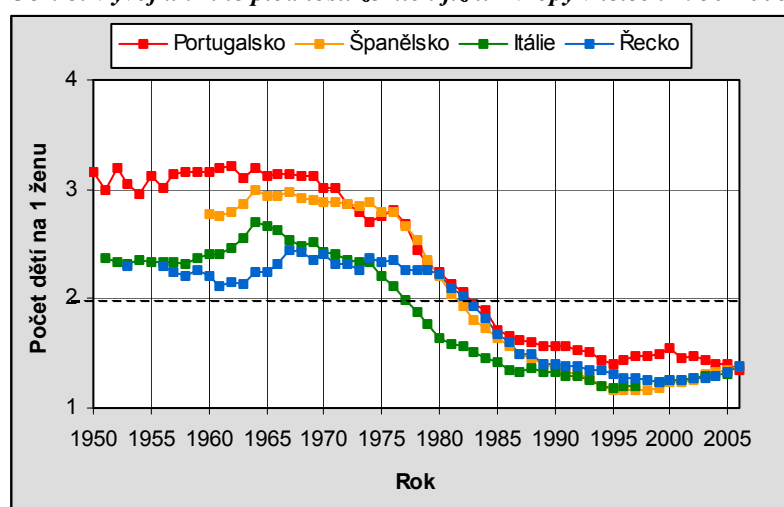
Po druhé světové válce patřily jihoevropské země k zemím s relativně vyšší úrovní plodnosti. Ve srovnání se zeměmi západní Evropy neprodělaly země jižní Evropy výraznější „baby-boom“ s výjimkou Itálie, kde se v 60. letech úhrnná plodnost zvýšila. S nástupem druhého demografického přechodu došlo ke změnám v reprodukčním a rodinném chování. Růst individualismu, změny v žebříčku hodnot lidí, zvýšení stupně vzdělanosti, emancipace žen a růst ekonomické aktivity žen, rozšíření užívání antikoncepce a legalizace potratů, to vše mělo vliv na snížení počtu dětí na jednu ženu, na zvýšení průměrného věku při narození prvního dítěte a podílu nemanželsky narozených dětí. V zemích jižní Evropy nastal druhý demografický přechod v porovnání s ostatními evropskými zeměmi sice o něco později, ale o to rychleji došlo k uvedeným změnám v reprodukčním chování. V současné době mají státy Jižní Evropy velmi nízkou úroveň plodnosti.

Pokles úrovně porodnosti je patrný ve všech jihoevropských státech. Jednotlivé státy se liší tím, z jakých hodnot došlo k postupnému poklesu úrovně porodnosti na současnou úroveň okolo 10 promile. Nejvyšší hrubou mírou porodnosti zaznamenalo na počátku 50. let Portugalsko (25 ‰), které si udržovalo vedoucí pozici až do počátku 21. století. Na začátku sledovaného období se hrubá míra porodnosti v ostatních státech pohybovala okolo 20 ‰. K nejprudšímu snížení docházelo v jižní Evropě od konce 70. let a na počátku 80. let.

Pokles úrovně plodnosti nejlépe odráží úhrnná plodnost. Portugalsko mělo po válce nejvyšší úroveň úhrnné plodnosti (v té době na jednu ženu přibližně 3 děti). K nejprudšímu poklesu úhrnné plodnosti došlo během 70. let a v roce 1982 byla její úroveň poprvé pod hodnotou prosté reprodukce. Na rozdíl od ostatních zemí úhrnná plodnost v Portugalsku klesá až dodnes (kromě roku 2000) a má hodnotu 1,35 dítěte na jednu ženu. Ve Španělsku bylo v roce 1964 dosaženo maximální hodnoty úhrnné plodnosti (3 děti na jednu ženu). Od té doby se její hodnota snižuje a od roku 1981 se drží pod záchovnou hranicí. Od konce minulého století se úhrnná plodnost

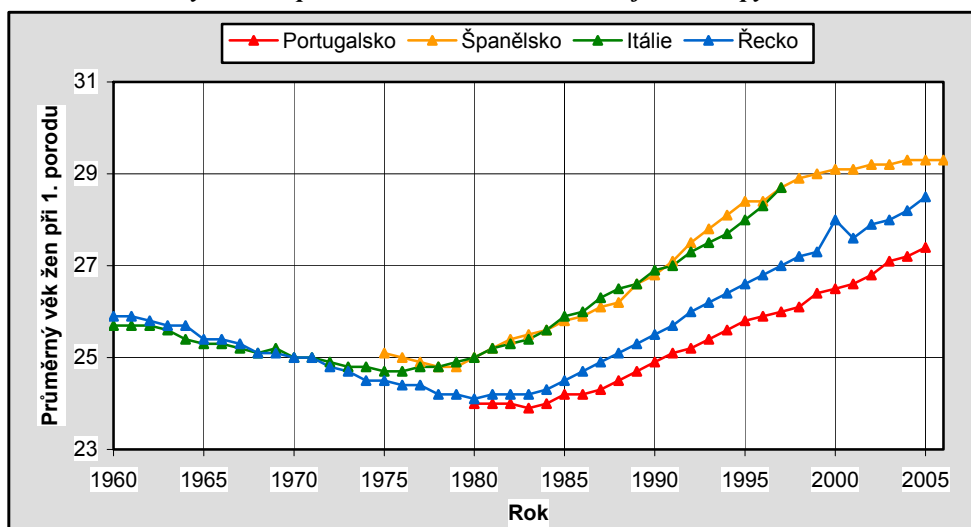
zvyšuje a dnes se jedné ženě v průměru narodí 1,38 dítěte. Nejdříve došlo ke snížení plodnosti pod hranici prosté reprodukce v Itálii jako první ze zemí jižní Evropy (v roce 1977). Od počátku 50. let se úhrnná plodnost dokonce zvyšovala až k maximální hodnotě 2,7 dosažené v roce 1964. Od poloviny 60. let se úhrnná plodnost rychle snižovala až na nejnižší hodnotu 1,19 v roce 1995. Od té doby mírně vzrostla a v současnosti se průměrně narodí jedné ženě během jejího reprodukčního období 1,32 dítěte. V Řecku zůstávala úroveň plodnosti po skončení druhé světové války až do počátku 80. let téměř stálá a úroveň úhrnné plodnosti se pohybovala mezi 2,1-2,5. Po druhé světové válce zde nenastal baby boom jak tomu bylo v západoevropských státech. Úhrnná plodnost měla až do počátku 80. let hodnotu 2,12-2,45. Pod záchovnou hodnotu klesla poprvé v roce 1982. Od té doby postupně klesala až na nejnižší dosaženou hodnotu 1,25 v roce 2001. Od té doby došlo k mírnému zvýšení a dnes připadá na jednu ženu téměř 1,4 dítěte.

Obr. 8: Vývoj úhrnné plodnosti zemích jižní Evropy v letech 1950-2006

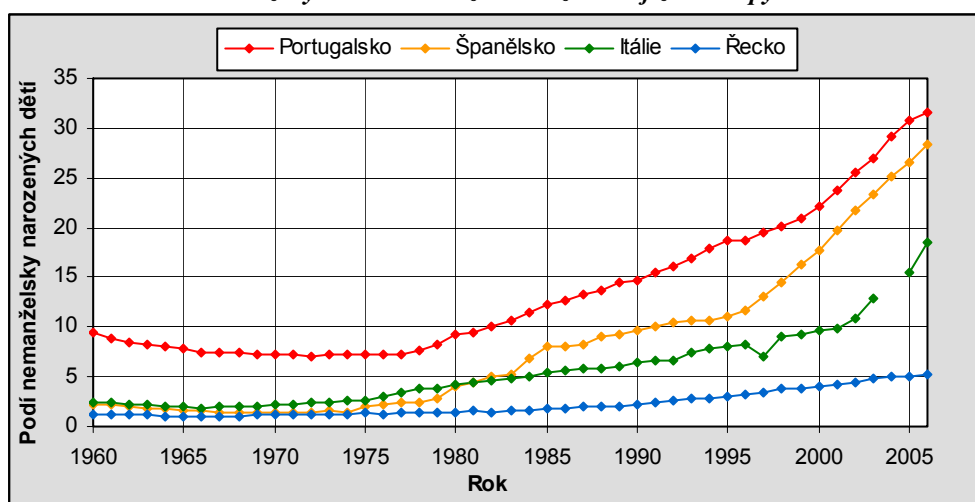
Změny v reprodukčním chování se odrážejí také v průměrném věku matek při narození prvního dítěte. Od počátku 60. let, kdy jsou k dispozici srovnatelná data, se věk žen při prvním porodu snižoval a teprve od počátku 80. let dochází k postupnému odkládání narození prvního dítěte. Zatímco Španělsko a Itálie se svými hodnotami vzájemně přiblížily, Portugalsko a Řecko mělo vždy tento věk nižší. V současnosti vykazuje nejvyšší průměrný věk žen při narození 1. dítěte Španělsko (29,3 let). Odkládání rození dětí do vyššího věku souvisí především se zvýšením průměrného věku při prvním sňatku, protože naprostá většina porodů je vázána na manželství.

Obr. 9: Průměrný věk žen při narození 1. dítěte v zemích jižní Evropy v letech 1960-2005

Portugalsko mělo po celé sledované období nejvyšší podíl dětí narozených mimo manželství, který se zvyšuje zejména od 80. let. Podle nejnovějšího údaje se v Portugalsku rodí mimo manželství více než 30 procent dětí. Španělsko zaznamenalo strmý růst podílu mimomanželsky narozených dětí od druhé poloviny 90. let. V dnešní době se ve Španělsku rodí přes čtvrtinu dětí mimo manželství. V Itálii se v současnosti narodí každé páté dítě mimo manželství. Až do konce minulého století byl podíl nemanželsky narozených dětí poměrně nízký, od té doby však došlo ke strmému růstu. V Řecku souvisí snížení úrovně plodnosti s poklesem úrovně sňatečnosti a úrovně manželské plodnosti. Sice došlo k určitému zvýšení podílu dětí narozených mimo manželství, ale ten přesto zůstává velmi nízký (jen 5 procent)²³.

Obr. 10: Podíl dětí narozených mimo manželství v zemích jižní Evropy v letech 1960-2006

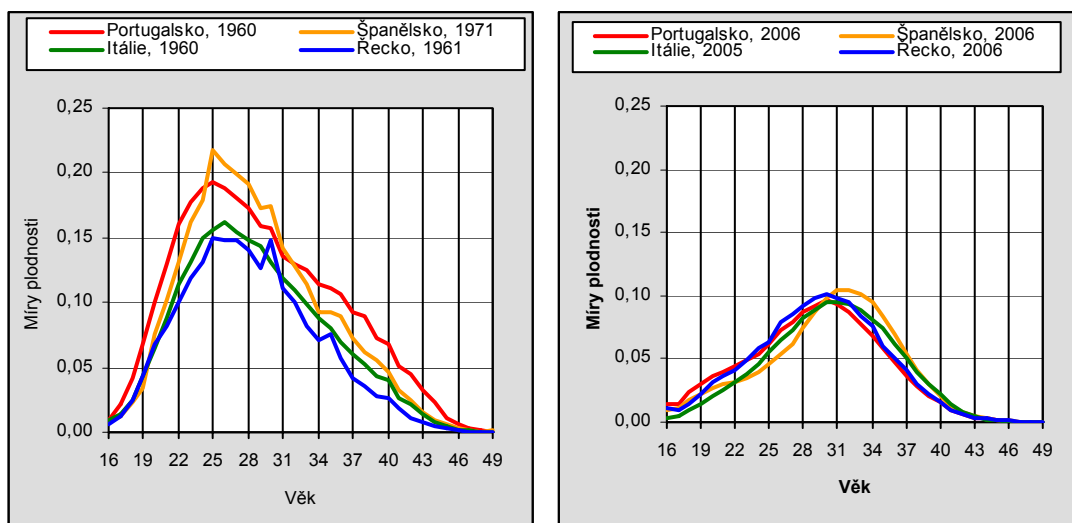

Intenzita plodnosti podle věku se v jižní Evropě během sledovaného období celkově snížila. V letech 1960-1971 byla největší intenzita, kdy ženy měly děti, ve věku 25 let (v Itálii ve věku 26 let). Od té doby došlo k odložení rození dětí do věku 30 let v Portugalsku a Řecku a do věku

²³ Symeonidou 2002, s. 12

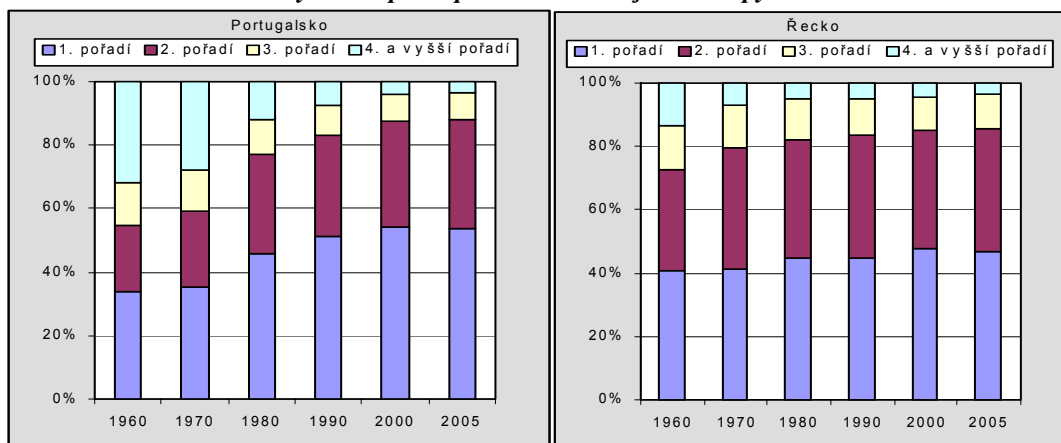
31 let ve Španělsku a Itálii. Zatímco na začátku období se státy zřetelně diferencovaly, v současné době všechny křivky měř plodnosti podle věku jednotlivých států jižní Evropě téměř splynuly.

Obr. 11: Míry plodnosti podle věku v zemích jižní Evropy

Další změnou, ke které během sledovaného období došlo, je zvýšení podílu dětí narozených v prvním a druhém pořadí. Podíl dětí narozených ve třetím a čtvrtém a vyšším se naopak snížil. Největší podíl dětí v prvním pořadí mělo na počátku 60. let Řecko (přes 40 %). V současné době drží toto prvenství Španělsko a Portugalsko (první pořadí tvoří přes 50 procent dětí). Stejně tak nejvyšší zastoupení dětí narozených v druhém pořadí mělo na počátku sledovaného období Řecko a je tomu tak i dnes. V Portugalsku tvořily v 60. letech děti narozené ve čtvrtém a vyšším pořadí téměř 1/3 všech narozených dětí. V současné době se nejvíce dětí čtvrtého a vyššího pořadí rodí v Řecku (přibližně 4 %).

Obr. 12: Podíl živě narozených dětí podle pořadí v zemích jižní Evropy v letech 1960-2005

4.5. Potratovost

Ve většině zemí byly interrupce až do poloviny 80. let ilegální. Umělá ukončení těhotenství (UPT) směla být provedena jen v případech, kdy těhotenství ohrožovalo život matky, v případě duševního onemocnění, a dále v případech poškození plodu nebo pokud bylo dítě počato v důsledku znásilnění či incestu. V Itálii a Řecku je umělý potrat povolen také z ekonomických a sociálních důvodů a provádí se na žádost. V Portugalsku se podařilo prosadit novelu zákona o umělých ukončení těhotenství tak, aby ženy mohly o svém těhotenství rozhodovat svobodně, teprve v roce 2007. V zemi proti legalizaci potratů tvrdě vystupuje katolická církev. Portugalsko se tak donedávna řadilo ke státům s nejpřísnější legislativou. Z evropských zemí mají dodnes nejpřísnější zákony o UPT Malta, Irsko a Polsko.

Tab. 6: Používání moderních antikoncepčních metod v zemích jižní Evropy (% vdaných žen ve věku 15- 49 let)

Země	Rok	Všechny metody	Sterilizace	Antikoncepční pilulky	Nitroděložní tělísko	Kondom
Itálie	1995/1996	60,2	38,9	13,6	5,5	13,7
Portugalsko	2005/2006	67,1	62,9	45,3	5,9	8,5
Řecko	1999	61,3	33,6	2,2	3,6	22,0
Španělsko	1999	71,7	66,0	13,1	6,6	27,0

Zdroj: OSN (World Contraceptive Use 2007)

V Portugalsku byl teprve v roce 1976 zrušen zákon zakazující propagaci antikoncepčních prostředků. Následný rychlý rozvoj programů týkajících se plánovaného rodičovství přispěl k poklesu kojenecké a mateřské úmrtnosti. Zákonem z roku 1984 byla povolena umělá ukončení těhotenství.²⁴ V současné době se díky širokému užívání antikoncepčních prostředků daří zabránit mnoha nechtěným těhotenstvím (67 % vdaných žen v reprodukčním věku užívá antikoncepci). Přesto však umělé ukončení těhotenství zůstává východiskem v případě, že dítě je nechtěné.²⁵ Před přijetím zmírňujícího zákona v březnu 2007 přetrvával problém nelegálních potratů, jichž bylo v Portugalsku provedeno každoročně kolem 20 tisíc. Podle předchozího zákona hrozil tříletý trest odnětí svobody jak ženám, které podstoupily nelegální potrat, tak i asistujícím lékařům.

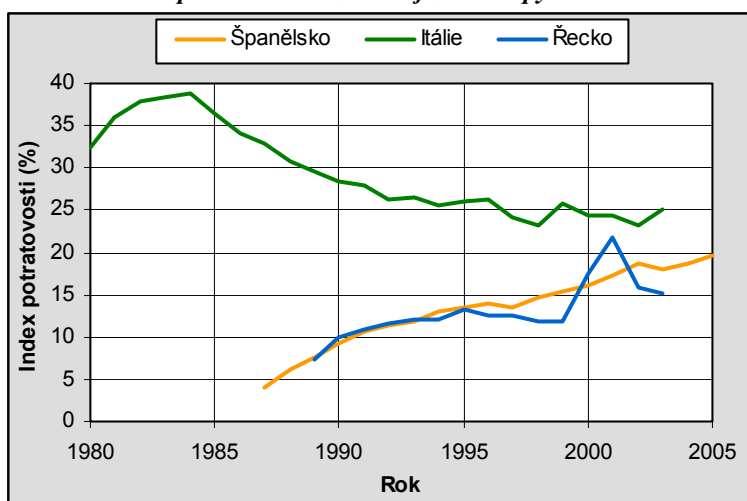
Ve Španělsku jsou umělá ukončení těhotenství ze zdravotních důvodů legální od roku 1985. Počet umělých potratů neustále vzrůstal a v současnosti podstoupí umělý potrat více než 90 tisíc žen ročně. Zvýšil se též index potratovosti (ze 4 % v roce 1987 na současných 20 %). Antikoncepce byla legalizována v roce 1978 (sterilizace je povolena od roku 1983). Vzhledem k tomu, že podle legislativy není španělským ženám dovoleno ukončit těhotenství z jiných než zdravotních důvodů, spoléhají se na moderní antikoncepci více než v ostatních zemích jižní Evropy. Současné návrhy týkající se případné další liberalizace umělých potratů provázejí značné diskuse.²⁶

²⁴ OSN 2002 (Abortion Policies), s. 42-43

²⁵ Carilho, Magalhães 2000, s. 34

²⁶ Delgado, Martín 1999, s. 41

Obr. 13: Index potratovosti v zemích jižní Evropy v letech 1980-2005

Poznámka: poměr počtu legálních potratů na 100 živě narozených dětí

V Itálii byly umělé potraty legalizovány v roce 1978 a od té doby data pravidelně publikuje Ministerstvo zdravotnictví a Italský statistický úřad. Podle těchto zdrojů nebyla legalizace umělých přerušení těhotenství hlavní příčinou poklesu úrovně porodnosti, který byl právě v letech, kdy vstoupil zákon v platnost, velmi výrazný. Dalším rysem je, že se běžněji pro umělý potrat rozhodují vdané ženy s dětmi. I přes legalizaci umělého potratu se dále vyskytují ilegální potraty. Počet legálních potratů rostl až do roku 1982, kdy dosáhl vrcholu (235 tisíc). Od té doby jejich počet klesá a v současnosti je provedeno zhruba 140 tisíc legálních potratů ročně. Index potratovosti byl v Itálii po celé období nejvyšší z jihoevropských zemí a v dnešní době připadá na 100 živě narozených dětí 25 legálních potratů. Umělé potraty jsou více rozšířeny u žen tzv. „moderních“ než „tradičních“, což souvisí s jejich náboženským vyznáním, kulturou a životním stylem.²⁷

Ještě v 90. letech nebylo v Řecku užívání moderní antikoncepce rozšířeno.²⁸ Spoléhání se na tradiční antikoncepční metody mělo za následek vysoký počet neplánovaných těhotenství. Proto představovalo umělé ukončení těhotenství hlavní způsob regulace porodnosti.²⁹ V současné době užívá asi 60 % vdaných žen v produktivním věku některou z antikoncepčních metod. Během 90. let kolísal počet legálních potratů mezi 10 až 14 tisíci. V roce 2001 bylo dosaženo historicky nejvyššího počtu legálních potratů (přes 20 tisíc). V současné době podstupuje legální potrat asi 15 tisíc žen. V porovnání s ostatními jihoevropskými zeměmi připadá dnes v Řecku nejméně legálních potratů na 100 živě narozených.

²⁷ Sandre 2000, s. 45-46

²⁸ Kasalová Daňková 2005 (http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=191)

²⁹ Symeonidou 2002, s. 37

4.6. Úmrtnost

Celkově se v jižní Evropě úmrtnostní poměry ve 2. polovině 20. století významně zlepšily a všechny země se řadí k zemím s nejdelší střední délkou života.

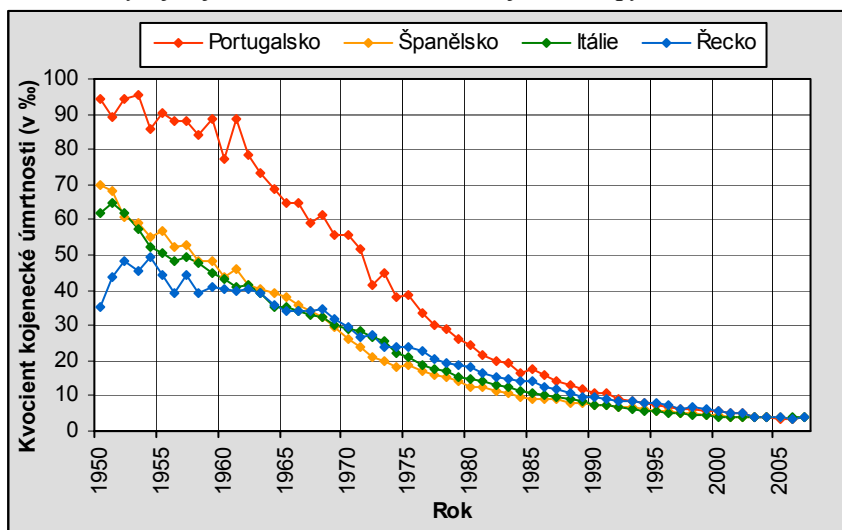
4.6.1 Kojenecká úmrtnost

Na počátku sledovaného období byly mezi zeměmi značné rozdíly v úrovni kojenecké úmrtnosti. Celkově byla ve všech zemích její úroveň vyšší než v téže době v zemích západní a zvláště severní Evropy. V současné době je úroveň kojenecké úmrtnosti velmi nízká a srovnatelná s ostatními vyspělými evropskými zeměmi.

Portugalsko mělo ze zemí jižní Evropy nejvyšší úroveň kojenecké úmrtnosti, a to až do počátku 90. let. Bylo to dáno opožděným socioekonomickým vývojem země a nedostatečně rozvinutou zdravotní péčí³⁰. Postupně se však začala kojenecká úmrtnost přibližovat hodnotám, které vykazovaly země jižní Evropy a v posledních letech se její úroveň vyvíjí prakticky stejně jako v Řecku, Itálii a Španělsku. V průběhu sledovaného období se intenzita kojenecké úmrtnosti snížila z dřívějších 94 ‰ na současné 3 ‰.

Na začátku 50. let byla ve Španělsku hodnota kojenecké úmrtnosti druhá nejvyšší (po Portugalsku). V 70. a 80. letech však zaznamenalo dokonce nejnižší úroveň ze všech čtyř států jižní Evropy. Od počátku sledovaného období klesla kojenecká úmrtnost ze 70 ‰ na dnešní hodnotu nižší než 4 ‰.

Obr. 14: Vývoj kojenecké úmrtnosti v zemích jižní Evropy v letech 1950-2007

Kojenecká úmrtnost v Itálii byla na srovnatelné úrovni se Španělskem a od 60. let také s Řeckem. Zdravotní situace Itálie se zlepšila hlavně díky zavedení státní zdravotní péče a díky snížení regionálních rozdílů v sociálních službách. V porovnání s jinými evropskými zeměmi byla kojenecká úmrtnost vyšší, což bylo způsobeno regionálními rozdíly mezi severem

³⁰ Rothenbacher 2005, s. 390

s vysokým životním standardem a velmi chudým jihem. Celkově její úroveň poklesla z hodnoty 62 ‰ na necelé 4 ‰.

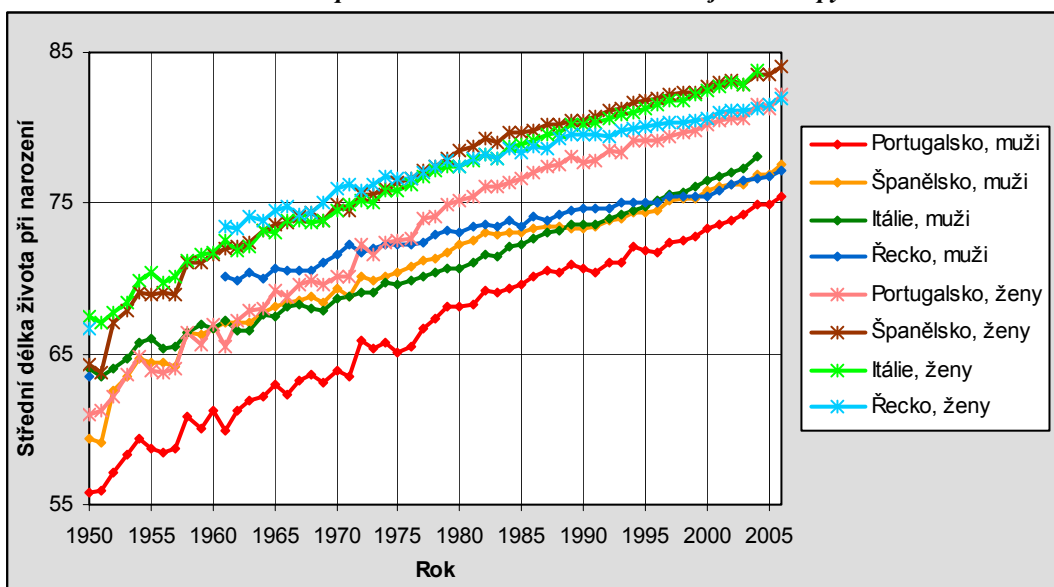
Nízké hodnoty kojenecké úmrtnosti v Řecku po 2. světové válce jsou zřejmě způsobeny vysokou podregistrací úmrtí kojenců a malých dětí. I přestože se úroveň kojenecké úmrtnosti v Řecku postupně snižovala, její úroveň zůstávala vyšší než ve většině zemí západní Evropy. K hlavním důvodům vysvětlujícím vyšší úroveň kojenecké úmrtnosti patřily zejména nepostačující zdravotní systém, rozdílné hygienické podmínky ve městech a na venkově a nedostatečně rozvinutá dopravní infrastruktura, která by umožnila v řeckých geografických podmínkách spojení mnoha vzdálených sídel. V 80. letech byla v Řecku zavedena státní zdravotní péče.³¹ Během celého sledovaného období se kojenecká úmrtnost snížila z 35 ‰ na úroveň pod 4 ‰.

Úroveň kojenecké úmrtnosti ve starší době je zřejmě nejlépe zachycena v Itálii a ve Španělsku. Situace v Portugalsku byla méně příznivá. Data za Řecko jsou až do poloviny 80. let pravděpodobně značně neúplná (v roce 1939 byla v Řecku kojenecká úmrtnost téměř 120 ‰ asi jako v Itálii či Španělsku).³²

4.6.2 Střední délka života

Na počátku 50. let patřily jihoevropské země do skupiny evropských zemí, kde se lidé dožívali v průměru spíše nižšího počtu let. V roce 1950 byla střední délka života italských žen a mužů, kteří se dožívali v této oblasti v průměru nejvyššího věku, o 6 let kratší než žen ve Švédsku. Až do 60. let se úroveň úmrtnosti zlepšovala především z důvodu zkvalitnění lékařské péče o kojence a mladší děti, po té k jejímu zlepšování přispívá především lepší zdravotní situace střední generace a seniorů.

Obr. 15 : Střední délka života při narození mužů a žen v zemích jižní Evropy v letech 1950-2006

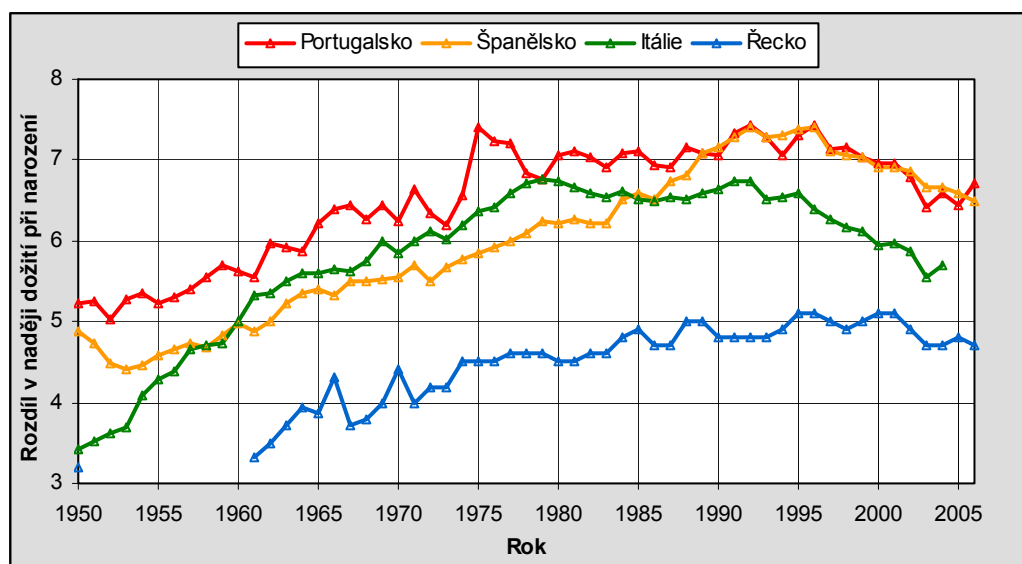
³¹ Rothenbacher 2005, s. 390

³² Bardet, Dupâquier, s. 596

Na počátku sledovaného období je srovnatelnost dat problematická v důsledku vysoké podregistrace úmrtí malých dětí v Řecku. Nejnižší střední délku života při narození vykazovalo pravděpodobně po celé období Portugalsko. Jak již bylo zmíněno, je tomu tak především z důvodu nedostatečně rozvinuté lékařské péče. Působí zde ale faktory, které naopak přispívají k dlouhému životu, jako jsou stravovací návyky, podnebí, sportování a také malá nebo téměř žádná pracovní úrazovost. Rozdíly v naději dožití při narození mezi oběma pohlavími byly vysoké ve srovnání s ostatními zeměmi. Důvody těchto rozdílů nejsou zcela jasné, ale mohou mít co do činění s dopravními nehodami portugalských mužů a se „špinavou“ a nebezpečnou prací, kterou zpravidla vykonávali v zahraničí jako zahraniční dělníci.³³

Ve Španělsku jsou současné úmrtnostní poměry velmi příznivé. Hodnotou střední délky života při narození se řadí k zemím, kde se obyvatelstvo dožívá velmi vysokého věku. Španělští muži se v dnešní době dožívají 77 let a ženy 83 let. Rozdíl v naději dožití mezi pohlavími se zvýšil z 5 let na 6,5 let.

Obr. 16: Vývoj rozdílu v naději dožití při narození mezi muži a ženami v zemích jižní Evropy v letech 1950-2006

V Itálii rostla střední délka života při narození plynule po celé sledované období u obou pohlaví. U mužů byl však růst pomalejší a rozdíly v naději dožití mužů a žen se tak zvětšovaly. V průběhu let 1950 a 2004 se naděje dožití při narození zvýšila o 14 let u mužů a o 16 let u žen. V dnešní době má Itálie nejvyšší střední délku života při narození v jižní Evropě – italské muži žijí v průměru 78 let a ženy 84 let.

Střední délka života při narození je v Řecku také velmi příznivá. Vzhledem k nezdravému způsobu života obyvatel (např. kouření) a ke špatnému zdravotnímu systému je to překvapivé. Na druhou stranu působí na řeckou populaci další faktory, jako klima a strava, které přispívají k dlouhověkosti.³⁴ Naděje dožití mužů vzrostla mezi lety 1961 a 2007 o téměř 14 let a naděje dožití žen o více než 15 let. V současné době se muži průměrně dožívají věku 77 let a ženy věku 82 let.

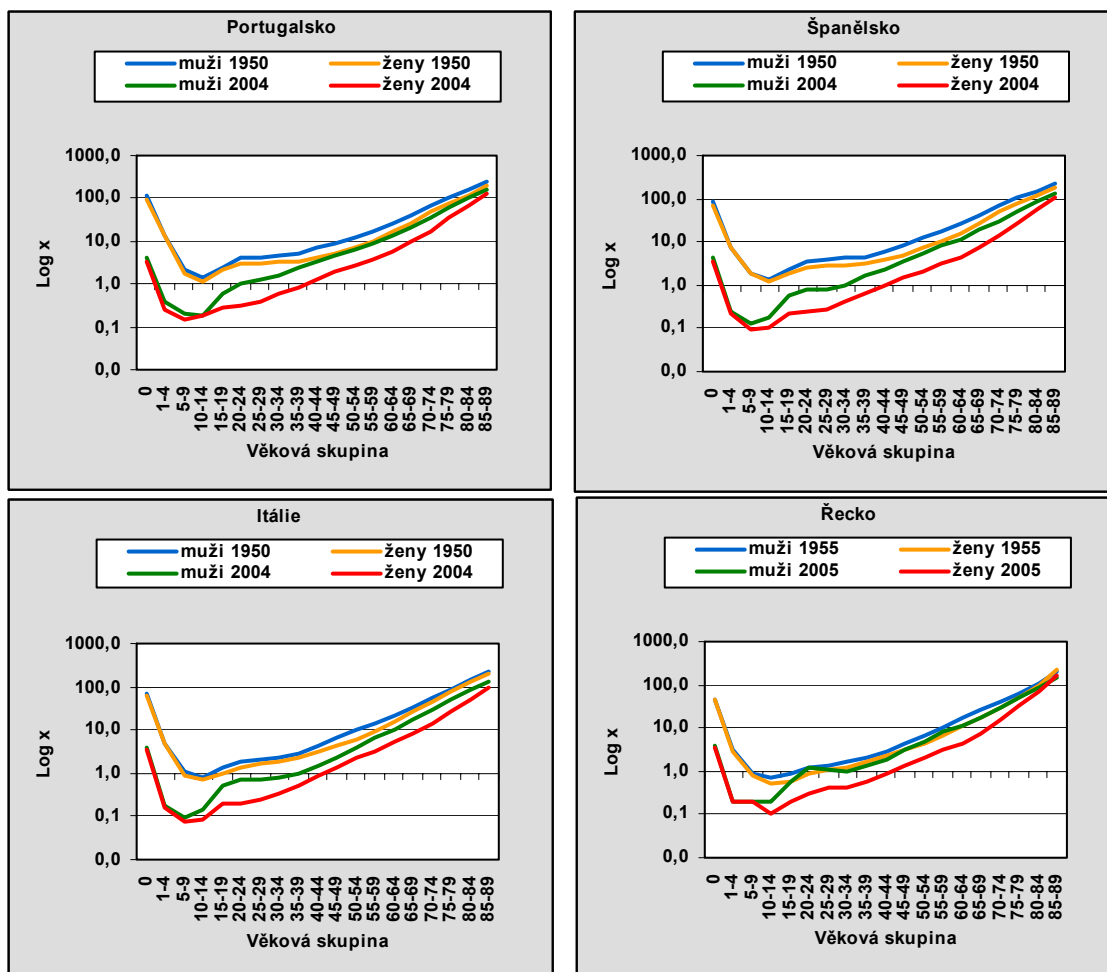
³³ Rothenbacher 2005, s. 658

³⁴ Rothenbacher 2005, s. 390

4.6.3 Úmrtnost podle věku a příčin úmrtí

V průběhu sledovaných let se specifické míry úmrtnosti snížily v zemích jižní Evropy pro všechny věkové skupiny. Pokles je patrný zejména u mladších věkových skupin, naopak ve věku nad 80 let nedošlo k výrazným změnám. V obou sledovaných letech můžeme pozorovat rozdílnou intenzitu úmrtnosti mezi pohlavími (zejména ve věku nad 15 let), i když na počátku byly rozdíly mnohem menší. V současné době je patrný trend zvyšování nadúmrtnosti mužů ve věkové skupině 15-39 (výjimkou je Portugalsko, kde to není tak výrazné).

Obr. 17: Specifické míry úmrtnosti podle věku v zemích jižní Evropy (na 1000 osob)

Jedním z ukazatelů, který se nejčastěji používá ke zhodnocení úmrtnosti podle příčin smrti, je standardizovaná míra úmrtnosti na danou příčinu, kde je počet zemřelých na danou nemoc vztažen ke střednímu stavu obyvatelstva v přepočtu na 100 tisíc osob. Hrubé míry jsou standardizovány, aby bylo možno intenzitu úmrtnosti podle příčin lépe mezinárodně srovnávat a aby byl odstraněn vliv věkové struktury. V současné době nejvíce lidí umírá na nemoci oběhové soustavy, novotvary a nemoci dýchací soustavy. Další nejčastější příčinou úmrtí jsou nemoci trávicí soustavy. Výrazný rozdíl mezi zeměmi jižní Evropy je patrný u nemocí oběhové soustavy. Ve Španělsku na nemoci oběhové soustavy umírá nejméně lidí. Naopak úroveň úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy je v Portugalsku asi 1,3krát vyšší, v Itálii přibližně 1,4krát vyšší a v Řecku dokonce 1,7krát vyšší. Úroveň úmrtnosti na novotvary jsou v Portugalsku, Řecku a Španělsku přibližně stejné, zatímco

v Itálii je zhruba 1,1-1,2krát vyšší. Na nemoci dýchacích cest umírá nejvíce lidí v Portugalsku, nejméně jich zemře v Itálii, kde je úroveň úmrtnosti asi 1,8krát nižší než v Portugalsku. V porovnání s ostatními zeměmi jižní Evropy má Portugalsko nejvyšší úroveň úmrtnosti na nemoci endokrinní a metabolické, infekční a parazitární nemoci a na nemoci močové a pohlavní soustavy. Ve Španělsku umírá ve srovnání se zbylými jihoevropskými státy více lidí na nemoci nervové soustavy a smyslových orgánů a na duševní poruchy. Celkově nejvyšší standardizovanou míru úmrtnosti všech příčin úmrtí má Portugalsko, nejnižší Španělsko.

Tab. 7: Standardizovaná míra úmrtnosti podle příčin úmrtí v zemích jižní Evropy v roce 2005 (na 100 tisíc osob)

Příčina úmrtí	Itálie	Portugalsko	Řecko	Španělsko
Infekční a parazitární nemoci	5,8	16,9	4,7	12,1
Novotvary	186,1	159,3	160,4	164,9
Nemoci krve, krevetvorných orgánů a imunity	2,6	1,6	1,5	1,9
Nemoci endokrinní a metabolické	20,9	31,0	8,0	17,0
Poruchy duševní a poruchy chování	9,2	3,9	0,8	15,6
Nemoci nervové soustavy a smyslových orgánů	14,1	15,9	7,4	21,3
Nemoci oběhové soustavy	234,1	218,3	292,2	172,0
Nemoci dýchací soustavy	36,4	66,6	48,3	61,8
Nemoc trávicí soustavy	27,8	32,1	15,3	29,8
Nemoci kůže a podkožního vaziva	0,7	1,5	0,3	1,4
Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně	2,1	1,5	2,1	4,6
Nemoci močové a pohlavní soustavy	7,5	16,7	8,3	12,4
Některé stavy vzniklé v perinatálním období	4,0	2,8	3,0	3,4
Vrozené vady	3,4	2,5	2,9	2,9
Vnější příčiny	34,1	36,4	31,8	31,7
Všechny příčiny úmrtí	596,8	689,9	638,3	568,7

Zdroj: Eurostat

4.7 Mezinárodní migrace

Migrace ve Středozeří je dlouho probíhající proces s hlubokými historickými a socio-politickými důsledky. Již po nějakou dobu je Středozeří označováno za "Rio Grande" Evropy. Tak jako proslulá řeka, kterou přechází mnoho Latinoameričanů, aby se dostali do bohatých Spojených států, Středozeří moře rozděluje prosperující stárnoucí Evropu od hustě zalidněné, mladé a ekonomicky rozvojové Severní Afriky.³⁵

4.7.1 Hlavní migrační proudy po 2. světové válce

Migrace odráží ekonomické, politické, etnické, náboženské, kulturní a sociální podmínky.³⁶ Mezi nejčastější důvody vyvolávající migraci se v dnešní době řadí válečné konflikty a hospodářská situace dané země.

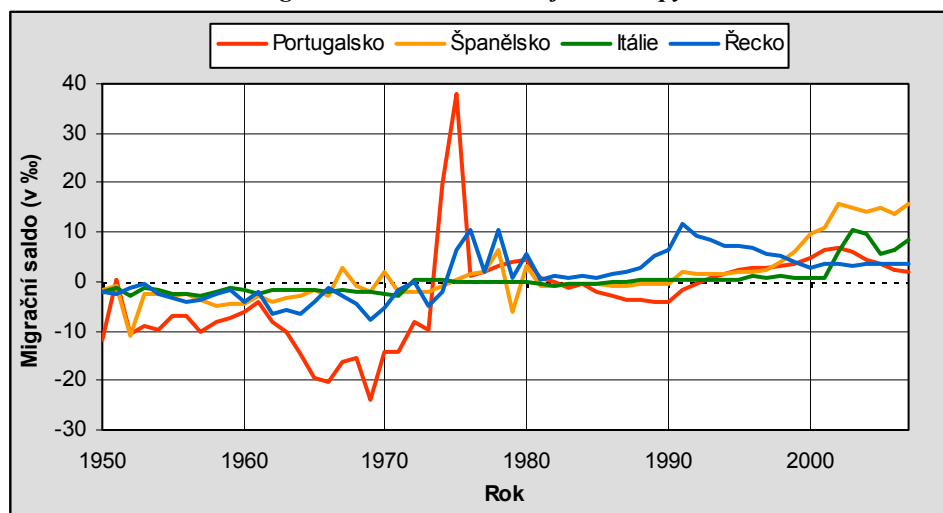
Státy jižní Evropy patřily po dlouhou dobu k zemím s vysokou emigrací. V letech po skončení druhé světové války byly i v zemích jižní Evropy poměrně značné přesuny obyvatel v důsledku výsledků války. Masové migrace probíhaly zvláště tam, kde se po druhé světové válce změnila hranice. Například z oblastí, které patřily před 2. světovou válkou k Itálii a které byly připojeny po válce k Jugoslávii (Západní Slovinsko, Kvarnarské ostrovy, Istrie, Zadar), emigrovalo 200 tisíc

³⁵ Baldwin-Edwards 2004

³⁶ Klemenčič 2007, s. 27

etnických Italů do Itálie.³⁷ Až do poloviny 50. let byla důležitou oblastí imigrace Latinská Amerika, kam se stěhovala převážná část migrantů z Portugalska, Španělska a Itálie. Po druhé světové válce došlo pouze k jedné větší emigrační vlně. Od roku 1947 do roku 1955 emigrovalo 500 tisíc Italů do Argentiny a během období 1950-1958 se odstěhovalo asi 300 tisíc Italů do Venezuely. Pro migranty z jižní Evropy byla po 2. světové válce též atraktivní Kanada. V 60. letech odcházeli obyvatelé zemí jižní Evropy také do Austrálie, kde byl až do poloviny 70. let konsensus mezi politickými stranami, že masová migrace je nezbytná, hlavně proto, že nedostatek pracovníků by mohl ohrozit další ekonomický růst. Od počátku 60. let nastala masová pracovní migrace obyvatel jižní Evropy do vyspělých zemí západní a severní Evropy, kde hledali dočasné zaměstnání. Tento typ migrace dosáhl svého vrcholu začátkem 70. let, kdy nejvíce lidí pracovalo v Západním Německu, Francii, Švýcarsku, Belgii, Švédsku a Rakousku. Většina z nich přicházela z Itálie (820 tisíc) a Španělska (320 tisíc).³⁸

Obr. 18: Hrubá míra migračního salda v zemích jižní Evropy v letech 1950-2005

Od roku 1973 došlo k obratu. Po ropné krizi nastoupil ve většině průmyslově vyspělých států hospodářský pokles. Země západní Evropy a Austrálie začaly omezovat imigrační proudy nekvalifikovaných zahraničních pracovníků. Na druhou stranu umožňovaly migraci vysoce kvalifikovaných cizinců. Proto se většina dočasných migrantů v zahraničí rozhodla usadit trvale a rodinní příslušníci je následovali. Do roku 1982 počet cizinců v západní Evropě vzrostl na 14,5 milionu a do počátku 90. let na více než 18 milionů (z toho 13 milionů obyvatel pocházelo z členských států EU). Ze států jižní Evropy, které jsou historicky známé jako emigrační země, se po omezení imigrace západoevropskými zeměmi, staly země imigrační. Například ve Španělsku se počet legálních imigrantů více než zdvojnásobil (na 400 tisíc) a v Itálii se zvýšil počet imigrantů z 300 tisíc v roce 1980 na 780 tisíc v roce 1990 (k tomu ještě 150-250 tisíc ilegálních imigrantů).³⁹ Od poloviny 70. let se země jižní Evropy stávaly také příjemci imigrantů z Afriky a Asie. Příčinou byl ekonomický rozvoj a klesající populační růst v jižní Evropě.⁴⁰ Migrace z jiných kontinentů částečně souvisí s předchozím koloniálním obdobím, kdy se vytvořily četné vazby mezi někdejšími

³⁷ Klemenčič 2007, s. 42-43

³⁸ Klemenčič 2007, s. 43

³⁹ Klemenčič 2007, s. 43

⁴⁰ Castles, Miller 1993, s. 81

metropolemi a jejich koloniemi (např. Latinoameričané do Španělska, Portugalska a částečně do Itálie, Afričané do Portugalska). Tento migrační pohyb umožňuje i jazyková a kulturní blízkost výchozích zemí se Španělskem, Portugalskem nebo Itálií. Do původních metropolí i do Itálie přichází stále více lidí, kteří nemají předky evropského původu. Poslední dobou vzrůstá i migrace nekvalifikovaných pracovníků ze severní Afriky a Asie, často nelegální.⁴¹ Po rozpadu východního bloku po roce 1990 se jižní Evropa stala také cílem migrantů ze zemí východní Evropy (např. Albánci v Řecku či Itálii). Imigrace do Evropy je částečně způsobena rostoucí evropskou integrací a zahrnuje skupiny s vysokými příjmy, mezi něž patří odborníci nebo lidé, které láká vysoký životní standard.

V nové době se imigrace stala z mnoha důvodů velmi vážným problémem většiny zemí jižní Evropy. Za prvé se změnilo geopolitické prostředí, které souvisí s otevřením Albánie a dalších bývalých komunistických zemí na počátku 90. let a též se vstupem Kypru a Malty do Evropské unie. Za druhé, tradiční regionální migrace v rámci západoevropské části Středomoří byly téměř předstíženy migrací obyvatel zemí Severní Afriky, Turecka a Balkánu směřujících do zemí Evropské unie. Za třetí, Portugalsko, Španělsko, Itálie a Řecko se musí smířit se dvěma protikladnými faktory: musí přijmout přísnou imigrační kontrolu, opatření k odhalování a vypovídání ilegálních migrantů a další obvyklé postupy podle směrnic EU a podle Schengenské úmluvy a musejí se vyrovnat se svou ekonomickou přitažlivostí a s byrokratickou neschopností imigraci účinně regulovat.

Oficiální data o legálních migrantech ve Středomoří, především týkající se Itálie a Řecka, jsou často charakterizována nízkou kvalitou a opožděným sestavováním. I přes tyto nedostatky však lze rozeznat určité nové rysy v imigraci.

- Ve Španělsku obecní registry (registrující ilegální a legální imigranty) odhalily, že od roku 2003 nepřevládají mezi imigranty Maročané, ale přistěhovalci z Ekvádoru, Kolumbie, dále z Rumunska a Argentiny. Spolu s občany EU představují imigranti ve Španělsku 6 % celkové populace.
- Itálie měla v roce 2003 překvapivých 700 tisíc žádostí o legalizaci pobytu, z nichž 20 % tvořili Rumuni, 15 % Ukrajinci, 8 % Albánci a Maročané.
- Portugalské údaje z roku 2003 ukazují, že počet legálních imigrantů z Ukrajiny přesáhl počet imigrantů z Brazílie. Předpokládá se však, že je tomu tak jen dočasně.
- Řecká data ze sčítání lidu v roce 2001 zjistila, že Albánci zůstávají dominantní imigrační skupinou a představují asi 55 % celkové populace cizinců.

Pro imigraci do jižní Evropy mají sice některé země stále klíčovou roli (např. Maročané ve Španělsku a Itálii, Brazilci v Portugalsku, Albánci v Řecku), ale poslední dobou začíná růst význam i přistěhovalců z dalších zemí, zejména z Číny a jiných asijských států. Přestože je podíl legálních imigrantů ve všech čtyřech zemích poměrně malý, celkový podíl zahrnující legální, nelegální, pololegální a sezónní imigranty ve všech těchto zemích je značný (může představovat až 10 % pracovní síly).⁴²

⁴¹ Castles, Miller 1993, s. 82

⁴² Baldwin-Edwards 2004

4.7.2 Mezinárodní migrace v jednotlivých státech jižní Evropy

Portugalsko bylo po mnoha desetiletí emigrační zemí. Před rokem 1960 odcházela většina emigrantů do Brazílie a dalších zemí Latinské Ameriky. Během 60. let měl na emigraci Portugalců vliv jednak nedostatek pracovních sil v průmyslové západní Evropě a jednak boje za nezávislost afrických kolonií (tisíce mladých Portugalců ilegálně emigrovalo, aby se vyhnulo válce). Též emigrovalo obyvatelstvo z Madeiry (především do Jižní Ameriky) a z Azorských ostrovů (zejména do USA).⁴³ Situace se změnila v polovině 70. let zásluhou vysokého přílivu migrantů z Brazílie a z bývalých afrických kolonií jako jsou Kapverdy, Mosambik, Angola a Guinea-Bissau. Následný ekonomický růst od 90. let vedl k významnému přílivu cizinců z východní Evropy (Ukrajinci, Moldavané, Rusové a Rumuni), kteří sem přišli za prací. V současné době žije v Portugalsku asi 400 tisíc imigrantů, což představuje přibližně 4 % z celkové populace.⁴⁴ Převážná část dnešních evropských imigrantů pochází z Velké Británie, Španělska a Německa.⁴⁵

Tab. 8: Počet cizinců a uprchlíků a jejich příjmy v zemích jižní Evropy v letech 1990-2005

Země	Počet cizinců (v tis.)			Podíl cizinců v populaci (%)			Počet uprchlíků (v tis.)			Příjmy cizinců a uprchlíků (v mil. US dolarech)		
	1990	2000	2005	1990	2000	2005	1990	2000	2004	1990	2000	2004
Itálie	1 346	1 634	2 519	2,4	2,8	4,3	11,7	6,8	15,7	1 263	359	2 172
Portugalsko	136	233	764	1,4	2,3	7,3	0,9	0,4	0,4	4 263	3 179	3 212
Řecko	370	534	974	3,6	5,0	8,8	8,5	6,7	2,5	1 775	1 613	1 242
Španělsko	766	1 259	4 790	1,9	3,2	11,1	8,3	7,0	5,6	1 886	3 417	6 859

Zdroj: OSN (International Migration 2002, International Migration 2006)

Španělsko, které bylo až do poloviny 80. let také spíše zemí emigrační, zaujímá v současné době z hlediska podílu imigrantů první místo v EU. Po druhé světové válce byly hlavní cílovou oblastí emigrace vyspělé evropské země (Francie, Západní Německo a Švýcarsko), které tak nahradily Latinskou Ameriku. Od počátku 60. let do poloviny 80. let odešly do jiných evropských zemí téměř 2 miliony Španělů. Od 80. let, kdy se ekonomika Španělska zlepšovala, byla dlouhodobá emigrace velmi nízká a postupně se migrační saldo obracelo. Každoročně se z Evropy vracelo asi 20 tisíc španělských důchodců. Lze rozlišit tři imigrační vlny. Až do roku 1985 přicházeli cizinci hlavně z rozvinutějších evropských států a z Latinské Ameriky, odkud utíkali obyvatelé zpravidla španělského původu před diktaturou. V období 1986-1999 (období tzv. nové migrace) se zvýšil počet přistěhovalců ze zemí s rozdílnými kulturními tradicemi (Afričané a Asiaté, zejména Maročané a Číňané). Od počátku 21. století roste počet cizinců exponenciálně (počet cizinců v zemi přesáhl v roce 2000 jeden milion).⁴⁶

Po druhé světové válce Italové zpočátku emigrovali do Francie a později do Západního Německa a Švýcarska. Ve většině případů emigrovali muži, jelikož některé evropské země zakazovaly pro nedostatek bytů vstup jejím rodinným příslušníkům. Proto zůstávali pracovní

⁴³ Encyklopedie Britannica

⁴⁴ IOM

⁴⁵ Population Statistics 2006

⁴⁶ Hosnedlová, Piquero 2007

migranti mimo Itálii krátkodobě a jednou za čas se vraceli domů. Ropná krize v 70. letech následovaná recesí a růstem nezaměstnanosti přinutila téměř 900 tisíc Italů ze Švýcarska a dalších evropských zemí vrátit se domů. V roce 1972 Itálie zaznamenala více přistěhovalých než odstěhovaných, což bylo způsobeno nedobrovolným návratem emigrantů a navíc růstem imigrace z Asie, Afriky a Latinské Ameriky.⁴⁷ V Itálii legální zahraniční populace vzrostla z 300 tisíc v roce 1980 na skoro 800 tisíc v roce 1990. Tyto údaje nejsou spolehlivé vzhledem k nedostatku dat týkajících se ilegální imigrace. Odhaduje se, že na konci 80. let žilo v Itálii mezi 150 až 250 tisíci nelegálních imigrantů. Hlavní imigrační skupiny tvořily hlavně muži z Maroka, Etiopie, Egypta a Senegalu a ženy z Filipín a Srí Lanky, které zde pracovaly jako služebné. Mnoho migrantů pracuje legálně v průmyslu a jiných sektorech, ale další jsou ilegálně zaměstnáni v zemědělství, v domácnostech aj. Právní změny, zahrnující amnestie pro více než 300 tisíc ilegálních přistěhovalců v roce 1986 a 1990, nepomohly situaci řešit.⁴⁸ Pád komunistického režimu ve východní Evropě měl za následek příliv imigrantů z Polska, Rumunska, Albánie a Jugoslávie. Přetrvávajícím problémem je ilegální imigrace z Albánie.⁴⁹ V současné době je Itálie jednou z nejdůležitějších cílových zemí pro migranty, kteří směřují do Evropy, a roční migrační přírůstek patří k nejvyšším v Evropské unii (spolu se Španělskem).⁵⁰ Většina cizinců žije v Severozápadním, Severovýchodním a Centrálním regionu, jen menší část na Jihu.⁵¹

Tab. 9: Podíl cizinců podle země původu v zemích jižní Evropy v roce 2001

Světadíl	Portugalsko	Španělsko	Itálie	Řecko
Afrika	47,3	24,8	28,1	2,1
Ameriky	18,7	22,4	11,8	4,1
Asie	4,2	6,1	19,7	14,2
Evropa	29,6	46,6	40,2	78,3
Oceánie	0,3	0,1	0,2	1,3
Svět	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Recent Demographic Development in Europe 2003,
Migration Policy Institute (www.migrationpolicy.org)

Po 2. světové válce patřily mezi nejčastější cíle řeckých emigrantů USA, Kanada, Austrálie a později Německo, Belgie a Itálie.⁵² Řecko se na počátku 90. let přeměnilo z tradiční emigrační země na imigrační. Přistěhovalci pocházejí zejména z Balkánu, východní Evropy a zemí bývalého Sovětského svazu, dále z Asie a Afriky. Převážná část imigrantů jsou Albánci (60 % z celkové populace migrantů v zemi).⁵³ Zahraniční migrace změnila věkovou strukturu Řecka zvýšením podílu starých osob. Dlouhodobá emigrace snížila podíl produktivní populace, zatímco imigrace přispěla ke stárnutí obyvatelstva. Během desetiletého období 1951-1960 ubylo 200 tisíc obyvatel a během let 1961-1970 emigrovalo dalších více než 400 tisíc lidí. V průběhu let 1971-1980 představoval počet imigrantů téměř 300 tisíc osob. Politické události ve východní Evropě v 90. letech vedly k tomu, že se Řecko stalo přijímající zemí cizinců. Podle censu z roku 2001

⁴⁷ Encyklopedie Britannica

⁴⁸ Castles, Miller 1993, s. 81

⁴⁹ Encyklopedie Britannica

⁵⁰ IOM

⁵¹ Population Statistics 2006

⁵² Encyklopedie Britannica

⁵³ IOM

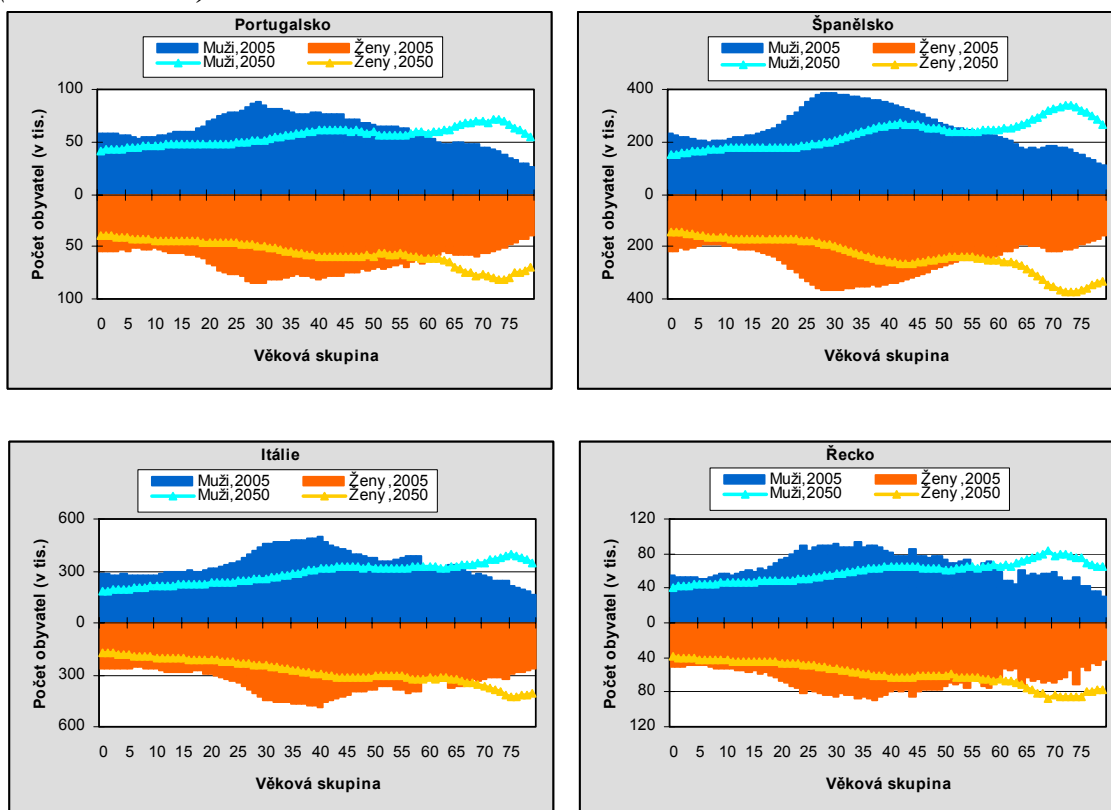
dosáhl počet imigrantů téměř 800 tisíc obyvatel (podle sčítání 1991 jich bylo 140 tisíc), kteří představovali hlavní příčinu populačního růstu během 90. let.⁵⁴

4.8 Předpokládaný populační vývoj v období do roku 2050

Eurostat zpracoval v roce 2004 populační prognózu celkem v sedmi variantách (základní, vysoká, nízká, varianta uvažující nulovou migraci, varianta uvažující vysokou úroveň plodnosti, varianta uvažující mladou populaci, varianta uvažující starou populaci). Eurostat uvádí na svých webových stránkách pro všechny varianty počet obyvatelstva podle pohlaví a věku k 1. lednu v letech 2004-2051, počet narozených a zemřelých, čistou migraci, úhrnnou plodnost a naději dožití při narození pro obě pohlaví v letech 2004-2050. V této části se zaměřím pouze na variantu základní.

Podle této varianty se předpokládá, že se do roku 2050 počet obyvatel v zemích jižní Evropy bude snižovat (Příloha 15). Nejvíce poklesne počet obyvatel v Itálii (o 10 procent). V Portugalsku bude v polovině 21. století počet obyvatel nižší o 5 procent a v Řecku o 4 procenta a španělská populace poklesne jen nepatrně (o 0,2 %). Populace Španělska poroste nejdéle, a to do roku 2022. V Řecku se bude počet obyvatel zvyšovat do roku 2020, v Portugalsku do roku 2018 a v Itálii do roku 2013.

Obr. 19: Prognóza struktury obyvatelstva podle pohlaví a věku v zemích jižní Evropy v roce 2005 a 2050 (základní varianta)

⁵⁴ Population Statistics 2006

V důsledku zvýšení hrubé míry úmrtnosti a snížení hrubé míry porodnosti se očekává, že bude populace přirozenou měnou čím dál tím více ubývat. Prognóza dále předpokládá, že hodnota hrubé míry migračního salda bude sice po celou dobu kladná, v porovnání s rokem 2005 se však bude snižovat. Celkový populační růst proto bude v polovině 21. století záporný.

Příznivý bude vývoj naděje dožití při narození. Očekává se, že se do roku 2050 nejvíce prodlouží střední délka života v Itálii a Portugalsku (o 6 let u mužů a o 5,5 let u žen). V jižní Evropě se tak bude naděje dožití při narození pohybovat mezi 80,4-83,6 let u mužů a 85,1-88,8 let u žen. Rozdíl ve střední délce při narození mužů a žen se mírně sníží.

Dále základní varianta počítá s tím, že se nepatrně zvýší úhrnná plodnost. V roce 2050 by se tak jedné ženě mohlo narodit 1,6 dítěte v Portugalsku, 1,5 dítěte v Řecku a 1,4 dítěte ve Španělsku a Itálii. Nejvyšší nárůst úhrnné plodnosti oproti roku 2005 bude zaznamenán v Řecku a Portugalsku.

Všechny tyto změny se promítnou do struktury obyvatelstva podle pohlaví a věku. Předpokládá se, že se během první poloviny 21. století ve všech zemích sníží jak počet dětí do 15 let, tak počet obyvatel v produktivním věku. Následkem prodlužování naděje dožití vzroste počet obyvatel v postproduktivním věku. Tyto změny ve věkové struktuře budou mít dopad nejen na ekonomiku (sníží se počet ekonomicky aktivního obyvatelstva, zvýší se počet obyvatel pobírajících důchod), ale také na sociální systém jednotlivých států (nárůst počtu důchodců přinese větší nároky na zdravotní péči o staré lidi). Vzhledem k tomu, že problémy související s demografickým stárnutím se projevují již v současné době, je pravděpodobné, že se do roku 2050 prohloubí.

5. Regiony jižní Evropy

Eurostat vytvořil na počátku sedmdesátých let systém územních statistických jednotek, tzv. NUTS (z francouzského La Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques). Soustava územních statistických jednotek, která rozlišuje 6 úrovní (NUTS 0 – NUTS 5), byla vymezena pro potřeby statistické, analytické a pro potřeby regionální politiky Evropské unie. Eurostat poskytuje data a publikace základních demografických, sociálních a ekonomických charakteristik zejména za tři nejvyšší úrovně NUTS. V této kapitole se soustředím na územní jednotky úrovně NUTS 2, které představují základní a nejpoužívanější regionální jednotky Evropské unie. Celkem jich je v rámci dvaceti sedmi členských států Evropské unie 268, z toho 59 připadá na země jižní Evropy (tab. 10).

Tab. 10: Administrativní členění a systém NUTS ve státech jižní Evropy

Úroveň	NUTS 1	NUTS 2	NUTS 3
Itálie	5	21	103
Portugalsko	3	7	30
Řecko	4	12	51
Španělsko	7	19	52

Pramen: ČSU

Jednotlivé úrovně regionů jsou vymezeny na základě počtu obyvatel (tab. 11). Podle tohoto kritéria je regionům poskytována finanční pomoc. Největší část finančních prostředků Evropské unie v rámci Strukturálních fondů a Fondu soudržnosti směřuje do zaostalých regionů, které nedosahují hranice 75 % průměru HDP na obyvatele v EU. Vzhledem k tomu, že mají jednotlivé členské státy rozmanitou historii formování územní správy, existují mezi jednotkami značné rozdíly. V ideálním případě představují tyto jednotky zároveň základní správní jednotky zemí, jak je tomu v případě Itálie a Španělska. Řecko naopak přijalo tyto Eurostatem vytvořené jednotky za základ nové územní struktury.⁵⁵

Tab. 11: Doporučený počet obyvatel pro základní úrovně regionů NUTS 1-NUTS 3

Úroveň	Minimum	Maximum
NUTS 1	3 000 000	7 000 000
NUTS 2	800 000	3 000 000
NUTS 3	150 000	800 000

Pramen: Eurostat

V následujících čtyřech podkapitolách uvádím stručnou charakteristiku fyzicko-geografických poměrů, hospodářské a demografické situace v jednotlivých regionech zemí jižní Evropy. Zaměřuji se na 57 regionů bez španělských enkláv Ceuta a Melilla, které leží na pobřeží severní Afriky. Soustředím se na stručný popis přírodních podmínek, od kterých se odvíjí ekonomická struktura daného regionu a demografické chování jeho obyvatel. Snahou bylo vystihnout hlavní kladné a záporné stránky týkající se socioekonomické situace v jednotlivých regionech. Dále se stručně zabývám populačním vývojem regionů od počátku 90. let do roku 2005 na základě následujících demografických ukazatelů: počet obyvatel, hrubá míra přirozeného přírůstku, hrubá míra porodnosti, hrubá míra úmrtnosti, kvocient kojenecké úmrtnosti, hrubá míra migračního salda, index stáří a index ekonomického zatížení.

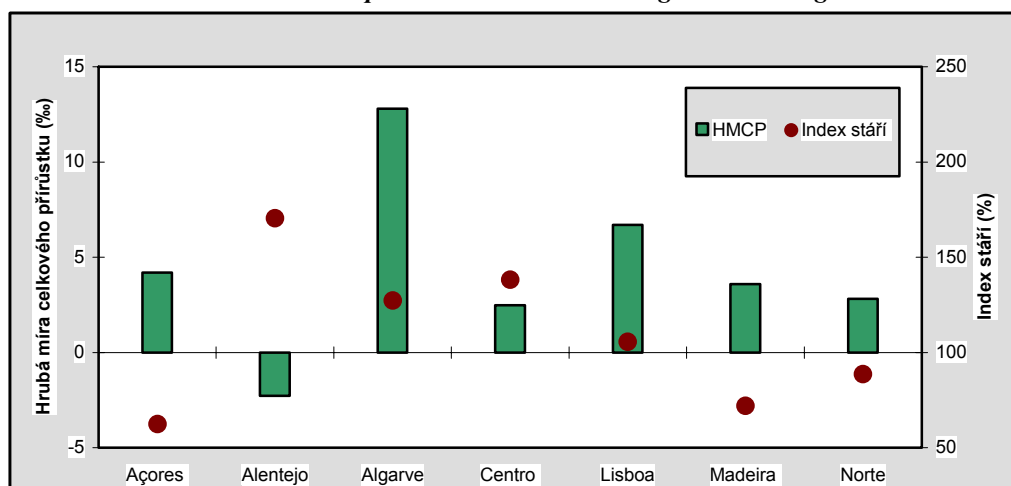
⁵⁵ Tomeš 2004, s. 26-27

5.1 Regiony Portugalska

Administrativně se Portugalsko člení na 7 regionů a 30 provincií. Dva autonomní regiony Madeira a Azorské ostrovy jsou v politickém a správním slova smyslu zcela odlišné od správních regionů kontinentálního Portugalska. Liší se tím, že mají legislativní a správní pravomoce, zatímco kontinentální regiony mají pouze administrativní autonomii a v určitých oblastech regulační pravomoce.

Populace Portugalska je nerovnoměrně rozmístěna po celé zemi. Značná část populace žije v metropolitních oblastech Lisabonu a Porta, nebo alespoň v pobřežním pásu spojujícím tyto dvě městské aglomerace a podél hlavních státních komunikačních tahů, jejichž koncovými body jsou města Setúbal (na jihu) a Braga (na severu). K tomuto pásu může být přidána pobřežní oblast Algarve na jihu, která je rovněž hustěji zalidněna. Na rozdíl od pobřežního pásu je hustota zalidnění uvnitř země relativně nízká. Na některých místech vzdálenějších od moře a s méně rozvinutými komunikacemi dokonce dochází k vyliďňování. Vše však naznačuje, že za posledních několik let většina měst ve vnitrozemí roste, zatímco obyvatelstvo venkovských oblastí ubývá (tyto ztráty byly vyšší, než nárůst městské populace).

Obr. 20: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Portugalska v roce 2005

Odlišný demografický vývoj v pobřežních oblastech a ve vnitrozemí za několik posledních desetiletí je přirozeným odrazem nevyváženosti ekonomických příležitostí. Z historického hlediska však tento proces nebyl pouhým přesunem obyvatelstva ze zaostalého vnitrozemí do rozvinuté pobřežní oblasti. Jednou z hlavních příčin poklesu populace ve vnitrozemí byla emigrace zejména do dalších evropských zemí. Poslední velká emigrační vlna nastala v 60. letech a na začátku 70. let. Na druhé straně rozsáhlý návrat bývalých kolonistů z Afriky v 70. letech spolu s návratem emigrantů z ostatních evropských zemí velkou měrou podpořil rozvoj přímořského pásu. V každém případě hlavním důvodem pro tyto migrační pohyby byl ekonomický vývoj. Výsledkem je, že nejdůležitější střediska průmyslu a služeb jsou umístěna v pobřežních regionech. Průmysl, zvláště exportně orientován, je umístěn v regionu Norte. Služby jsou význačným rysem ekonomiky v regionu Lisboa, zatímco cestovní ruch je základní ekonomickou aktivitou v Algarve a na Madeiře.

Norte

Region Norte se prostírá na severu Portugalska a je tvořen osmi provinciemi včetně města Porto, druhého největšího města v Portugalsku. Za posledních několik let bylo za pomoci Evropské unie ve vnitrozemí hodně investováno do nových silničních spojů, které do značné míry odstranily přístupové obtíže z minulosti. Norte se od ostatních regionů Portugalska liší svým vyšším stupněm industrializace, exportní kapacitou a tím, že mnoho z největších soukromých podniků, které byly v Portugalsku v posledních letech vybudovány, se nachází v tomto regionu. Navzdory modernizaci a konkurenceschopnosti se region stále spoléhá na levnou pracovní sílu v tradičních průmyslových odvětvích, které jsou pracné a vytvářejí malou přidanou hodnotu. Zemědělství se potýká s velkými problémy, jejichž následkem žije významný počet rodin ve špatných ekonomických podmínkách nebo dokonce v chudobě. Nepochybně největší rozvojovou překážkou regionu Norte je jeho extrémní vnitro-regionální asymetrie. Velký podíl populace regionu, investic a veřejných i soukromých služeb je koncentrován do aglomerace Porto, která tak zaujímá dominantní postavení. Naproti tomu východní polovina regionu a pohoří na severozápadě jsou převážně venkovské oblasti s malou socioekonomickou dynamičností a zastaralým zemědělstvím. Populace proto trpí nedostatkem vhodných pracovních příležitostí, takže velké množství osob hledá práci jinde – původně především v zahraničí, nyní hlavně v přímořské oblasti regionu.

V regionu Norte v současné době žije 3,7 milionů obyvatel, což odpovídá více než 35 % úhrnu Portugalska; jde o nejlidnatější region. Norte v roce 2005 zaznamenalo přirozený populační růst (1,3 ‰). V porovnání s rokem 1990 se však přirozený populační přírůstek snížil ze 4 ‰. Obyvatelstvo je dosti nerovnoměrně rozmístěno, populace se stále hustěji soustřeďuje podél pobřeží, zatímco některé oblasti vnitrozemí zůstávají vylidněné. Populace regionu Norte je ve srovnání s ostatními regiony relativně mladá (index stáří má hodnotu 89 %). Podle dostupných odhadů se původní migrační úbytek regionu Norte od roku 1993 změnil na přírůstek a v roce 2005 měl hodnotu 1,5 ‰. Podíl trvale bydlících cizinců je však nízký (0,1 ‰).

Centro

Region Centro je zaostalým regionem s vysokým podílem zaměstnaných v zemědělství. V současné době je po regionu Norte nejzaostalejším regionem Portugalska. Je zde nízká míra nezaměstnanosti díky koncentraci tradičních odvětví průmyslu (oděvní, kožedělní a textilní).

V období mezi roky 1990-2005 se počet obyvatel tohoto regionu zvýšil jen o 4 %. V dnešní době se zde soustřeďí více než čtvrtina obyvatel Portugalska (tj. 2,4 mil. obyvatel). Celkový populační přírůstek je kladný díky kladnému migračnímu saldu. Přirozený úbytek se během sledovaného období zvýšil na -2,5 ‰ v roce 2005. Centro je druhým regionem Portugalska, jenž má nejstarší obyvatelstvo. Index stáří dosáhl v roce 2005 hodnoty 138 %. Centro má společně s regionem Alentejo nejmenší úroveň porodnosti (přibližně 9 ‰ v roce 2005).

Lisboa (Lisabon)

Region Lisabon těží z výjimečného postavení hlavního města, ve kterém je soustředěn. Region má značný ekonomický potenciál, hostí hlavní politické a ekonomické instituce, největší společnosti země a ekonomické a finanční skupiny a podstatná část vědeckých a technologických výzkumných ústavů. Jeho historické památky a kvalitní životní prostředí jsou ideální pro rozvoj

cestovního ruchu. Region leží na křižovatce hlavních tahů spojujících pobřeží s vnitrozemím a má hlavní mezinárodní komunikační síť (přístavy, letiště, silnice, železnice), které zajišťují přímý přístup na hlavní trhy Evropy. Některé překážky však region v rozvoji brzdí. Neregulovaný rozvoj škodí životnímu prostředí a snižuje turistický potenciál. Venkovským oblastem chybí dopravní spojení, kanalizace a dodávka vody, vzdělání, zdravotní a komunikační vybavenost. Obchodní sítě jsou špatně organizovány. Region má výrazné kontrasty. Území podél řeky Tejo je převážně zemědělská oblast s úrodnými půdami. Naproti tomu Grande Lisboa, jehož populace většinou pracuje ve službách a žije v rozsáhlých předměstích, čelí problémům typickým pro velkou přeplněnou městskou oblast. Nerovnováha je zřejmá v tom, že asi 75 % populace je soustředěno na méně než jedné čtvrtině území. Poloostrov Setúbal je hustě osídlený a vysoce industrializovaný. Řídce osídlené zemědělské oblasti nabízejí menší vyhlídky na rozvoj.

Lisabon je druhým nejlidnatějším regionem Portugalska. V roce 2005 zde žila více než čtvrtina obyvatelstva země (tj. asi 2,8 milionu obyvatel). Hodnota populačního přírůstku je druhá nejvyšší v zemi (2,3 ‰). Mígrační přírůstek se v průběhu sledovaného období více než zdvojnásobil na hodnotu 4,4 ‰ v roce 2005. Do regionu Lisabon směřuje většina vnitřních i zahraničních imigrantů (zejména Afričané z Cabo Verde a Angoly). Tato populace je převážně mladá a ekonomicky aktivní a většina obyvatel pracuje ve stavebním průmyslu. Zatímco na počátku sledovaného období převažovala dětská složka nad postproduktivní složkou, v dnešní době je tomu naopak. Index stáří dosáhl v roce 2005 hodnoty 106 %.

Alentejo

Region Alentejo pokrývá více než třetinu rozlohy země. Region je v topografickém slova smyslu charakterizován určitým stupněm jednotnosti. Charakteristickým rysem je zvlněná rovina, která má průměrnou nadmořskou výšku asi 200 m. Alentejo je převážně zemědělské, téměř 60 % plochy je zemědělsky využíváno. Přibližně třetina území je zalesněná a pouze 2 % připadají na zastavěné plochy. Region má potenciál, který jej činí atraktivním. Alentejo má rozvinutou dopravní infrastrukturu, kulturní památky, kvalitní životní prostředí a typicky venkovskou krajinu. Rychlejšími rozvoji tohoto regionu brání nízká hustota zalidnění, vysoký věkový průměr populace, absence průmyslové tradice a investic a nedostatečné využití zdrojů. To vedlo k tomu, že se velká část surovin vyváží nezpracovaná.

Alentejo má velmi nízkou hustotu zalidnění a ve skutečnosti je jedním z nejméně osídlených regionů v Portugalsku. Většina populace je soustředěna do malých měst rozptýlených po celém území. Největším městským střediskem je Évora. Po období postupného a mírného zvyšování populace v první polovině 19. století, v Alentejo obyvatelstvo ubývalo, zejména v 60. letech. Během let 1990-2005 byl počet obyvatel stabilní. V roce 2005 bylo v regionu téměř 770 tisíc obyvatel, což představuje asi 7 % populace země. Přírozený úbytek, který je nejvyšší v zemi (-5,4 ‰), přispěl spolu se silnou emigrací ke stárnutí populace (nejvyšší index stáří v Portugalsku). V roce 2005 připadlo na 100 dětí ve věku do 15 let 170 osob starších 65 let. Pokles populace lze vysvětlit několika faktory, ale všechny souvisí se strukturou výroby regionu. Ta je velmi závislá na zemědělském sektoru, který poskytuje málo pracovních příležitostí, a přispívá emigraci do atraktivnějších regionů.

Algarve

Region Algarve se rozkládá na jihu Portugalska. Kříží ho jeden z hlavních silničních tahů, který spojuje sever Portugalska s hranicí Španělska a vede napříč regionem od západu k východu. Typograficky se region Algarve člení do tří odlišných částí – hornatá oblast, střed a pobřežní nížinný pás. Špatná přístupnost horských oblastí, řídké zalidnění a nedostatečné využití místních zdrojů přivedly tuto oblast do sociálního a ekonomického úpadku, i když se situace v některých ohledech za poslední roky zlepšila. Nehledě na skutečnost, že hornatá oblast reprezentuje 60 % povrchu Algarve, čítá o něco více než 10 % obyvatelstva. Rozdíl mezi hornatými a pobřežními oblastmi se rovněž odráží v rozmístění měst (hlavní města jsou soustředěna v pobřežním pásu). Faro je největším městem v regionu a městem s největší vybaveností a službami regionálního významu. V 60. letech byl objeven turistický potenciál oblasti, který otevřel nové možnosti jejího rozvoje.

Populace Algarve mezi roky 1990 a 2005 vzrostla o 18 %. Populační růst je výsledkem nejen přirozeného přírůstku, ale také migračního přírůstku. Ten byl ve sledovaném období nejvyšší z celého Portugalska (12,5 ‰ v roce 2005). Podíl trvale bydlících cizinců je největší v zemi (0,6 %). Většina cizinců pochází ze Spojeného království. Cestovní ruch každoročně přivádí více než 3 miliony návštěvníků, což znamená, že se populace v určitých obdobích roku až ztrojnásobí. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 127 %, což je třetí nejvyšší hodnota v rámci Portugalska.

Açores (Azorské ostrovy)

Azorské ostrovy se nacházejí v Atlantickém oceánu 1 500 km od Lisabonu, 700 km od souostroví Madeira a 3 400 km od Spojených států amerických. Region je tvořen devíti ostrovy. Následkem vulkanického původu ostrovů je jejich povrch velmi drsný. Portugalci objevili ostrovy Santa Maria a São Miguel v roce 1427. Během 16. a 17. století byly ostrovy napadány piráty. Následující staletí patřila rozvoji zemědělství, pastevectví a rybolovu. V roce 1976 vytvořily Azorské ostrovy autonomní region. Mezi silné stránky regionu patří úrodná půda vhodná pro určité plodiny a pro pastviny (mléko a maso vyrobené v tomto regionu má vysokou kvalitu), nezníčené životní prostředí, nádherná krajina a geotermální prameny. Avšak Azory mají také slabé stránky, kterými jsou geografická poloha (ta způsobuje obchodní vztahy s vnějším světem obtížnější), nedostatečně rozvinutá dopravní síť a rozdrobené vlastnictví půdy, které brání rozšíření mechanizace a tím zvýšení produktivity zemědělství. São Miguel je s jednou třetinou obyvatel největším a nejlidnatějším ostrovem v Azorech. Jeho hlavním městem je Ponta Delgada.

Populační vývoj Azor byl určen více migrací než přirozenou populační měnou. V roce 2005 čítala populace regionu 240 tisíc obyvatel (tj. přes 2 % obyvatelstva Portugalska). Poměr trvale bydlících cizinců je v regionu asi třikrát nižší, než je úroveň země. Azory mají nejvyšší přirozený přírůstek (2,4 ‰ v roce 2005). Věkové složení ukazuje, že populace Azor je stále mladá. Podíl dětské složky s 20 % z celkové populace byl v roce 2005 největší v zemi. Index stáří, který v roce 2005 dosáhl hodnoty 62 %, byl v rámci Portugalska nejnižší. Jsou zde však ostrovy, na kterých je populace stárnoucí (Graciosa, Pico a Flores).

Madeira

Autonomní region Madeira se skládá z obydlých ostrovů Madeira a Porto Santo a neobydlých ostrovů Ilhas Desertas a Ilhas Selvagens. Nalézá se v Atlantiku na jihozápadě od Portugalska a blízko severozápadního pobřeží Afriky. Jeho hlavní město Funchal je hlavním ekonomickým střediskem regionu. Nerovný povrch (hluboká údolí, vysoké hory a příkré útesy) a přírodní zalesněná krajina jsou nesmírně cenné, a to jak z hlediska využití pro ekonomický rozvoj, tak pro turistiku. Madeira byla objevena v roce 1419 a od té doby se názory na její využití změnilly. Na počátku osidlování Madeiry byl nedostatek pracovních sil vyřešen dovozem trestanců z Lisabonu. Příznivé podnebí a krajina přispěly k rozvoji turistického ruchu. Podnebí a úrodnost půdy poskytují dobré podmínky pro pěstování subtropického ovoce a tropických květin. Potenciál regionu tkví zejména v jeho geografické poloze. Na druhou stranu jeho malá rozloha a jeho ostrovní poloha vyvolávají značné náklady, které jsou překážkou jak dovozu tak vývozu tradičních produktů (banány, proutěné výrobky, madeirské víno a výšivky). Hornatý ráz regionu brání mechanizaci zemědělství a v přístupu do vnitrozemí.

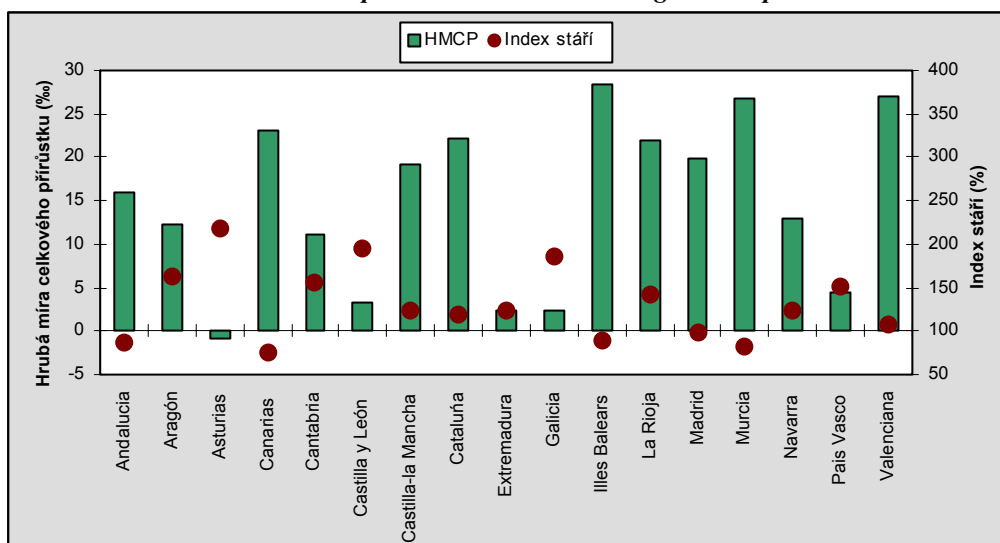
Hustota zalidnění regionu je sice vysoká, ale obyvatelstvo je soustředěno v nižších oblastech, kde se nachází většina aktivit sekundárního a terciálního sektoru. Současným trendem je zakládání středisek v méně zalidněných oblastech za účelem snížení existujících rozdílů, například zvýšením investic do turistického ruchu. Obnova silniční sítě se současnou výstavbou dálnic přispěly ke snížení těchto nevyvážeností. Populace regionu Madeira v dekadě mezi lety 1991-2001 mírně poklesla o 4,6 %. V roce 2005 na ostrovech žilo přibližně 245 tisíc obyvatel. Struktura populace podle věkových skupin jasně dokazuje, že populace regionu je velmi mladá, v roce 2005 bylo 22 % obyvatelstva ve věku do 15 let. Toto je druhý nejvyšší podíl v Portugalsku, hned po Azorech. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 72 %, což byla druhá nejnižší hodnota v zemi.

5.2 Regiony Španělska

Od té doby, co byl v roce 1978 obnoven demokratický systém, je Španělsko tvořeno devatenácti samosprávnými jednotkami (včetně enkláv Ceuta a Melilla v Severní Africe). V Pyrenejích leží knížectví Andorra, které společně řídí francouzský prezident a biskup hlavního katalánského města Lérída. Na jihu španělské pevniny se rozkládá Gibraltar, který spadá pod britskou nadvládu.

Španělsko je díky příznivému podnebí, délce pobřeží (více než 4 000 km s mnohými plážemi), historickému a kulturnímu dědictví spolu se střední úrovní ekonomického rozvoje a dostatečnou sítí infrastruktur a vybaveností jednou z nejnavštěvovanějších turistických destinací Evropy i světa.

Obr. 21: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Španělska v roce 2005

Galicia (Galicie)

Galicie leží na severozápadě Iberského poloostrova. Asi třetina regionu leží v nadmořské výšce nad 600 m, více jak 60 % území regionu tvoří zalesněná krajina. Regionálním hlavním městem je historické město Santiago de Compostela. Galicie je dvojjazyčný region s galicijštinou (úřední jazyk) a kastilskou španělštinou. Nevýhodou geografické polohy Galicie je, že vždy stála mimo hlavní proud industrializace a modernizace Španělska. Avšak značný ekonomický potenciál (četné přírodní zdroje energie, turistický potenciál v pobřežních i vnitrozemských oblastech) napomohl rozvoji regionu. Problémem zůstává nedostatečně rozvinutá silniční a železniční síť. Další nevýhodou je nerovnoměrné rozmístění populace a skutečnost, že velká část populace je zaměstnána v zemědělství, které je málo produktivní, a které se specializuje na produkty, jež byly nejvíce postiženy vstupem Španělska do EU. Galicii lze rozdělit na dvě odlišné oblasti: pobřežní a vnitrozemní. Dvě pobřežní provincie La Coruña a Pontevedra představovaly na počátku 21. století přes 70 % populace regionu a zahrnují nejdůležitější průmyslové oblasti. Právě průmyslová struktura, rybolov a zvyšující se příliv turistů přibližují průměrný příjem na hlavu v těchto oblastech k celostátnímu průměru. Vnitrozemní oblast Galicie (provincie Lugo a Orense) je převážně zemědělská. Farmářské pozemky, na nichž se chová hovězí dobytek, jsou příliš malé, aby mohly být konkurenceschopné a vytvářet pracovní příležitosti a bohatství potřebné k udržení obyvatel.

Galicie byla tradičně emigračním regionem zejména v pozdním 19. století a začátkem 20. století, kdy obyvatelstvo emigrovalo do Latinské Ameriky (hlavně do Venezuely, Kolumbie, Kuby, Argentiny, Uruguaye a Brazílie). V průběhu 50. a 60. let směřovala emigrace, stále ještě v poměrně velkém rozsahu, hlavně do evropských zemí (Německa, Francie, Švýcarska, Belgie a Nizozemí) a průmyslovějších regionů Španělska (Baskicka, Katalánsko, Madridu). V roce 2005 byl počet obyvatel Galicie 2,7 milionu, což odpovídalo zhruba 6 % celkové populace Španělska. Počet obyvatel se v období let 1990-2005 snížil o jedno procento. Příčinou tohoto poklesu byl záporný přirozený i migrační přírůstek. Zatímco přirozený úbytek se ve sledovaném období ještě zvýšil, migrační úbytek se proměnil v přírůstek (více než 5 ‰ v roce 2005). Věkové složení odráží stárnutí obyvatelstva. Index stáří dosahuje v současné době třetí nejvyšší hodnoty země (185 ‰).

Asturias (Asturie)

Autonomní oblast Asturie leží u Biskajského zálivu a skládá se pouze z jedné provincie. Její pobřeží je vysoké a skalnaté. Více než pětina území regionu se nachází ve výšce nad 1000 metrů. Kopcovitý terén regionu vysvětluje, proč je méně než třetina půdy využívána pro zemědělství (přes 90 % jsou louky a pastviny určené pro chov hospodářských zvířat). Nerostné bohatství regionu je značné (černé uhlí, antracit a rtuť). Asturie má velký turistický potenciál (podnebí, lov zvěře a rybolov, útesy a malé pláže, hory, rokle a bohaté kulturní dědictví). Průmysl regionu je zaměřen na zpracování ocele a kovů. Hornatý profil a špatná komunikační síť rozdělily region na dvě části: průmyslový a městský střed, zemědělský a řídko obydlený venkov. Region lze rozdělit na tři oblasti: západní, střední a východní. Střední, ocelářská a důlní oblast, čítá 80 % populace. Město Oviedo je správním střediskem s převahou služeb. Jeho geografická poloha napomáhá k tomu, že je pojítkem mezi důlní a ocelářskou oblastí. Ve východní a západní oblasti, kde převládá zemědělství, se nachází nejchudší města.

Během 90. let se populace regionu neustále snižovala. V letech 1990-2005 poklesla o 4 procenta. Úbytek populace byl způsoben rostoucím přirozeným úbytkem (-5 ‰ v roce 2005) a záporným migračním saldem, které se až v roce 2005 stalo kladným. Poměr lidí ve věku nad 65 let je vyšší než národní průměr a svědčí o stárnutí populace (více než pětina obyvatel je starších 65ti let). Hodnota indexu stáří je dokonce nejvyšší v celém Španělsku (217 ‰). Podíl trvale žijících osob jiných národností byl v roce 2001 jedním z nejnižších ve Španělsku (1,26 ‰).

Cantabria (Kantabrie)

Region leží u Biskajského zálivu na severním pobřeží Španělska. Podnebí a profil regionu značí, že byl osídlen od prehistorických dob, což dokazují jeskynní malby v Altamiře. Přitom byla Kantabrie vždy relativně izolovaná. Přestože byl region silně ovlivňován mořem, spoléhal se na jih Španělska, kterému poskytoval přístavy k vývozu obilnin a vlny. Zvláštní profil Kantabrie měl rozhodující vliv na rozdělení obyvatelstva a jeho ekonomických aktivit: pobřežní pás a horská pásma na jihu a na jihozápadě. Kantabrie těží ze své polohy mezi dvěma hustě osídlenými regiony (Asturií a Baskickem). Přímořská poloha umožňuje rybolov a blízkost francouzských hranic otevírá cestu do Velké Británie (Plymouth). Existence univerzity, dobrá všeobecná úroveň vzdělání a vysoce kvalitní kulturní a vědecké zdroje napomohly tomu, aby se Kantabrie otevřela vnějšímu světu a výměně názorů, což rozšířilo turistický potenciál regionu. V neposlední řadě lesy, nerostné

bohatství (zinkové a olovnaté rudy) a průmyslová těžba v kombinaci s relativně stálým sociálním klimatem nabízejí řadu možností pro rozvoj. Nevýhodou regionu je struktura průmyslu, která byla velmi tvrdě zasažena recesí v důsledku specializace na nenáročné sektory (stavba lodí, výroba oceli a zpracování kovů) s nadbytečnou kapacitou, zatímco zemědělství trpí malou rozlohou pozemků, chybějící diverzifikací a nedostatečným řízením trhu. Region lze rozlišit na Kantabrii průmyslovou a venkovskou. Obě oblasti však mají problémy. První strádá sektorovou restrukturalizací a druhá je nedostatečně ekonomicky rozvinutá. Cestovní ruch je soustředěn podél pobřeží.

V roce 2005 žilo v regionu 550 tisíc obyvatel a region se podílel jen 1,3 % na celkové populaci Španělska. Populace se v 90. letech zvyšovala velice pomalu vinou přirozeného úbytku. Historicky to byl emigrační region a pravidelně zaznamenával migrační úbytek. V dnešní době je tento region imigrační (přes 11 % v roce 2005). Podíl lidí ve věku nad 65 let (19 %) potvrzuje, že populace regionu je starší než je národní průměr.

Pais Vasco (Baskicko)

Pokud jde o tradici, kulturu a jazyk, je Baskicko jedním z nejvýraznějších regionů Španělska. Společně s Katalánií byl ve Španělsku kolébkou průmyslové revoluce a je jedním z hlavních středisek soukromého bankovníctví v zemi. Omývaný na severu Biskajským zálivem sousedí na východě s Francií. Lesy pokrývají více než polovinu celkové rozlohy a je zde i značný podíl pastvin. Komunikační síť s ostatní Evropou a se středem a jihem Španělska jsou dostatečné. Úředními jazyky jsou španělština a baskičtina (jeden z nejstarších jazyků v Evropě). Region má několik výhod, které přispěly k rozvoji tohoto regionu. Mezi ně patří strategická poloha, pevně zavedená a diverzifikovaná průmyslová struktura, dynamická podnikatelská tradice, kvalifikovaná pracovní síla a dobrá úroveň služeb. Za zmínku také stojí cestovní ruch, který je s ohledem na přírodní zdroje, pláže a krajinu dobře rozvinutý. Trvalému rozvoji baskické ekonomiky brání nedostatek přírodních zdrojů, zastaralé průmyslové a obchodní uspořádání. Přestože je Baskicko vysoce industrializovaným a urbanizovaným regionem, nachází se zde i řídce osídlené venkovské oblasti závislé na zemědělství, chovu hospodářských zvířat a lesnictví. Nejvíce obyvatel žije v hlavním městě Bilbao, Vitoria a San Sebastian.

V roce 2005 žilo v regionu 2,1 milionu lidí, což představuje 1% úbytek oproti předešlému desetiletí. Tento úbytek lze vysvětlit nulovým přirozeným růstem, ale také záporným migračním saldem, které však bylo v roce 2005 kladné. V současné době má tento region nejnižší úroveň kojenecké úmrtnosti v zemi (asi 2 promile). Svou hodnotou indexu stáří (155 %) se řadí ke stárnoucím regionům.

Navarra

Navarra je autonomní jednotkou rozkládající se na severovýchodě Iberského poloostrova. Západní Pyreneje na severu regionu tvoří přirozenou hranici s Francií. Řeka Ebro protíná region na jihu. Přístup do regionu byl tradičně obtížný vinou špatné dopravní sítě. Nyní region usiluje o zlepšení této situace zejména výstavbou dálnic a rychlostních silnic spojujících hlavní město regionu Pamplonu se Zaragozou, Madridem a San Sebastianem. Úředním jazykem regionu je kastilština, ale v oblastech hraničících s Baskickem se hovoří baskicky. Hlavní bohatství regionu je v jeho překrásné přírodě, bohatství lesů a řek, zemědělství, přiměřeně kvalifikované pracovní síle

a průmyslovém základu spolu s kulturní tradicí zejména románského umění, které vzrůstalo s proudy poutníků, kteří křížovali region na své pouti do Santiago de Compostela. Slabými stránkami a překážkami rozvoje zůstávají problémy v nízké hustotě dopravní sítě především uvnitř regionu a z důvodu obtížného přístupu na sever regionu. V regionu Navarra jsou sociálně-ekonomické odlišnosti mezi jednotlivými oblastmi a každá má vlastní problémy. Regionální hlavní město Pamplona a jeho okolí má typické problémy velkoměsta. Pyrenejské oblasti postrádají sociální vybavenost a infrastrukturu. Údolí Ebro má značný zemědělský význam se systémem zavlažovacích kanálů, které napomáhají pěstování zeleniny, obilných plodin a vinné révy.

Populace vzrostla v průběhu let 1990-2005 o 12 %. Růst populace je výsledkem kladného migračního salda, i když přirozený přírůstek byl ve sledovaném období též kladný. Bylo tomu tak i v roce 2005, kdy měl migrační přírůstek hodnotu přesahující 11 % a přirozený přírůstek měl hodnotu 1,6 promile. Podíl trvale žijících cizinců představuje 4,5 % z celkové populace regionu.

La Rioja (Rioja)

La Rioja je třetím nejméně lidnatým regionem Španělska. Leží mezi industrializovaným severem a zemědělskými regiony Kastilie a Aragón. Rioja se rozkládá podél středního toku řeky Ebro. Asi polovina celkové populace regionu žije v hlavním městě Logroño. Sever regionu, který je hlavním producentem hroznového vína, má bohatou půdu vhodnou pro pěstování ovoce a zeleniny, a je dálnicí spojen s přístavy Bilbao a Barcelona. Jih, kde je horší dopravní spojení, má dostatek zalesněné krajiny a je poměrně hornatý. Region kříží středověká poutní cesta. Klášter San Miliari poblíž Logroño je kolébkou psané kastilštiny. Rioja má vyváženou strukturu ekonomiky, vysoce konkurenceschopné zemědělství produkující hlavně zeleninu a kvalitní vína a různorodý průmyslový sektor, ve kterém převládá výroba automobilových součástek, kovovýroba, potravinářský, textilní a obuvnický průmysl. Hornatá oblast, odkud obyvatelstvo hromadně odchází, má díky přírodnímu prostředí značný turistický potenciál.

Populace během patnáctiletého období vzrostla o 12 %, přibývala mechanickou měnou. Populace představuje v současnosti necelé 1 % celkového počtu obyvatelstva Španělska. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu přibližně 140 %. Žije zde necelých 5 % cizinců, což představuje podíl, který je nad národním průměrem (4 %).

Aragón (Aragonie)

Region Aragonie se prostírá na křižovatce dvou nejdůležitějších komunikačních tras ve Španělsku (Madrid–Katalánsko a Kantabrie–Středozevní moře), ke kterým lze přidat budoucí trasu mezi východem Španělska a jihem Francie. Přítomnost horského masivu na severu (Pyreneje) i na jihu (Iberské pohoří) zkoncentrovala populaci a ekonomické aktivity do úrodného pásu země, který vede od východu na západ podél řeky Ebro. Oblast kolem Zaragozy je ekonomicky nejdynamičtější oblastí Španělska. V Aragonii je obrovský turistický potenciál pro zimní i letní turistiku na severu, dále jsou zde místa velké historické a kulturní hodnoty, lázně na jihu. Energetické zdroje regionu významně přispívají k diverzifikaci výrobního sektoru, ve kterém má potravinářský průmysl výborné vyhlídky. Současně firmy vyrábějící automobilové a železniční zařízení tvoří pevný rámec pro zlepšení výrobní struktury regionu. Na druhou stranu nadměrná převaha oblasti Zaragoza

způsobuje nerovnováhu v regionálním růstu. Navíc jsou zde restrukturalizační problémy v některých tradičních odvětvích.

Populační vývoj Aragónu byl ovlivněn dvěma faktory, které se spojily, aby vylidnily venkovské oblasti: emigrací (hlavně do Katalánsko) a růstem oblasti Zaragoza. Protože se emigrace týkala hlavně mladých lidí, populace v dotčených oblastech postupně stárá. Mezi roky 1990 a 2005 populace v Aragónu se zvýšila o 4 %. Růst je způsoben zejména migračním přírůstkem, který v roce 2005 dosáhl hodnoty 14 promile. Index stáří má hodnotu 163 %, což je jedna z nejvyšších hodnot v rámci Španělska.

Madrid

Region Madrid lze rozdělit na čtyři oblasti: vysoce urbanizovanou oblast metropole, Sierru na severu, silně industrializovaný Corredor del Henares na východě a zemědělskou oblast na jihu. Centrální poloha staví Madrid do výhodné pozice z hlediska dostupnosti z celého Španělska a je také důležitým střediskem pro mezinárodní letecký provoz (letišťe Barajas je pro Latinskou Ameriku důležitou bránou do Evropy). Region má stěžejní roli nejen ve vztahu k ostatním španělským regionům, ale také ve vztahu k zahraničí (je centrem pro zavádění inovací z Evropy). Madrid má nejen rozvinutý terciér, ale je také druhou nejdůležitější průmyslovou oblastí ve Španělsku (nebo první v případě vyspělé technologie).

V roce 2005 zde žilo téměř 14 % obyvatelstva Španělska (tj. 5,8 milionu obyvatel). Během let 1990-2005 došlo ke zvýšení počtu obyvatel o 18 procent. Průměrný roční populační růst je v současné době způsoben přirozeným (asi 5 ‰) i migračním přírůstkem (15 ‰). Na počátku 21. století zde trvale žilo 7,1 % cizinců, což představovalo třetí nejvyšší podíl Španělska.

Castilla-León (Kastilie-León)

Kastilie-León je sice plošně největším regionem Španělska (zabírá velkou část střední Mesety), ale regionem nejméně zalidněným. Většinu jeho území tvoří hornatý terén. Čtvrtinu rozlohy regionu pokrývají lesy a přibližně 60 % území tvoří zemědělská půda. Region má dobré dopravní spojení s Madridem, Baskickem a Galicií. Naopak spojení s Portugalskem, Kantabrií, jihem a východem není dostatečně rozvinuto. Výhodná geografická poloha hraje důležitou roli pro rozvoj regionu. Navíc má region značné nerostné bohatství a energetické zdroje. Je atraktivní pro turisty i pro místní obyvatelstvo (kvalitní životní prostředí, zimní sporty, myslivost, bohaté historické a umělecké tradice). Největší překážkou, která brzdí rozvoji regionu, jsou vnitroregionální rozdíly mezi provinciemi Valladolid, Burgos, León a Salamanca, kde je soustředěno 70 % obyvatelstva a asi tři čtvrtiny HDP regionu, na jedné straně, a ostatními horskými provinciemi, které mají velmi nízkou hustotu zalidnění, rychle ubývající populaci, málo rozvinutý průmysl, rozsáhlé venkovské oblasti, nedostatečnou úroveň služeb a nedostatečně rozvinutou infrastrukturu.

Asi třetina populace žije ve čtyřech hlavních městských centrech: Valladolid, Burgos Salamanca a León. Populace regionu zaznamenala během 90. let mírný, ale stálý pokles, hlavně přirozeným úbytkem. Migrační přírůstek nabýval na počátku 90. let nulových hodnot. V roce 2005 se jeho hodnota vyšplhala k 15 ‰. Charakteristickým rysem demografického vývoje je vysoký podíl starých osob nad 65 let. Hodnota indexu stáří je druhá nejvyšší ve Španělsku (194 %).

Castilla-La Mancha (Kastilie-La Mancha)

Region Kastilie-La Mancha pokrývá jižní část Mesety s průměrnou nadmořskou výškou 500-600 metrů. Ve vnitrozemí leží kopce, které rozdělují území na povodí řeky Tagus na severu a povodí řeky Guadiana na jihu. V důsledku toho je zemědělství do značné míry omezeno na hospodaření bez zavlažování a využití pastvin. Kastilie-La Mancha je z hlediska rozlohy třetím největším regionem. Je však jedním z nejméně zalidněných regionů v EU. Region má značné zemědělské zdroje, které nejsou zcela využity. Kastilie-La Mancha má bohaté kulturní a přírodní dědictví (historická města Cuenca a Toledo, přírodní rezervace). Region má výhodnou polohu v důsledku dvou průmyslových koridorů, které začínají v Madridu a vedou až k městům Toledo a Guadalajara. Další výhodou je blízkost regionu Valencia, kde je díky zpracovatelskému průmyslu dobrý odbyt zemědělských výrobků.

V roce 2005 žilo v regionu 1,9 milionu obyvatel (tj. 4 % obyvatel Španělska). V období 1990-2005 se počet obyvatel zvýšil o 12 %. Tento nárůst byl způsoben přirozeným a migračním přírůstkem, který byl sice na počátku 90. let záporný, ale postupně se trend obrátil a v roce 2005 byla jeho hodnota kladná (19 ‰).

Extremadura

Extremadura je převážně zemědělská a má velmi nízkou hustotu zalidnění. Z hlediska správního členění je region rozdělen na dvě provincie (Cáceres a Badanou), z nichž ta druhá je větší a hustěji osídlená. Horské oblasti zaujímají malou část území. Na rozsáhlých planinách se pěstují obilniny, hroznové víno a olivy a na náhorních plošinách se pasou stáda ovcí. Pro Extremaduru jsou typické lesy korkového dubu, které jsou jedním z hlavních zdrojů regionu. Rozvoj Extremadury závisí na integraci do národní ekonomiky a na lepším přístupu do ostatních regionů. Vytvoření jednotného Evropského trhu by mohlo být pro region přínosné, protože má výhodnou polohu mezi Španělskem a Portugalskem. Potenciál regionu tkví hlavně v zemědělství, energetice, nerostných surovinách, krajině a uměleckých a kulturních tradicích. Modernizace zemědělství, chovu hospodářských zvířat a potravinářského průmyslu jsou jedněmi z pilířů rozvoje regionu. Ekonomický rozvoj Extremadury brzdí nedostatečná silniční síť, roztříštěný průmysl, nedostatečný rozvoj obchodu a nízká úroveň kvalifikace pracovní síly. Na jedné straně se zde nacházejí rozvíjející se oblasti s dobrou sítí komunikací (větší města, severní oblasti provincie Cáceres a jižní části provincie Badanou) a na druhé straně horské oblasti odkázané na pěstování obilovin, kde je patrný populační, ekonomický i sociální úpadek.

Populace Extremadury od roku 1990 do roku 2005 stagnovala. Příčinou stagnace byl pokles přirozeného populačního přírůstku z 2 ‰ na počátku 90. let na -1 ‰ v roce 2005. Migrační saldo naopak vykazovalo v roce 1990 zápornou hodnotu (-6 ‰), zatímco dnes má kladnou hodnotu (3,5 ‰). Extremadura má nejnižší podíl trvale žijících cizinců (1 % v roce 2001).

Cataluña (Katalánsko)

Katalánsko leží v severovýchodním cípu Iberského poloostrova, na severu hraničí s Francií a Andorou a na východě je ohraničena Středozemním mořem. Na severu zasahují do regionu Pyreneje. Region leží v povodí řeky Ebro. Katalánsko má dobré dopravní spojení s Aragónem, jihem a jihovýchodem Španělska, které navazuje na jižní francouzský dálniční systém. Má také

dobré letecké a námořní spojení (přístav Barcelona je jedním z největších ve Středomoří). Region se skládá ze čtyř provincií (Gerona, Tarragona, Lérida a Barcelona) a jeho úředními jazyky jsou kastilština a katalánština. Hlavní výhody Katalánska spočívají v její strategické poloze v západním Středomoří, v umístění na ose, která vede ze střední a západní Evropy na jih Francie k Středozemnímu moři. Dalšími silnými stránkami jsou dlouholetá průmyslová tradice, široká diverzifikace výrobní struktury, rozvoj sektoru služeb a relativně vysoká kvalita sociální infrastruktury a vybavenosti. Mezi hlavní nedostatky patří značný rozdíl mezi vyvinutými oblastmi a znevýhodněnými oblastmi se špatnou infrastrukturou a technologická zaostalost některých tradičních průmyslových odvětví. Bez ohledu na správní členění je region rozdělen do dvou industrializovaných oblastí, které, přestože byly zasaženy krizí v 80. letech, lze považovat za rozvinuté (metropolitní oblast Barcelony a oblast ve vnitrozemí).

V roce 2001 žilo 76 % populace v provincii Barcelona. K 1. lednu 2002 mělo město Barcelona 1,5 milionu obyvatel. Populace je velmi nerovnoměrně rozložena: nejhustěji jsou zalidněny pobřežní oblasti (hlavně městská aglomerace Barcelony, která má asi 4 miliony obyvatel), naopak vnitrozemí a horské oblasti mají velmi nízkou hustotu zalidnění. Tato koncentrace obyvatel se stává ještě výraznější s tím, jak lidé nadále opouštějí vesnice ve vnitrozemí a v Pyrenejích. V 90. letech byl růst počtu obyvatel způsoben přirozeným a migračním přírůstkem. Lidé se stěhovali zejména z rozvojových oblastí Katalánska do metropolitní oblasti Barcelony a dalších průmyslových oblastí. Převážná část imigrantů přišla z regionů Andalusia, Murcia a Kastilie-La Mancha.

Valencie

Region Valencie leží na východním pobřeží Iberského poloostrova a tvoří jej tři provincie (Alicante, Castellon de la Plana a Valencia). Povrch tvoří hory, z nichž nejvyšší jsou Altana na jihu regionu a Peñagolosa na severu. Asi třetina plochy regionu je uměle zavlažována. Region má rozvinutou dopravní infrastrukturu (silnice, železnice, letiště v Manises a Altet). Mnoho obyvatel hovoří dvěma jazyky (valencijským a katalánštinou). Valencie má prosperující ekonomiku a rozvinutý cestovní ruch. Průmysl má významný podíl na ekonomice regionu a v posledních letech se značně diverzifikoval a zmodernizoval. Podstatná část průmyslu se však orientuje na tradiční odvětví, které čelí konkurenci z rozvojových zemí. Území regionu lze rozdělit na dvě zóny: zemědělský úrodný pobřežní pás s turistickými středisky a špatně přístupné a řídké zalidněné vnitrozemí.

V období 1990-2005 vzrostla populace o 11 %. Tento vzrůst byl způsobený přirozeným přírůstkem, ale také vysokým migračním přírůstkem (25 ‰ v roce 2005). Nejvýznamnějším rysem regionu na počátku 90. let byla mladá struktura populace s pětinou osob ve věku do 15 let. Index stárí se ve sledovaném období zvýšil z 64 % na 108 %.

Baleáry

Baleárské ostrovy leží v západním Středomoří. Celková rozloha souostroví je 5 tisíc km² a je tvořeno ostrovy Mallorca, Menorca, Ibiza a Formentera. Zbývající 1 % souostroví tvoří nespočetné ostrůvky, z nichž většina je neobydlena. Na ostrovech se hovoří dvěma úředními jazyky (katalánštinou a kastilskou španělštinou). Turistická přitažlivost Baleárských ostrovů byla příčinou prudkého růstu sektoru služeb. Ostrovy patří mezi španělské regiony s nejvyšším HDP na osobu.

Vedoucí úlohu má cestovní ruch, který způsobil značnou nevyváženost zejména z důvodu sezónnosti turistického ruchu. I přes dynamiku průmyslových odvětví je zde mimo sezónu značný pokles ekonomických aktivit. Nabídka hotelových služeb dnes převyšuje poptávku a některá zařízení s ohledem na své stáří, nenabízejí vždy kvalitní služby. To, že jde do regionu, který je dostupný pouze po moři nebo letecky navyšuje náklady, snižuje jeho konkurenceschopnost a ovlivňuje vývoz některých jeho tradičních výrobků (obuv, kožené zboží, bižutérii, nábytek atd.).

V období 1991-2005 vzrostla populace o 36 %, což je nejvyšší nárůst pozorovaný v tomto období ve Španělsku. Růst populace byl způsoben jak přirozeným růstem, tak vysokým migračním přírůstkem (téměř 25 ‰). Baleáry se řadí k populačně mladším regionům, v roce 2005 představoval podíl dětské složky 16 % a index stáří měl hodnotu 89 %.

Andalucia (Andalusie)

Andalusie je nejlidnatějším regionem Španělska (7,7 mil. obyvatel) a je jedním z největších regionů v Evropské unii. Přírodní zdroje (zemědělská půda, nerostné suroviny a lesy), bohaté historické a umělecké památky, převážně nedotčené životní prostředí, demografická dynamičnost a mladá populace regionu dávají základ dalšímu rozvoji. Současně existují překážky, které brání plnému využití tohoto potenciálu: nedostatečná vnitřní komunikační síť, nedostatky veřejné zdravotní a vzdělávací sítě. Chybějící diverzifikace s nedostatečně rozvinutým průmyslem (s výjimkou potravinářského průmyslu), činí ekonomiku Andalusie mimořádně zranitelnou a brání jejímu ekonomickému růstu. Další stinnou stránkou je nízká úroveň příjmů a nedostatek investic. Heterogenita uvnitř každé provincie od 60. let v důsledku růstu průmyslu a služeb (zejména cestovního ruchu) vzrostla, což vedlo ke koncentraci populace do městských a pobřežních oblastí a k vyklidňování vnitrozemských vesnických oblastí.

Podíl obyvatelstva Andalusie na celkové populaci Španělska zůstal za posledních patnáct let téměř nezměněný. Nicméně jak kladné migrační saldo, tak přirozený přírůstek přispěly k 11% nárůstu populace mezi roky 1990-2005. I když se index stáří během sledovaného období zvýšil z 49 % na 89 %, řadí se Andalusie k věkově nejmladším regionům.

Murcia

Region Murcia leží na jihovýchodě Iberského poloostrova při pobřeží Středozemního moře. Jeho reliéf tvoří četné planiny a prolákliny. I přes svoji periferní geografickou polohu je Murcia položena v jedné z ekonomicky nejdynamičtějších oblastí Španělska. Jeho hospodářství je proslulé exportem a inovacemi, zemědělstvím a potravinářským průmyslem. Region má velký turistický potenciál. Nedostatek a špatná kvalita vody ovlivňuje zintenzivnění zemědělství i cestovního ruchu, stejně jako nevyvinutá dopravní síť.

Během 50. let mladá generace postupně opouštěla venkovské vnitrozemské oblasti a stěhovala se na pobřeží a do zavlažovaných a obdělávaných krajín. Emigrace zesílila v 60. letech, takže populace ve venkovských oblastech výrazně zestárla. V období 1990-2005 došlo k 25% nárůstu populace, který byl způsoben jak přirozeným, tak i migračním růstem. Přirozený přírůstek je v současné době nejvyšší ve Španělsku (5,7 promile). Region Murcia má nejvyšší zastoupení dětské složky (přes 17 % obyvatel ve věku do 15 let v roce 2005). Je také regionem s vysokým podílem cizinců (6 %).

Canaris (Kanárské ostrovy)

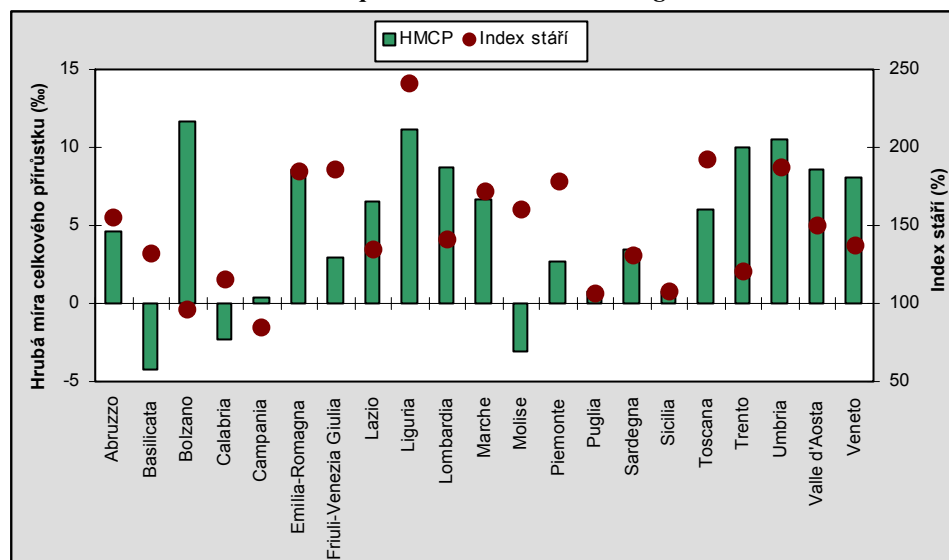
Kanárské ostrovy jsou sopečného původu a leží 115 km od západního pobřeží Afriky a 1 050 km od nejbližšího bodu na Iberském poloostrově. Souostroví se skládá ze sedmi ostrovů (Lanzarote, Fuerteventura, Gran Canaria, Tenerife, Gomera, La Palma a Sierro), které jsou velmi hornaté. Ostrov Tenerife má také nejvyšší horu Španělska Teide (3 710 m). Ostrovy byly připojeny ke Španělské říši v 15. století a jsou rozděleny do dvou provincií. Hlavními přístupovými body z pevniny Španělska jsou letiště Las Palmas na Gran Canaria a dvě letiště na severu a jihu Tenerife a přístavy La Luz v Las Palmas a Santa Cruz na Tenerife. Výjimečné podnebí a scenérie jej činí turisticky atraktivním regionem s velkým množstvím hotelů a každoročně jej navštěvují miliony turistů. Zemědělství má vynikající perspektivu zásluhou rozmanitosti plodin a tropických produktů (banány, manga, avokáda atd.). Periferní poloha souostroví vzhledem ke španělské pevnině a také k Evropské unii je příčinou vysokých nákladů, které mají negativní vliv na konkurenceschopnost ekonomiky regionu. Náklady na nezbytnou infrastrukturu (přístavy, letiště atd.) jsou velké i proto, že se region skládá ze sedmi ostrovů. Rozvoj regionu je ovlivněn velkými vzdálenostmi k jeho potenciálním zákazníkům. Nedostatečné energetické zdroje (zejména vody) omezují rozvoj zemědělství a průmyslu z důvodu vysokých cen potravin, což je dáno tím, že více než 90 % využívaných vodních zdrojů je těžko dostupných. Ekonomický růst během posledních 20-30ti let zvýšil rozdíly mezi velkými ostrovy Gran Canaria a Tenerife a ostatními ostrovy.

Zatímco počet obyvatel Lanzarote, Fuerteventura a především Gran Canaria a Tenerife výrazně vzrostl, počet obyvatel ostrovů Hierro a Gomera klesá. V roce 2005 došlo k 25% nárůstu obyvatelstva ve srovnání s předchozí dekadou. Tento vzestup byl způsoben jak přirozeným přírůstkem, tak značným přílivem imigrantů ze Španělska a z industrializovanějších zemí Evropy, kteří byli přilákáni krásou ostrovů a kvalitou života (přes 6 % trvale bydlících cizinců ve Španělsku žilo v roce 2001 na Kanárských ostrovech). Kanárské ostrovy mají relativně mladou populaci (v roce 2005 představoval podíl dětské složky 16 %). Hodnota indexu stáří je v současné době v rámci Španělska nejnižší. Na počátku 90. let připadlo na 100 dětí ve věku do 15 let 40 osob ve věku nad 65 let. V průběhu patnácti let se index stáří zvýšil na hodnotu 76 %.

5.3 Regiony Itálie

Itálie se skládá z 21 regionů a 103 provincií (NUTS 3). Území Itálie zahrnuje dva suverénní státy: Vatikán a San Marino. Itálie je nejbohatší a nejlidnatější zemí jižní Evropy. Je ale také zemí s největšími regionálními rozdíly. Regiony na severu Itálie patří k průmyslově nejvyspělejším regionům Evropy (Lombardie, Emilia-Romagna). Jižní Itálie je zaostalá, závislá na zemědělství a tradičních odvětvích průmyslu a je emigrační. Itálie je turisticky atraktivní zemí a v současné době je po Španělsku nejnavštěvovanější zemí jižní Evropy.

Obr. 22: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Itálie v roce 2005

Piemonte

Region Piemonte leží v severozápadní Itálii a je obklopen ze tří stran horským obloukem Alp a na severu pohořím Apeniny. Fyzicko-geografické rysy regionu ovlivňují mnoho aspektů sociálního, politického a ekonomického života a temperament obyvatelstva. Piemonte je v zásadě region průmyslový, jen jižní část je též zemědělská (pěstuje se víno a ovoce). Zemědělství tvoří jen velmi malý podíl HDP Itálie a je vzhledem k vysokým výrobním nákladům a zastaralé dopravní síti na nízké úrovni. Do regionu zasahuje ekonomická osa Itálie, kterou tvoří města Turín-Milán. Po růstu malých firem následovala expanze velkých podniků (např. závod Fiat). Automobilový průmysl měl vliv na rozvoj dalších průmyslových odvětví (průmysl gumárenský, umělých hmot, sklářský, atd.) a měl za následek stěhování lidí z horských oblastí do měst na úpatí hor a do Turína a jeho konurbace.

Polovina obyvatelstva žije v provincii Turín se stejnojmenným hlavním městem, které čítá okolo 1 milionu obyvatel (tj. čtvrtina obyvatel regionu). V období let 1990-2005 došlo jen k nepatrnému poklesu počtu obyvatel. Dnes žije v regionu Piemonte 4,3 milionu obyvatel, což představuje 7,4 % obyvatel Itálie. Přirozený přírůstek byl ve sledovaném období záporný. Jeho hodnota se však snížila z -4,1 ‰ na -2,5 ‰. Naproti tomu migrační saldo vykazovalo v obou letech kladnou hodnotu a v roce 2005 vzrostlo na 5,2 ‰. Zatímco podíl dětské složky poklesl asi o 1 procentní bod, podíl osob nad 65 let se zvýšil o více než 5 procentních bodů. Index stáří se zvýšil ze 125 % v roce 1990 na 178 % v roce 2005.

Valle d'Aosta

Region Valle d'Aosta je nejmenším regionem Itálie a rozkládá se při severozápadních hranicích země mezi Penninskými a Grajskými Alpami. Celý region je hornatý a nalézá se zde několik nejvyšších evropských vrcholů (Mont Blanc, Matterhorn). Region má vysoký stupeň autonomie (vydává primární zákony, má plné kompetence v ekonomických záležitostech, může omezit pravomoce vlády, existuje rovnoprávný statut pro francouzský a italský jazyk). Region má dobře rozvinutý zdravotní a sociální systém služeb včetně nejmenších středisek. Systém veřejné dopravy je též rozvinutý. Ekonomicky těží z turismu.

Valle d'Aosta je populačně nejmenším regionem Itálie. Vzrůst počtu obyvatel v průběhu let 1990-2005 o 7 % byl způsoben migračním přírůstkem (9,3-9,8 ‰). Podíl dětí mladších 15ti let se snížil jen velmi nepatrně, zatímco podíl starších 65ti let stoupl o více než 5 procentních bodů. Index stáří byl v obou letech vyšší než průměrná hodnota zaznamenaná pro celou Itálie a v dnešní době má hodnotu 150 %.

Liguria

Region Liguria leží v podhůří Alp a Apenin na pobřeží Tyrhénského moře. Více než polovinu území pokrývají lesy. Nedostatek volné půdy je hlavní nevýhodou převážně hornatého regionu. Prosperita sousedních regionů, pro které Liguria představuje přirozený přístup k moři, vedla ke stavbě mnoha přístavů podél překrásného pobřeží. Hlavní výhodou regionu je geografická poloha, díky které je využíván jako tranzitní region pro obchod s velkými průmyslovými oblastmi severní Itálie stejně tak jako s kontinentální Evropou. S tím souvisí rozvoj dopravy (námořní doprava, plavby na jachtě, aj.). Nedostatek vhodné plochy brzdí rozvoj průmyslu a zemědělství. Hluboká krize velkých státních průmyslových podniků v 70. a 80. letech vedla ke vzniku vládou řízené ekonomiky, ale také podpořila vznik malých high-tech podniků. Cestovní ruch je nejdůležitějším sektorem ekonomiky regionu. Populace je velmi nerovnoměrně rozmístěna, více než 80 % žije na pobřeží a asi 40 % v Janově. Přelidněné pobřeží nutí část obyvatelstva přestěhovat se do nejbližších venkovských oblastí. Platí to i pro oblast Riviéry, kde jsou klimatické a ekonomické podmínky příznivé. Značně ubývá obyvatelstvo v horských oblastech. Slabá ekonomická perspektiva v těchto oblastech nutí zejména mladé lidi, aby se přestěhovali do městských středisek podél pobřeží.

Počet i podíl obyvatelstva tohoto regionu na celkové populaci země od počátku 90. let poklesl a v dnešní době zde žije 1,6 milionu (tj. 2,7 %) obyvatel. Ligurie je z demografického hlediska významným regionem. Nejen, že se vyznačuje nejvyšším přirozeným úbytkem (-7 ‰ v roce 1990 a -5,8 ‰ o 15 let později), ale také nejvyšším migračním přírůstkem (17 ‰ v roce 2005). Ligurie je také nejstarším regionem, pokud jde o věkové složení obyvatelstva. Index stáří měl již na počátku 90. let nejvyšší hodnotu (188 %). Jeho hodnota se zvýšila na současných 240 %. Také hodnota indexu ekonomického zatížení je nyní nejvyšší (60 %). Dále byla v tomto regionu během sledovaného období zaznamenána nejnižší hrubá míra porodnosti (6,6-7,5 ‰) a nejvyšší hrubá míra úmrtnosti (13,3-13,5 ‰).

Lombardia

Region Lombardia je čtvrtým největším regionem Itálie. Více než 40 % území je hornaté. Velká rozloha hor a kopců má vliv na bohatý lesní porost. Téměř polovina plochy je kultivována. Region je hustě zalidněn a má velký počet průmyslových podniků. V rámci Itálie je nejbohatším regionem. Tvoří významnou průmyslovou oblast s převahou strojírenského průmyslu (výroba automobilů aj.). Největším městem regionu je Milán, který je průmyslovým, obchodním a finančním střediskem regionu.

V Lombardii žije 16 % obyvatelstva, což je nejvyšší podíl v rámci Itálie. Počet obyvatel zaznamenal během 15letého období 6% nárůst, který byl zapříčiněn zejména kladným migračním saldem. V roce 2001 cizinci tvořili 3,7 % populace regionu. Nejvíce se jich soustředí v Milánu. Přirozený přírůstek byl v roce 1990 záporný, v současné době má již kladnou hodnotu. Podíl dětské i postproduktivní složky je pod národním průměrem.

Bolzano

Region Bolzano leží na severovýchodě Itálie na hranicích s Rakouskem. Bolzano stejně tak jako region Trento mají zvláštní autonomii (právní, administrativní, ve finanční sféře). Úředním jazykem většiny obyvatelstva je němčina (70 %), vedle ní se mluví italštinou (26 %) a latinou (4 %). Bolzano patří k nejbohatším regionům Itálie s rozvinutým průmyslem, cestovním ruchem i zemědělstvím (sadařství, vinařství).

Populace Bolzana se zvýšila během let 1990-2005 o 9 %. Podíl obyvatel na celkové populaci se však nezměnil. Přirozený přírůstek byl v obou sledovaných letech kladný a v roce 2005 měl nejvyšší hodnotu ze všech italských regionů (3,6 ‰). Záporné migrační saldo se proměnilo na kladné (8 ‰ v roce 2005). Hodnotou indexu stárí, který je hodně pod národním průměrem, se řadí k věkově mladým regionům (ty jsou v dnešní době na území Itálie pouze dva – Bolzano a Campanie). Osoby, kterým je více než 65 let mají v dnešní době největší podíl právě v tomto regionu. Bolzano mělo v roce 2005 nejvyšší hrubou míru porodnosti (11,5 ‰), nejnižší hrubou míru úmrtnosti (necelých 8 ‰) a nejnižší kojeneckou úmrtnost (2,6 ‰).

Trento (Trident)

Region Trident se rozkládá na severovýchodě Itálie. Většinu území tvoří hory a lesy. Region byl vždy hlavní turistickou destinací (lyžování a návštěvy rozsáhlých údolích podél řeky Adige a mnoha jezer).

Počet obyvatel se mezi roky 1990-2005 zvýšil o 12 %. Tento nárůst byl způsoben jak přirozeným přírůstkem (0-1,5 ‰), tak migračním přírůstkem (5,1-8,5 ‰). Na 100 osob ve věku do 15ti let připadne v současné době 120 osob ve věku nad 65 let.

Veneto (Benátsko)

Asi 29 % území regionu je hornaté s vrcholky dosahujícími přes 3 000 m v nejvzdálenějším severu, přibližně 56 % leží na východě Pádské nížiny, kde četné alpské řeky poskytují dostatečné množství vody. Silnými stránkami regionu jsou vyvážené rozložení populace kromě populačně úbytkových horských oblastí, bohaté umělecké a kulturní dědictví Benátek a dalších měst, orientace

regionu na vývoz tradičních produktů, silná sociální soudržnost a relativně vysoká zaměstnanost. Naopak nevýhodou je roztržitost průmyslové základny do malých podniků, což brání přílivu investic do výzkumu, přístupu k technologiím a moderním formám obchodu a finančnímu managementu. Růst průmyslových oblastí navíc pouze snížil nevýhody vyplývající z malých firem, zatímco specializace v rozvinutém průmyslu s relativně nízkou úrovní investic do základních prostředků vystavují region konkurenci z jiných zemí. Vzhledem k nasycení regionu byly některé části výrobních procesů přemístěny zejména do zemí východní Evropy. Stejně tak část dopravní infrastruktury je přesycena a většina hlavní silniční sítě je často přetížena. Velký příliv turistů může mít nežádoucí následky. Přílišná a neregulovaná návštěvnost turistů ohrožuje zachování uměleckého dědictví zejména pro nedostatečnou vybavenost. Geografické a historické události určily současnou sociální a ekonomickou strukturu regionu. Nejrozvinutějšími oblastmi jsou Pádská nížina a Alpské podhůří, na rozdíl od ústí řeky Pád na jihu a v menším rozsahu i hor. Průmyslu je soustředěn zejména do tohoto centrálního pásu, kromě údolí v okolí Belluno s výrobou brýlí.

V Alpách a provincii Rovigo dochází k poklesu počtu obyvatelstva a k demografickému stárnutí. Rovigo mělo od 50. let do počátku 70. let záporné migrační saldo. Naproti tomu v provincii Belluno byly významné pohyby obyvatelstva s vysokými sezónními špičkami. Rovigo a Benátky stále trpí nezaměstnaností, která byla překonána v industrializovanějších oblastech. Veneto má jednu z nejvyšších hustot zalidnění z regionů Itálie. Veneto, stejně jako jiné regiony severní a střední Itálie, mělo velmi nízký populační růst způsobený výrazným poklesem plodnosti. Celkový počet obyvatelstva se v období 1990 až 2005 zvýšil o 8 % především imigrací. Během sledovaného období došlo ke zvýšení migračního salda na z 2,4 ‰ na 7,4 ‰. Přirozený populační přírůstek byl ve srovnání s rokem 1990 kladný (0,7 ‰ v roce 2005). Veneto je po Lombardii druhým regionem s nejvyšším zastoupením cizinců a z důvodu neustále potřeby pracovní síly se jejich počet zvyšuje. V roce 2005 činil podíl starších osob ve věku nad 65 let 18 %, což nepřesahuje celostátní průměr.

Friuli-Venezia Giulia

Friuli-Venezia Giulia leží na severovýchodě Itálie a je pátým nejmenším regionem země. Přes 40 % povrchu tvoří hory, pětinu hory a zbytek roviny, které se prostírají ve střední části regionu podél pobřeží. Administrativně se region člení na čtyři provincie. Nejmenší provincií je Terst, který je ekonomickým i politickým centrem regionu. Udine je největší provincií z hlediska rozlohy i počtu obyvatel a se svými průmyslovými a obchodními aktivitami. V západní provincii Pordenone, převažuje zemědělství a malé a středně velké průmyslové podniky. Poslední provincií je Gorizia, která vyniká produkcí kvalitních vín, a která přitahuje velký počet turistů.

V roce 2005 zde žilo 1,2 milionu obyvatel. Region má v současné době přirozený populační úbytek, který je ve srovnání s ostatními italskými regiony poměrně vysoký (-3,1 ‰). Přirozený úbytek kompenzuje migrační přírůstek (6,1 ‰ v roce 2005). Většina cizinců přichází z evropských zemí (téměř 70 % všech imigrantů). Mezi neevropskými imigranty převažují Afričané. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 186 %.

Emilia-Romagna

Přibližně polovina regionu Emilia-Romagna zaujímají roviny, čtvrtinu kopce a zbylou čtvrtinu hory. Emilia-Romagna je jednou z nejrozvinutějších částí a nejdříve industrializovanou oblastí Itálie. Region je díky své silné specializaci na strojní inženýrství, textilní, potravinářský a keramický průmysl jednou z předních vývozních oblastí Itálie. Struktura obchodu zahrnuje malé a střední podniky. Obavy ze znečištění Jaderského moře způsobily, že došlo v roce 1988 k propadu cestovního ruchu. Opětovné oživení nastalo již na začátku 90. let v souvislosti s restrukturalizačním programem, který zahrnoval investice do modernizace vybavenosti a kvalifikace pracovních sil. Existuje riziko, že rychlý ekonomický růst bude přerušeno postupným stárnutím a trvalým poklesem ekonomicky aktivního obyvatelstva. Velký příliv imigrantů bude mít za následek nedostatek pracovních příležitostí a dále vyvolá problémy se sociální integrací. Dopravní infrastruktura sice patří k nejlepším v Itálii, přesto je nutné ji modernizovat, aby se vyrovnala evropským standardům. Jedinou nevýhodou regionu jsou rozdíly mezi hornatými oblastmi a rovinami.

V posledních letech se vylidňují horské oblasti. Celkový počet obyvatelstva vzrostl v letech 1990-2005 o 6 %. V dnešní době se obyvatelstvo tohoto regionu podílí asi 7 % na celkové populaci Itálie. Přirozený populační úbytek se v průběhu sledovaného období snížil a v současnosti má hodnotu necelé -2 ‰. Migrační přírůstek byl po celou dobu kladný. Jeho hodnota se zdvojnásobila na 10,5 ‰ v roce 2005. Emilia-Romagna se hodnotou indexu stáří řadí k regionům se stárnoucí populací (184 % v roce 2005).

Toscana (Toskánsko)

Region má převážně kopcovitý reliéf (dvě třetiny území), hory pokrývají čtvrtinu území, roviny necelých 9 % území. Toskánsko oplývá poměrně bohatými nerostnými surovinami (známé mramorové doly). Ačkoliv podíl zemědělství stále klesá, přispívá k tvorbě přidané hodnoty regionu. V regionu se pěstuje réva pro výrobu světoznámého vína Chianti. Umělecké a kulturní památky Toskánska přitahují obrovské množství návštěvníků z celého světa. Rozvoji průmyslu a služeb brání nízká úroveň vzdělanosti obyvatelstva a dále skutečnost, že přibývá těch, co mají druhé zaměstnání nebo jsou zaměstnání ilegálně. V poslední době se to týká zejména mimoevropských imigrantů.

Územní rozložení obyvatelstva je úzce spjata se sociálně-kulturním, ekonomických a průmyslovým rozvojem Toskánska. Nejméně osídlenými oblastmi jsou ty, kde je hlavní aktivitou zemědělství. Mezi roky 1990-2005 zde došlo jen k mírnému růstu počtu obyvatel díky migračnímu přírůstku, jehož hodnota se během těchto let zvýšila. V dnešní době představuje podíl populace Toskánska na celkovém počtu obyvatel Itálie asi 6 %. Vedle poklesu úrovně porodnosti a úmrtnosti zde došlo k podstatnému migračnímu přírůstku, jelikož Toskánsko nebylo ovlivněno emigrací v takovém rozsahu jako zbytek země. Úroveň porodnosti se v Toskánsku během 90. let mírně zvýšila, zatímco úroveň úmrtnosti se téměř nezměnila. Přirozený přírůstek byl po celé sledované období záporný a v současné době má hodnotu -2,6 ‰. Složení obyvatelstva podle věku potvrzuje celostátní trend směřující k demografickému stárnutí populace. Hodnota indexu stáří je v Toskánsku druhá nejvyšší (192 % v roce 2005).

Umbria

Umbria, ve které se po staletí mísily různé národy a kultury. Vysočiny a hory pokrývají téměř celé území regionu. Hlavní nížina se nachází v údolí řeky Tibery mezi městy Perugia, Foligno a Spoleto, kde se pěstuje tabák. Umbria je „zeleným srdcem“ Itálie. Má mnoho řek a je bohatá na lesy a louky. Výhodou regionu je kvalita života a podnikatelský duch obyvatel. To vedlo k tomu, že se region přeměnil z emigračního na imigrační. Cestovní ruch je hnací silou v sektoru služeb a má dobré vyhlídky na další rozvoj. V regionu se pořádá množství mezinárodních festivalů (Spoleto; Umbria-jazz/fiction). Naproti tomu mezi faktory, které brzdí ekonomický růst regionu, patří postupné stárnutí populace, nerozvinutá distribuční síť pro odbyt produktů a nedostatečně rozvinutá silniční síť. Region se dělí na tři zóny (oblast Perugia a údolí horní Tibery, oblast Terni a Valnerina), které se od sebe výrazně liší. V oblasti Perugia a údolí horní Tibery je velký počet zejména domácích firem, které vyrábějí spotřební zboží. Provincie Terni má podobnou strukturu průmyslu jako severní Itálie s výrobou meziproduktů. V provincii Valnerina ubývá počet obyvatel z důvodu nízké úrovně ekonomického rozvoje a horskému terénu.

Počet obyvatelstva regionu Umbria se mezi lety 1990-2005 zvýšil o 6 %. V dnešní době zde žije téměř 860 tisíc obyvatel (tj. 1,5 % populace Itálie). Umbria měla ve sledovaném období záporný přirozený přírůstek, jehož hodnota se téměř nezměnila. Migrační přírůstek vzrostl ze 3,8 % v roce 1990 na 13 % v roce 2005. Podíl osob nad 65 let se v průběhu 15letého období zvýšil o 5 procentních bodů a dnes má druhou nejvyšší hodnotu v Itálii (23,3 %). Hodnota indexu stáří je v současné době třetí nejvyšší (187 %). Ve městě Perugia, kde se nachází dvě univerzity (1 pro cizince), žije vysoký podíl mladých lidí. V akademickém roce 2002/2003 tvořili studenti téměř čtvrtinu obyvatel města.

Marche

Převážná část regionu Marche je hornatá nebo kopcovitá (2/3), neboť ji tvoří horský pás Apenin. Důsledkem úspěšného rozvoje regionu v porovnání s Itálií je nízká míra kriminality, vysoká míra zaměstnanosti a nízká míra nezaměstnanosti. Slabými stránkami jsou zastaralé technologie v průmyslu, stárnoucí populace a upřednostňování severojižního dopravního systému podél pobřeží před komunikační sítí ve vnitrozemí. Region Marche je rozdělen do čtyř stejně velkých provincií (Pesaro a Urbino, Ancona, Macerata, Ascoli Piceno), které se rozprostírají od severu k jihu. Uvnitř těchto provincií jsou velké rozdíly mezi pobřežními oblastmi a horským vnitrozemím. Ekonomicky se více rozvíjelo pobřeží a jeho okolí, kde je lepší infrastruktura. Pro Marche jsou příznačné malé a střední usedlosti. Hlavním městem regionu je Ancona.

V roce 2005 žilo v regionu Marche přes 1,5 milionu lidí, který představoval 2,6% podíl na celkové populaci Itálie. Počet obyvatel se zvýšil v letech 1990-2005 v důsledku imigrace o 7 %. Během sledovaného období mírně vzrostl přirozený úbytek. Migrační saldo dosáhlo v roce 2005 hodnoty 8 ‰. V dnešní době připadá na 100 dětí mladších 15ti let více než 170 osob nad 65 let.

Lazio

Lazio je geograficky rozděleno do tří oblastí, které leží paralelně s pobřežím: vnitřní oblast s vápencovými horami, střední seismicky aktivní oblast a pobřežní oblast s nivními půdami. Výhodou regionu je stabilní míra zaměstnanosti. V Římě, ve kterém podle posledního sčítání lidu, žilo více než 50 % populace regionu, sídlí vláda, hlavní úřady státních orgánů, státní banky a další organizace. Soustředění ekonomických aktivit do hlavního města podporuje každodenní dojíždění do Říma, i přestože veřejná doprava nesplňuje kapacitní požadavky. Výsledkem je znečištění ovzduší a hluchost. Region disponuje množstvím muzeí a uměleckých děl. Dominantní postavení Říma a vliv určitých politických a ekonomických rozhodnutí v minulosti rozdělilo Lazio do dvou odlišných částí. Zatímco ekonomická struktura horního Lazia je založena na rodinných a malých firmách, dolní Lazio je průmyslově rozvinutější, protože má velké průmyslové podniky. Mezi nimi leží provincie Řím, která má nejvyšší hustotu zalidnění a kde důležitou roli hraje jak průmysl, tak služby high-tech. Menší provincie jsou stále v nevýhodě, protože mají nedostatečně rozvinutou infrastrukturu.

Lazio je třetím nejlidnatějším regionem Itálie. V roce 2005 zde žilo téměř 5,3 milionů obyvatel (tj. 9 % populace Itálie). Lazio se řadí k regionům s kladným přirozeným přírůstkem. Jeho hodnota se však během období 1990-2005 snížila a dnes je téměř nulová (0,2 ‰). Migrační přírůstek vzrostl z 1,3 ‰ v roce 1990 na současných 6,4 ‰. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 135 %.

Abruzzo

Abruzzo je nejhornatějším regionem Itálie. Ve vnitrozemí se nachází Národní park Abruzzo (500 km²), kde přežívají vzácné druhy středomořské flóry a fauny (kamzíci, vlci, medvědi a orli skalní). Abruzzo bylo ještě před několika desítkami let chudým regionem italského Mezzogiorna, avšak za poslední desetiletí se rozvinulo do takové míry, že vyvázlo ze spirály zaostalosti a stalo se „prvním“ regionem Mezzogiorna. Mezi hlavní výhody patří poloha regionu v centru poloostrova, vyvážená struktura produkce (prosperující zemědělství, podnikání, řemeslná výroba, rozvinutý cestovní ruch v letní i zimní sezóně), kvalitní životní prostředí a to, že zde neexistuje organizovaný zločin. Slabými stránkami jsou nedostatečně rozvinutá ekonomika, která by zajistila prosperitu regionu, závislost na státní podpoře, protože ekonomika je stále neschopná rozvoje vlastními silami, převaha tradičních odvětví průmyslu, tradičních služeb a veřejného sektoru. Největší rozdíly jsou mezi horskými vnitrozemními oblastmi a pobřežním pásem. Pohyb populace z hor k moři vedl k téměř úplné urbanizaci pobřežního pásu, což mělo vliv na zchudnutí vnitrozemí a stárnutí obyvatelstva. Na druhé straně v pobřežních oblastech je množství ubytovacích zařízení a aktivit, které mají negativní vliv na životní prostředí. Byly zde založeny průmyslové zóny, z nichž některé zaznamenaly skutečný pokrok, zatímco jiné se po počátečním úspěchu dostaly do potíží. Mimo tyto zóny hlavními aktivitami jsou zemědělství a cestovní ruch.

V roce 2005 tvořila populace regionu Abruzzo více než 2 % obyvatelstva Itálie. Přirozený přírůstek, který byl v roce 1990 kladný, se změnil v záporný a v současné době vykazuje hodnotu -1,8 ‰. Migrační saldo bylo v letech 1990 a 2005 kladné a zvýšilo se z 1,7 ‰ v roce 1990 na

6,4 ‰ v roce 2005. Zatímco v roce 1990 připadlo na 100 dětí mladších 15 let 94 osob starších 65 let, v roce 2005 jejich počet stoupl na 155.

Molise

Molise je nejmenším regionem v jižní Itálii a je populačně nejmladším regionem Itálie. Přestože má 35 km dlouhé pobřeží při Jaderském moři, je typicky vnitrozemním a hornatým regionem. Většinu povrchu regionu tvoří hory a zbytek pahorkatiny. Převažující hornaté oblasti a neexistence nížin brání sociálnímu a ekonomickému rozvoji regionu. V regionu leží tři menší průmyslová centra. Přesto pracuje hodně lidí v zemědělství. Mezi slabé stránky regionu patří vylidnění vesnic ve vnitrozemí a horských oblastech, izolace vnitrozemí z důvodu nedostatku silnic a železnic, závislost na dalších regionech (technologicky a ekonomicky) a vysoká emigrace mladých lidí. V Molise žije méně než 1 % obyvatelstva Itálie. Hlavními ekonomickými centry regionu je pobřežní oblast v Termoli, Campobasso a Isernia. Nalézá se zde pobočka firmy Fiat.

Molise se řadí k regionům Itálie, ve kterých byl v období 1990-2005 zaznamenán pokles počtu obyvatel. Ten byl způsoben velmi nízkým nebo záporným přirozeným růstem a migračním saldem pohybujícím se kolem nuly. Index stáří dosáhla v roce 2005 hodnoty 160 %.

Campania (Kampánie)

Region Kampánie je proslulý zálivem (Naples, Salerno a Policastra) a třemi ostrovy (Capri, Ischia a Procida). Hornatá oblast je rozdrobena do několika masivů. U pobřeží je sopečný masiv Vesuv a Campi Flegrei s nebezpečím aktivní sopečné činnosti. Region má hustou silniční a dálniční síť, námořní a leteckou dopravu (letišťe Napoli Capodichino). Kampánie se potýká s historickými problémy a vnitřními rozpory, které se zmírňují. Regionální hlavní město Neapol je jedno z nejlidnatějších a historicky nejzajímavějších měst Itálie. I přes negativní jevy, jako jsou dlouhodobá nezaměstnanost a kriminalita, má region rozvinutý cestovní ruch. Přes polovinu obyvatelstva žije v provincii Naples, kde ve městě Portici je jedna z nejvyšších hustot zalidnění na světě (16 tisíc obyvatel na km²). Region byl z ekonomického hlediska až donedávna charakterizován rozdíly mezi vnitrozemím a pobřežními oblastmi, které se během posledních deset let snížily v důsledku rozvoje vnitrozemí. Současně se modernizuje pobřežní oblast (zvláště služby pro turistický ruch).

Kampánie je druhým nejlidnatějším regionem v zemi. V současné době zde žije téměř 5,8 milionů obyvatel (tj. téměř 10 % italské populace). Počet obyvatel se v průběhu let 1990-2005 zvýšil jen mírně. Důvodem byl klesající přirozený přírůstek a snižující se migrační úbytek. V roce 1990 měla Kampánie nejvyšší přirozený přírůstek ze všech italských regionů (téměř 7 ‰). Ten se však snížil na hodnotu 2,4 ‰ v roce 2005. Migrační přírůstek má v současné době hodnotu 2,1 ‰. Podíl dětské složky je v tomto regionu nejvyšší a představuje v současné době téměř 18 %. Hodnota indexu stáří zde byla během sledovaných let nejnižší v celé Itálii (47 % v roce 1990 a 85 % v roce 2005).

Puglia

Region Puglia leží v jihovýchodním cípu Apeninského poloostrova a je tvořen řadou nížin a nízko položených kopců. Puglia je nejméně hornatým regionem Itálie. Jediné horské oblasti leží na severu Puglie (podhůří Gargano a Subapenin). Náhorní plošina na úpatí podhůří Gargano je jednou z největších a zemědělsky nejproduktivnějších nížin v Itálii. Mezi silné stránky regionu patří jednak to, že se zde nachází velký počet výzkumných a vývojových center nových technologií, mezi které patří Tecnopolis-CSATA u Bari a the 'Centro ricerche dei nuovi materiali' (Výzkumný ústav nových materiálů) u Brindisi a dále pak to, že se zde nachází průmyslová základna skládající se z malých a středně velkých firem, která pokrývá jak tradiční, tak moderní odvětví průmyslu. Naopak mezi slabé stránky se řadí nedostatečná integrace mezi jednotlivými sektory ekonomiky, nejistota týkající se restrukturalizace krizí postiženého průmyslu (železářský, ocelářský, energetický a chemický průmysl), nerozvinutá infrastruktura a vážné problémy v oblasti zásobování vodou a v dopravě. V Puglii jsou velké rozdíly v ekonomickém rozvoji. Některé oblasti jsou ekonomicky rozvinuté (Bari), některé jsou na počátku ekonomického rozvoje (Lecce) a další jsou v ekonomickém úpadku (Taranto) nebo jsou postiženy těžkou ekonomickou krizí (Foggia a Brindisi). Rozdíly mezi provinciemi jsou překryty rozdíly mezi pobřežními oblastmi a vnitrozemím, trpícím jak depopulací, tak poklesem průmyslové výroby.

Počet obyvatelstva se v průběhu let 1990-2005 zvýšil jen velmi nepatrně, a to o 1 %. V roce 2005 žilo v regionu Puglia zhruba 4,1 milionu obyvatel. Toto číslo představuje 7 % z celkového počtu obyvatel Itálie. Zatímco přirozený přírůstek byl ve sledovaných letech kladný, migrační přírůstek byl záporný. Snížil se jak přirozený přírůstek, tak migrační úbytek. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 106 %.

Basilicata

Basilicata pokrývá velkou část jižního Apeninského poloostrova a je nejhornatějším regionem jižní Itálie (téměř polovinu území pokrývají hory). Basilicata má kvalitní přírodní prostředí, zajímavé historické a archeologické památky (Matera's stones) a nízkou úroveň organizovaného zločinu, která podpořila založení velkých firem (Parmalat, Ferrero, FIAT, Natuzzi). Vysoká míra nezaměstnanosti, nadprůměrná v rámci Itálie, obtížný přístup způsobený kopcovitým povrchem regionu a nízká produktivita v důsledku nedostatečně rozvinuté infrastruktury patří mezi slabé stránky regionu.

Region Basilicata se podílí na celkové populaci Itálie pouze 1 %. V roce 2005 zde žilo necelých 600 tisíc obyvatel. Basilicata zaznamenal mezi roky 1990-2005 pokles počtu obyvatelstva, a to o 2 %. Region má vysoký podíl dětí do 15ti let stejně jako ostatní regiony jižní Itálie. Index stáří je sice pod národním průměrem, přesto je ale z regionů v jižní Itálii nejvyšší (133 %).

Calabria (Kalábrie)

Region Kalábrie leží v nejj jižnější části Apeninského poloostrova a je rozdělen do pěti provincií (Catanzaro, Cosenza, Crotone, Vibo Valentia a Reggio di Calabria). Je jedním z nejhodnějších regionů pro cestovní ruch. Turistická přitažlivost by mohla být hlavním zdrojem regionu, ale přírodní atrakce nejsou samy o sobě pro turisty kvůli nerozvinuté infrastruktuře dostatečným

lákadlem. Region sice v posledních letech zaznamenal určité pokroky, ale i přes vynaložené úsilí a výjimečnou geografickou polohu se nepodařilo dosáhnout pozice, kterou si Kalábrie zaslouží.

V letech 1990-2005 počet obyvatel Kalábrie klesl o 3 %. Dnes zde žijí 2 miliony obyvatel (tj. 3,4 % populace Itálie). Na začátku 90. let měl přirozený přírůstek hodnotu 5,2 %. Dnes má téměř nulovou hodnotu. Migrační úbytek byl v roce 1990 nejnižší právě v Kalábrii (-7,5 ‰). V roce 2005 se jeho hodnota snížila na -2,5 ‰. Podle nejnovějších údajů je zde nejvyšší úroveň kojenecké úmrtnosti v Itálii (6 ‰ v roce 2000). Index stáří se během sledovaného období zvýšil z 59 % na 116 %.

Sicílie

Sicílie je největším ostrovem ve Středozemním moři. Je převážně hornatá s nejvyšší horou Etnou (3370 m). Sicílie je nejhudším regionem Itálie s vysokou mírou nezaměstnanosti. Regionu dominuje zemědělství. Pěstují se zde citrusové plody (Ragusa), obilí, olivovníky a vinná réva. Na Sicílii je též rozvinutý cestovní ruch (Syrakusy, Taormina aj.). Hlavním městem regionu je Palermo, dalšími významnými městy jsou Messina a Catania.

Na Sicílii žije nyní 5 milionů obyvatel, čímž se řadí mezi čtyři nejlidnatější regiony Itálie. Spolu s Kampánií má nejvyšší úroveň porodnosti (14,2 ‰ v roce 1990 a 10,1 ‰ v roce 2005). V letech 1990-2005 došlo ke snížení přirozeného přírůstku z 5 ‰ na 0,7 ‰. Migrační úbytek dosahoval na počátku 90. let hodnoty -4,8 ‰. V dnešní době je počet přistěhovalých a vystěhovalých zcela vyrovnaný. Sicílie má spolu s Kalábrií nejnižší kvocient kojenecké úmrtnosti (6 ‰ v roce 2000). V roce 2005 připadlo na 100 dětí ve věku 0-14 let 108 osob nad 65 let.

Sardinie

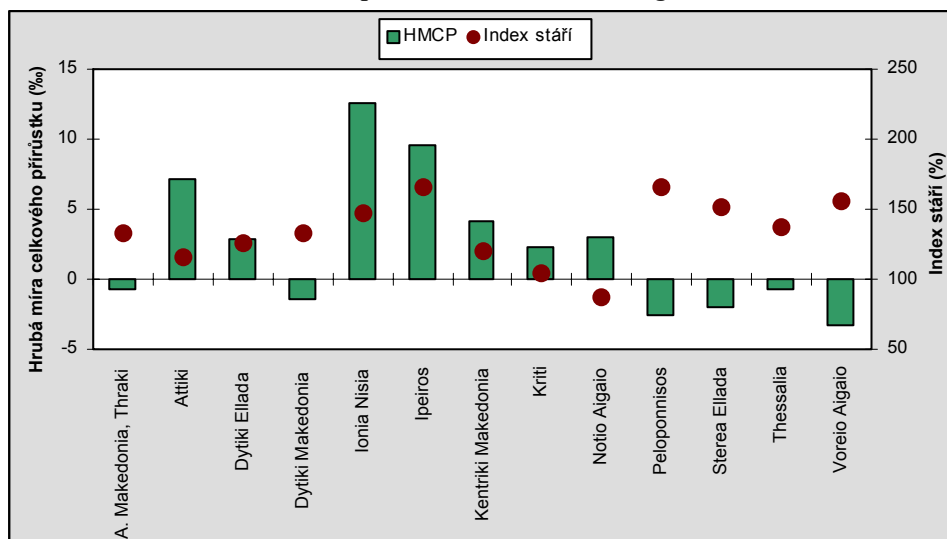
Sardinie je druhým největším ostrovem Itálie s hornatým vnitrozemím. Patří k nejhudším regionům Itálie, pro který cestovní ruch představuje jeden z hlavních zdrojů příjmů. Sardinie je zemědělský region s pěstováním středomořských plodin, chovem ovcí a rybolovem. Z průmyslových odvětví má význam těžební a zpracovatelský průmysl. Hlavním městem je Cagliari.

V roce 2005 žilo na Sardinii 1,7 milionu lidí. Obyvatelstvo Sardinie tvoří necelé 3 % italské populace. Přirozený přírůstek, který byl v roce 1990 kladný (3,5 ‰), má v současné době zápornou hodnotu (-0,5 ‰). Migrační saldo naopak vzrostlo z 0,4 ‰ v roce 1990 na téměř 4 ‰ v roce 2005. Sardinie má v současné době nejnižší index ekonomického zatížení, kdy na 100 osob v produktivním věku připadá 43 osob ve věku do 15ti let a nad 65 let. Index stáří měl v roce 2005 hodnotu 131 %.

5.4 Regiony Řecka

Od vytvoření moderního Řeckého státu v roce 1830 se územní rozsah státu měnil naposledy připojením Jižních Sporad v roce 1948. Zákon z roku 1986 zavedl současný územní správní systém, podle kterého bylo vytvořeno 13 regionů (NUTS 2). Jejich role je v zásadě omezena na sociálně-ekonomické plánování. Pracují stejně jako 51 tzv. *nomoi* (NUTS 3), kterým nebyla dána žádná skutečná moc. Správní a ekonomickou autonomii má mnišská obec Mount Athos (Svatá hora) čítající asi 500 mnichů. V Řecku jsou malé regionální rozdíly, protože země je celkově zaostalá. Nejchudšími regiony jsou Epirus, Západní Ellada, Peloponés a Východní Makedonie a Thrákie. V Řecku převažuje zemědělství, jen v regionu Attika, zahrnujícího hlavní město Athény a v Jižních Egejských ostrovech jsou nejdůležitější služby.

Obr. 23: Hrubá míra celkového přírůstku a index stáří v regionech Řecka v roce 2005

Anatoliki Makedonie, Thraki (Východní Makedonie a Thrákie)

Východní Makedonie a Thrákie je důležitým spojem mezi Evropou a Asií a zaujímá severovýchodní část Řecka. Zemědělský region zůstal na nízké úrovni rozvoje a je nejizolovanějším regionem. Rozvoji brání velká vzdálenost regionu od Athén a od hospodářských středisek, nerozvinutá silniční síť a chabý stav přístavů. Na druhou stranu blízkost k dalším balkánským zemím a výhodná poloha vzhledem ke Střednímu Východu měly vliv na využití tohoto regionu jako tranzitní oblasti. Horské oblasti Thrákie patří k nejchudším územím v Řecku a musí zápasit s typickými problémy zaostalé ekonomiky.

Region má přes 600 tisíc obyvatelstva. Mezi léty 1961 a 1971 se jejich počet snížil o 12 % v důsledku emigrace do jiných částí Řecka a do zahraničí. Během následující dekády se migrace zpomalila a byl zde značný populační nárůst (6 %). Do určité míry si mezi roky 1971 a 1981 region udržel populaci v důsledku nových možností podnikání. V období 1981-1991 zde došlo k nepatrnému poklesu (1 %) způsobenému migrací do rozvinutějších částí země. Během posledního desetiletí (1990-2000) se populace opět zvýšila (o 1,3 %). V roce 2005 došlo poprvé k úbytku obyvatelstva přirozenou měnou. V současné době je úroveň porodnosti i úmrtnosti regionu nad

národním průměrem. Pokles porodnosti za posledních 30 let vedl k demografickému stárnutí. Starší populace nad 65 let, která v roce 1951 tvořila 6 % populace regionu, se do roku 2005 zvýšila více než trojnásobně (20 %).

Kentriki Makedonia (Centrální Makedonie)

Centrální Makedonie je region s významným historickým a kulturním bohatstvím. Je domovinou samosprávné mnišské republiky Mount Athos (Svatá Hora) s ortodoxní tradicí. Její geografická a strategická poloha z ní vytvořila obchodní křižovatku s balkánskými zeměmi a Východní Evropou. Podle demografických, ekonomických a kulturních podmínek je po Attice druhým nejdůležitějším centrem Řecka. Regionálním hlavním městem je Soluň, druhé největší město Řecka. Makedonská rovina je jednou z nejrozsáhlejších v Řecku a je výjimečně úrodná. Díky kombinaci rozlehlých rovin, lesnatých hor, velkých řek, pobřeží a archeologických a historických památek je krajina rozmanitá. Region má dostatečnou komunikační síť a má četné vnitrostátní a mezinárodní spoje. V Soluni je třetí největší mezinárodní letiště Řecka a druhý největší námořní přístav země. Jedná se o strategicky dobře položený region, který je důležitým zemědělským a průmyslovým centrem Řecka. Rozvoj turistického ruchu je soustředěn převážně na Chalkidiki.

Mezi roky 1990 a 2000 vzrostla populace Centrální Makedonie o 7,6 %. Tento nárůst byl způsoben hlavně vnitřní migrací z mnoha venkovských oblastí v severním Řecku do Centrální Makedonie, zvláště do Soluně. Rozvoj průmyslu a turistického ruchu vyústil v ještě větší příliv a nyní je tento region domovem asi 17 % populace Řecka. Ve městě Soluni žije okolo 1 milionu lidí. Od roku 1990 je každoročně zaznamenáváno více porodů než úmrtí. Demografický vývoj směřuje ke stárnutí populace.

Dytiki Makedonia (Západní Makedonie)

Západní Makedonie zaujímá geograficky izolovanou polohu v severozápadní části Řecka. Povrch regionu je převážně hornatý a rovinná území jsou omezena na náhorní kotliny. Navzdory geografické poloze a hornatému povrchu je Západní Makedonie jedním z mála velmi rozvinutých regionů Řecka. Západní Makedonie je bohatá na nerostné suroviny. S rozvojem těžby hnědého uhlí pro výrobu elektrické energie souvisí industrializace regionu. Avšak rychlý a neplánovaný rozvoj průmyslu způsobil vážné problémy v zemědělství (zemědělská půda byla devastována a zemědělci se přeorientovali na nekvalifikovanou práci v průmyslu). Po více než 500 let byl region střediskem zpracování a úpravy kožešin. I přes současnou mezinárodní krizi v obchodu s kožešinami v důsledku konkurence a zvýšení nákladů na výrobu je to stále velmi dynamické odvětví. Ve velkých městech (Kozani, Ptolemaida) a v okolí průmyslových center nastal populační růst, což vedlo k problémům s bydlením a v infrastruktuře. Všechny ostatní oblasti regionu jsou málo rozvinuté a mají vysokou nezaměstnanost, obyvatelstvo se vyznačuje nízkými příjmy a emigrací. Obyvatelé těchto oblastí jsou zaměstnáni zejména v zemědělství a lesnictví.

Západní Makedonie je jedním z nejméně lidnatých regionů země. V roce 2005 měl téměř 300 tisíc obyvatel. Také je nejrůdněji zalidněným regionem. Přestože porodnost a úmrtnost byla v období 1990-2000 přibližně stejná, populace regionu se zvýšila asi o 5,3 %, více než v celém Řecku (4,3 %). Venkovská populace inklinovala k migraci do městských center (Kozani, Kastoria,

Ptolemaida), což zapříčinilo rychlejší stárnutí populace na venkově. V roce 2005 byla pětina populace nad 65 let.

Thessalia

Thessalia zaujímá centrální část Řecka a skládá se z nízko položené roviny a vysokohorských pásem se skupinou ostrovů Severních Sporad. Přestože je to nejnižinatější region Řecka s největší plání země, nachází se zde hora Olympus (2 917 m). Pláň Thessalia protíná řeka Pinios, třetí nejdelší řeka Řecka. Thessalia je jedním z nejrozvinutějších regionů země. Geografická poloha Thessalie je nespornou výhodou. Její zemědělské výrobky lze rychle převážet do velkých městských center, jako jsou Athény a Soluň. Značná zemědělská produkce a rozvinutá dopravní síť napomohly rozvoji zpracovatelského průmyslu zemědělských produktů. Hospodářský rozvoj Thessalie se soustředil hlavně v okolí měst Larisa (zemědělství, zpracovatelský průmysl) a Volos (těžký průmysl, strojí inženýrství).

Thessalia představuje asi 7 % řeckého obyvatelstva. Zvýšení populace regionu v období 1970-1990 vděčí hlavně ekonomickému rozvoji a návratu pracovníků z jiných částí Řecka a ze zahraničí. Téměř polovina obyvatelstva žije na venkově, což zdůrazňuje jeho zemědělský charakter. Během několika posledních let však došlo k migraci z horských oblastí do měst. V roce 2005 žila v regionu pětina lidí ve věku 65 a více let. Úroveň porodnosti pomalu klesala z 12 ‰ v roce 1985 na 9,6 ‰ v roce 2005. Úroveň úmrtnosti se ve stejném období naopak pomalu zvyšovala z 9,3 ‰ na 10,2 ‰. To znamená, že tento region je v dnešní době populačně úbytkový.

Ipeiros (Epirus)

Epirus je hornatý region zahrnující severozápadní část Řecka mezi největším horským pásmem země Pindos na východě a Jónským mořem na západě. Epirus je nejhornatějším regionem v Řecku (nížiny představují jen desetinu celkové rozlohy regionu). Je v podstatě chudý, neúrodný, řídko osídlený a izolovaný. Hornatý povrch a malá rozloha zemědělské půdy přispěly k ekonomické zaostalosti, která vyústila v emigraci do větších městských center. Protože zemědělství nezajišťuje dostatečné příjmy a uspokojivou životní úroveň, rozvinula se řemesla (zlatníci, stříbrotepci, tkalci, mědikovci a dřevořezbáři). Kvůli hornatému terénu je jedním z nejřídkěji osídlených regionů. Podíl obyvatel žijících ve vesnických osadách je více než dvojnásobný než národní průměr. Venkovské oblasti mají problémy s dopravní sítí a kvalitou sociálních služeb je v zásadě nízká. Hlavní činností v těchto oblastech je chov hospodářských zvířat a lesní hospodářství.

Epirus je regionem Řecka, který historicky výrazně trpěl emigrací. V roce 1991 byl počet jeho obyvatel přibližně stejný jako v roce 1951. Od roku 1990 se však velikost populace neustále zvyšovala. V roce 2005 zde žilo přes 340 tisíc obyvatel. Region má v dnešní době nejnižší úroveň porodnosti ze všech řeckých regionů a vykazuje záporný přirozený přírůstek (-2,2 ‰). Někteří obyvatelé emigrovali buď do zahraničí nebo do Athén, kde byly pracovní příležitosti v průmyslové výrobě a stavebnictví. Ve věkové struktuře populace regionu došlo k významné změně: populace nad 65 let vzrostla na současných 22 %, což představuje jednu z nejvyšších hodnot v rámci Řecka. Index stáří je dokonce nejvyšší v tomto regionu (166 ‰). Epirus má vážný populační problém, který ovlivňuje nabídku pracovních příležitostí a přináší nedostatek pracovních sil.

Ionia Nisia (Jónské ostrovy)

Region Jónských ostrovů, rovněž známý jako Heptanese, protože je zde sedm hlavních ostrovů, se skládá z ostrovů v Jónském moři u západního pobřeží Řecka. Jelikož byly ostrovy dlouho pod vlivem západní Evropy, tvoří samostatnou historickou a kulturní jednotku. Jónské ostrovy zahrnují ostrovy Korfu, Zakynthos, Kefallénia, Lefkáda, Ithaké, Paxos a několik menších ostrovů. Nejsou zde žádné vyšší hory, povrch je kopcovitý s malými úrodnými rovinami (nížiny tvoří necelých 40 % plochy). Z celého Řecka je zde největší možnost zemětřesení. Region je proslulý svojí přírodní krásou, dlouhou historií a kulturními tradicemi. Rovněž je geograficky dobře položen, je poblíž řecké pevniny i západní Evropy, a tvoří tak odrazový můstek zejména pro osobní přepravu mezi Řeckem a Západem. Tyto faktory podporovaly neustálý rozvoj turistického ruchu, který se stal nejdynamičtějším odvětvím ekonomiky regionu. Rozvoj turistického ruchu měl za následek koncentraci aktivit na určitých ostrovech (Korfu, Zakynthos), soustředování populace v hlavních městských centrech (Korfu, Argostoli, Zakynthos), úbytek obyvatelstva většiny vesnic, pozvolné opouštění zemědělství a nízkou úroveň celkového rozvoje a průmyslových aktivit. Primární a sekundární sektory mají vážné problémy a tvoří doplňkové činnosti vedle převládajícího turistického ruchu. Zemědělství se vyznačuje nízkou produktivitou a malým podílem zavlažované půdy. Průmysl je na nízké úrovni a zahrnuje především zpracování zemědělské produkce. Během posledních několika let se prosadil rozvoj rybních farem, což podpořilo konjunkturu rybolovu.

Obyvatelstvo regionu se za posledních 10 let zvýšilo o něco více než obyvatelstvo země jako celku. V roce 2005 zde bylo 220 tisíc obyvatel, o 10 % více než v roce 1990. Na rozdíl od poklesu populace na Lefkádě, ostatní ostrovy vykazují hlavně zásluhou rozvoje turistického ruchu stálý růst. Korfu je jedním z nejhustěji osídleným ostrovem v zemi. Od roku 1971 zde docházelo k pozvolnému poklesu emigrace a k návratu emigrantů. Odliv obyvatelstva z regionu, hlavně do Athén a Patrasu, byl do určité míry zastaven. Za posledních deset let zde ve věkové struktuře obyvatelstva nebyly zaznamenány žádné významné změny, v roce 2005 byl podíl mladých lidí pod 15 let 14 % a populace nad 65 asi 21 %.

Dytiki Ellada (Západní Řecko)

Západní Řecko pokrývá 8,6 % území Řecka a má hustotu zalidnění 65 obyvatel na km². Region je v zásadě rozdělen na dvě části, západní a severozápadní části Peloponésu a západní část centrálního Řecka. Jediným spojením mezi nimi je trajekt mezi Rio a Antirio. Hlavním městem je Patras, třetí největší město v Řecku. Region je převážně hornatý, ale jsou zde četné rovinné oblasti, mezi nimi planina Ilia (největší na Peloponésu). Hojnost vody, rozsáhlé zavlažované oblasti a úrodné planiny napomáhají rozvoji zemědělství a chovu hospodářských zvířat. Region je hlavním producentem tabáku v Řecku (22 % celkové produkce). Přesto zemědělský sektor čelí potížím z důvodu malé rozlohy pozemků, nadměrného vyčerpávání půdy a úzkého zaměření. Průmysl je vysoce rozvinutý díky blízkosti Athén, tradici průmyslové výroby a obchodu, početné pracovní síle, vědeckému a technologickému potenciálu, dostatečné silniční síti a dobré komunikaci se západní Evropou. Díky své geografické poloze se stává nejdůležitější mořskou bránou do a ze západní Evropy a přístav Patras má významnou nákladní přepravu zboží a je druhým největším řeckým přístavem co do počtu přepravovaných osob. Úbytek obyvatelstva zejména v hornatých oblastech regionu, stárnutí populace a stěhování do městských center (Patras, Agrinio) a na rovinu jsou

překážkou vyváženému rozvoji. Nejprůmyslovější částí je Achaia, která je v podstatě centrem regionu (s ohledem na úroveň vzdělání, kultury, rozvoj komunikací, průmyslové výroby, tranzitního obchodu a administrativy).

V roce 2005 žilo v Západním Řecku přes 730 tisíc obyvatel. Snaha získat lepší způsob života a slibná pracovní místa v městských střediscích a v zahraničí vedla k hromadnému odchodu hlavně venkovské populace z hornatých oblastí, který dosáhl svého vrcholu mezi roky 1960 a 1980. V posledních letech klesla emigrace do zahraničí prakticky na nulu a byla převážena návratem emigrantů a příchodem studentů (zejména do Patrasu a Messolongi) ze všech koutů země. Během 90. let klesl počet imigrantů o více než polovinu. Achaia má jeden z největších podílů městského obyvatelstva v zemi, zatímco další dvě *nomoi* se vyznačují vysokým podílem venkovské populace.

Stereia Ellada (Centrální Řecko)

Centrální Řecko zahrnuje pevninskou část a ostrovy Euboia (druhý největší ostrov v Řecku, který je spojen s pevninou pohyblivým mostem přes úžinu Evripos) a Skiros. Hlavní město regionu je Lamia a dalšími většími městy jsou Chalkida, Thiva a Livadia. Centrální Řecko je převážně hornatý region (70 % rozlohy), kde převažuje většinou zemědělství a chov hospodářských zvířat. Význam pro budoucnost primárního sektoru má opouštění zemědělské půdy v horských oblastech a stěhování obyvatel do měst. Dalším velkým problémem ovlivňujícím zemědělskou produktivitu je malá velikost farem a jejich rozptýlenost. V regionu jsou zastoupena všechna odvětví průmyslu. Osa Inofita-Thiva-Chalkida-Lamia má jednu z největších koncentrací těžkého průmyslu v Řecku. Infrastruktura je však nedostačující. Potenciál pro cestovní ruch je podél pobřeží a v oblasti turistiky.

V roce 2005 byl celkový počet obyvatel Centrálního Řecka 560 tisíc. Imigrace se snížila během 90. let o více než polovinu. Stárnutí populace je zřejmý problém pro region jako takový, ale obzvláště hornaté oblasti, ze kterých se postupně stávají „stařecké obce“ bez vyhlídek na budoucnost.

Peloponnesos (Peloponés)

Peloponés je nejjihnější poloostrov Řecka. S pevninou ho dříve spojovala úžina 6 km široká. V roce 1893 byla prokopána umělým kanálem, jenž z Peloponésu vytvořil ostrov na severu omývaný Korintským zálivem, na západě mořem Jónským a na východě Egejským. Regionální hlavní město je Tripolis a dalšími městskými centry jsou Korinthos, Argos, Navplion, Sparta a Kalamata. Peloponés je region hornatý (2/3 celkové plochy) s vysokými horskými hřebeny, které se táhnou od severu k jihu jako pokračování Pindosu. Nížiny regionu jsou v pobřežních oblastech. Charakteristickým rysem regionu je seismická aktivita. Region má silný zemědělský ráz. Avšak s výjimkou intenzivních plodin je produktivita zemědělství velmi nízká, a to vinou problémů se zavlažováním, rozdělení zemědělské půdy, řídké dopravní sítě a špatných sociálních podmínek venkovského obyvatelstva. Zásadou vysoké produktivity obdělávané půdy a rozvoje intenzivních plodin v severní oblasti je jedním z předních zemědělských regionů v zemi. Na severu je rovněž dobře rozvinutý sekundární sektor s velkou koncentrací průmyslu. V důsledku toho nemají tyto oblasti na rozdíl od jižních oblastí problémy s úbytkem obyvatelstva. V regionu se nachází jedna

z největších elektráren v zemi. Rovněž se rozvinula přímořská letní střediska (zvláště u Korintu) a značný turistický ruch je i v Argolida (antické Mykény a Epidavros).

Populace regionu se zvýšila na téměř 600 tisíc obyvatel v roce 2005. V současné době dochází k úbytku obyvatelstva přirozenou měnou. Celkový populační přírůstek obyvatelstva je však kladný a je způsoben poklesem zahraniční emigrace a návratem emigrantů. Mnoho *nomoi* tohoto regionu není schopno zastavit emigraci ze země (zejména mladých lidí) v důsledku nepříznivých podmínek v primárním sektoru a nedostatkem průmyslových aktivit. Úroveň vzdělání populace regionu je nízká a proto omezuje rozvoj nových sektorů výroby vyžadujících odbornou kvalifikaci. Pro pracovní sílu je těžké se přesunout na nová pracoviště ve výrobních průmyslových odvětvích v sekundárním a terciálním sektoru. Vzdávající počet studentů na středních a vyšších školách a vzdělávání dospělých je však povzbuzujícím znamením. Peloponés je druhým regionem Řecka, který má nejvyšší index stáří (po Epiru).

Attiki (Atika)

Atika se skládá pouze z jednoho *nomoi*, který zahrnuje hlavní město Athény a jeho zázemí. K regionu patří ostrovy Salamina, Egina, Poros, Hydra, Spetses a Kithira. Region je ze 2/3 hornatý, zbytek tvoří nížiny. Nejvyšší hora v Atice je Parnitha (1143 m). Hospodářství regionu je založeno na rozvoji průmyslových odvětví a služeb. Bytová a jiná výstavba drasticky snižuje rozlohu zemědělské půdy. I přes relativně malé území má Atika velký politický, ekonomický a historický význam, neboť zahrnuje hlavní město Řecka Athény. Atika má nejvyšší koncentraci průmyslu, obchodu a bank a je domovem třetiny populace Řecka. Má jak lehký, tak těžký průmysl. Je hlavním uzlem komunikací v Řecku s vybavením pro rychlou přepravu surovin a hotových výrobků hlavně prostřednictvím přístavu Pireus, který má přímé spojení se všemi hlavními přístavy Středozemního moře, a také po silnici, železnici nebo letecky. Region má bohatou nabídku lidských zdrojů, zejména kvalifikované pracovní síly. Je hlavním vzdělávacím centrem země s tisíci studentů. Má také bohatství antických památek a míst, které přitahují miliony návštěvníků z celého světa. Koncentrace ekonomických aktivit a populace vedlo v Atice k nekontrolovanému stavebnictví, vysokým cenám půdy a bydlení, nedostatku ubytování a růstu nájemného, nepostačující veřejné dopravě, zvýšení nezaměstnanosti, zvýšení kriminality atd. Západní oblasti jsou sociálně homogenní (dělnická třída), s převážně nízkými příjmy. Východní oblasti mají rozmanitější sociální složení. Ve Východní Atice je hlavním zdrojem příjmů zemědělská výroba (rostlinná i chov hospodářských zvířat). Podél pobřeží jsou rekreační zařízení a hlavním zdrojem zaměstnanosti je cestovní ruch. Ve východní Atice převládají průměrné a vyšší příjmy a životní podmínky jsou lepší.

Třetina obyvatelstva Řecka žije v Atice (v roce 2005 téměř 4 miliony). V letech 1990 až 2000 počet obyvatel Atiky stoupl o 440 tisíc. V roce 2005 činil přirozený přírůstek 1,2 ‰, migrační saldo 6 ‰.

Voreio Aigaio (Severní Egejské ostrovy)

Region zahrnuje severovýchodní část Egejského moře poblíž břehů Malé Asie a skládá se z *nomoi* Lesbos, Chios a Samos. Hlavní město regionu je město Mytilini. Ostrovy jsou hornaté, mají námořní přepravní spojení hlavně s Pireem a letecké služby do Athén. Region je charakterizován nedostatkem orné půdy, omezenými přírodními zdroji a obzvláště problémy

s komunikacemi. Primární sektor má omezený rozvojový potenciál. Region je jedním z předních producentů oliv Řecka a jediným světovým zdrojem tmele mastix (ostrov Chios). Zemědělství převládá na Lesbosu a Samosu, urbanizovanější je Chios. Klima a přírodní krása ostrovů napomohly rozvoji cestovního ruchu, který každý rok láká tisíce návštěvníků.

Vážný problém pro region byl po dlouhou dobu úbytek populace i přestože se zdálo, že v období 80. let byla tato tendence zastavena. Mezi roky 1990 a 2005 se populace zvýšila a dnes dosahuje 200 tisíc obyvatel. Emigrace zeslábla a jsou zde náznaky zpětného návratu obyvatel. V regionu je zřejmý trend stárnutí populace (index stáří měl v roce 2005 hodnotu 156 %). V současné době má nejvyšší přirozený úbytek ze všech řeckých regionů (-3,4 ‰).

Notio Aigaio (Jižní Egejské ostrovy)

Jižní Egejský region zahrnuje skupinu asi 35 velkých ostrovů a velký počet neobydlených skalnatých ostrůvků. Ostrovy Kyklady jsou situovány uprostřed Egejského moře v pomyslném kruhu okolo Délu, posvátného centra a svatyně Apolla. Ostrovy jsou hornaté s velmi malým podílem orné půdy. Z neznámějších ostrovů Kyklad jsou Mykonos, Paros a Santorini. V jihovýchodním cípu jsou ostrovy Jižních Sporad (Rhodos, Patmos a Kos). Ekonomika regionu je založena hlavně na turistickém ruchu. Rhodos je největší turistické centrum ve východním Středomoří. Náhlý vzestup turistického ruchu vedl k poklesu a postupně k utlumení zemědělství i průmyslu, což však mělo za následek vylidnění mnoha ostrovů regionu. Primární sektor čelí strukturálním problémům díky skutečnosti, že zemědělská půda je rozdrobena a není dostatečně zavlažována. Region disponuje jedním z nejbohatších rybářských oblastí Řecka. Je zde těžební průmysl (hlína, kaolín, slída, mramor). Obchod v regionu se značně rozvinul díky vysoké úrovni turistických aktivit, ale také jako důsledek příznivých celních sazeb.

V průběhu let 1990 a 2005 populace regionu vzrostla a dosáhla nyní 300 tisíc obyvatel. Obyvatelé se usadili hlavně ve třech velkých městských centrech (Rhodos, Kos a Ermoupoli) a v šesti poloměstských střediscích (Kalymnos, Naxos, Paros, Tinos, Mykonos a Santorini). Během druhé poloviny 90. let se snížil počet imigrantů. Jižní Egejské ostrovy jsou v současnosti populačně nejmladším regionem v Řecku (podíl dětské složky je 17 % a index stáří má hodnotu 87 %) a mají nejvyšší přírůstek přirozenou měnou (2,8 ‰).

Kriti (Kréta)

Kréta je nejjihnějším bodem Evropy a pátým největším ostrovem ve Středomoří, regionálním hlavním městem je Heraklio. Kréta je jedním z hornatých regionů Řecka a rozmanitost krajiny jí dodává jedinečnou krásu. Pobřežní regiony se skládají z členitých břehů a pláží, zatímco vnitrozemí je od západu k východu rozděleno horskými pásmy. Přírodní prostředí spolu s jedinečnými památkami Minojské civilizace (paláce Knossos a Faistos) a podnebím přispěly k rozmachu turistického ruchu a rozvoji Kréty. Hlavními charakteristickými rysy Kréťanů jsou jejich hluboká láska ke svému ostrovu, jejich láska ke svobodě, hluboce zakořeněný smysl pro čest a dodržování tradic. Tyto rysy spolu s krétským nářečím oddělují ostrov od ostatního Řecka. Klima Kréty umožňuje pěstování mimosezónních plodin po celý rok a díky tomu je hlavním dodavatelem raného ovoce a zeleniny, avokáda a grapefruitů. Avšak objem zemědělské výroby je nízký z důvodu malého podílu zavlažované půdy, špatné dopravní infrastruktury a špatného tržního hospodářství.

V rozvoji průmyslových odvětví bránily chybějící průmyslové tradice a geografická poloha. Malý počet provozovaných průmyslových aktivit zahrnuje řemeslné a rodinné podniky s nízkou produktivitou. Rozvoj Kréty se soustřeďoval na severu, kde se nacházejí hlavní městská centra regionu. Klimatické rozdíly mezi severem a jihem přispěly k různorodosti plodin, s tropickou vegetací bující na jihu, zatímco hroznové víno a olivy se pěstují na pláních ve vnitrozemí a na severu. Hornaté oblasti jsou orientovány více na chov hospodářských zvířat a úroveň rozvoje je nízká.

Pokles počtu obyvatelstva mezi roky 1961 a 1971 byl způsoben migrací do jiných částí Řecka a do zahraničí. Rychlý růst populace mezi roky 1971 a 1991 byl naopak způsoben návratem emigrantů. Populační vzrůst posílil nabídku pracovních sil a zlepšení úrovně vzdělání bylo důležitým faktorem v ekonomickém a sociálním rozvoji zaznamenaném za posledních několik let. V současné době žije na Krétě asi 600 tisíc obyvatel. Ve srovnání s rokem 1990 došlo k 13% nárůstu počtu obyvatelstva. Přirozený přírůstek je druhý nejvyšší v rámci Řecka (2,3 ‰) a má též druhý nejnižší index stáří (104 %).

5.5 Srovnání regionů jižní Evropy

Téměř pro všechny státy Jižní Evropy jsou charakteristické hluboké regionální rozdíly. Pro zachycení rozdílů jihoevropských regionů jsem zvolila shlukovou analýzu, která byla zpracována pomocí statistického počítačového softwaru SPSS. Do shlukové analýzy byly zahrnuty všechny regiony jižní Evropy úrovně NUTS 2 s výjimkou španělských enkláv Ceuta a Melilla. Pomocí shlukové analýzy byla zjišťována podobnost regionů na základě tří demografických a tří ekonomických ukazatelů: hrubá míra celkového přírůstu, kvocient kojenecké úmrtnosti, index stáří, HDP na obyvatele podle koupěschopnosti v EU, míra nezaměstnanosti a podíl zaměstnaných v terciárním sektoru. Shluková analýza byla vypracována ve třech variantách. První dvě varianty zahrnují demografické údaje za roky 1990 a 2005. Smyslem je zachytit podobnost regionů z hlediska charakteristik demografického chování a zjistit, k jakým změnám došlo v průběhu patnáctiletého období. Třetí varianta slouží k porovnání podobnosti regionů z hlediska ekonomických ukazatelů.

Cílem shlukové analýzy je seskupit objekty do několika shluků tak, aby si objekty patřící do téhož shluku byly v jistém smyslu podobné či blízké. Naopak objekty patřící do různých skupin musí být odlišné či vzdálené.⁵⁶ Jedním z předpokladů shlukové analýzy je, aby proměnné byly nezávislé. Proto jsem se snažila vybrat takové proměnné, které málo korelují. Vybrat však mezi proměnnými takové, které spolu vůbec nesouvisí, je těžké. Proto není nezávislost tak těsná a Pearsonův korelační koeficient se pouze blíží nule. Dalším předpokladem je splnění nezávislosti na jednotkách měření uvažovaných proměnných. Tento požadavek je v tomto případě zajištěn použitím Z-transformace. Při zjišťování byla použita Euklidovská vzdálenost.

Dendrogram zobrazuje postupné shlukování jednotlivých regionů jižní Evropy, ve kterém se nám tyto regiony rozdělily na základě podobnosti daných demografických a ekonomických charakteristik do několika skupin. Z prvního dendrogramu vyplývá, že si byly regiony v roce 1990

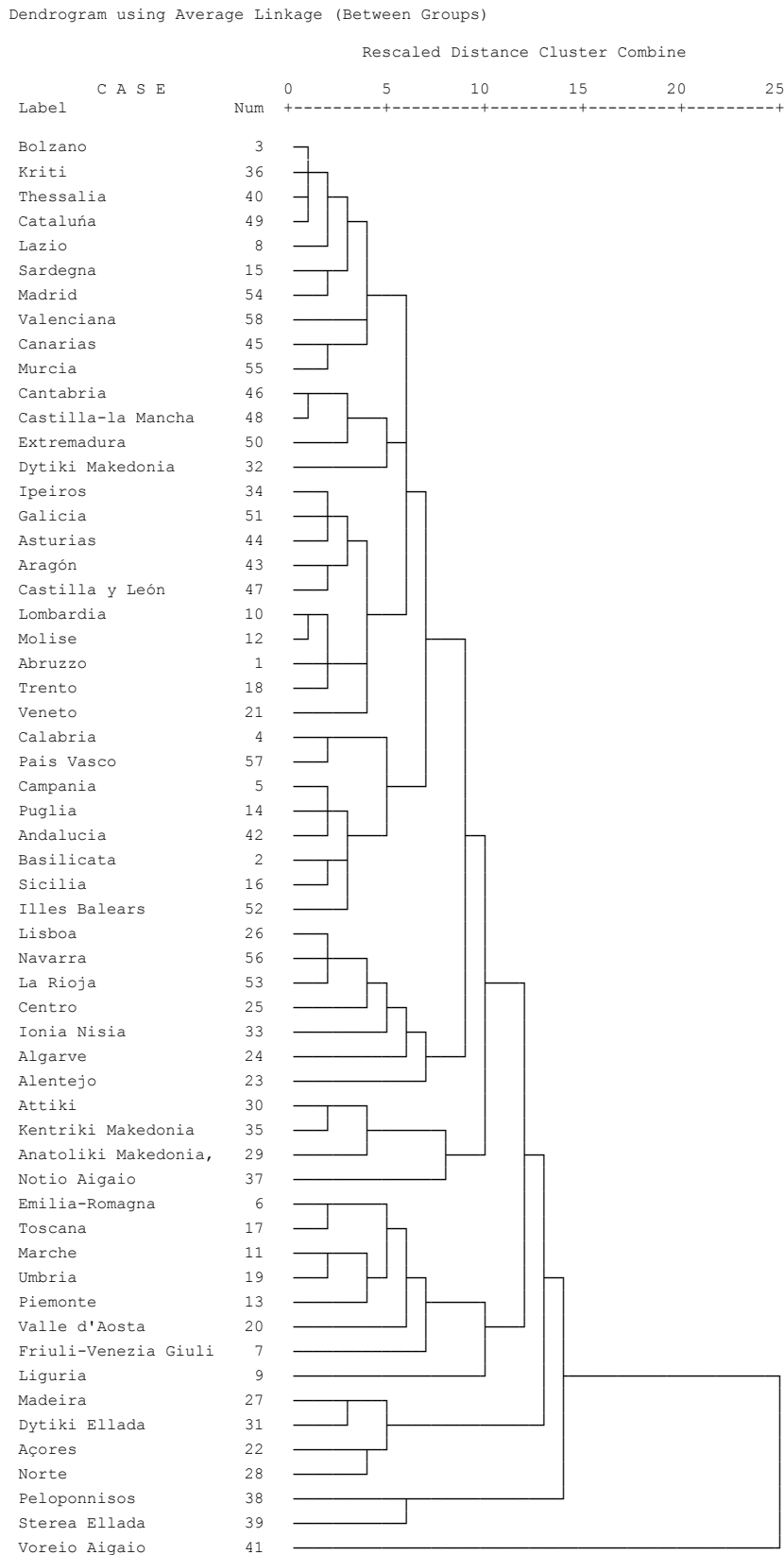
⁵⁶ Hendl 2004, s.461

velmi podobné z hlediska vybraných demografických údajů (obr. 24). Rozdělení do skupin bylo následující:

- *Shluk 1* tvoří převážně úbytkové regiony s mladou populací a se středními hodnotami kojenecké úmrtnosti
 - a) téměř celé Španělsko
(kromě Baleárských ostrovů, Andalusie na jihu a pár regionů na severu)
 - b) severní a střední Itálie, Sardinie
 - c) severozápadní a centrální Řecko (Ipeiros, Dytiki Makedonia a Thessalia)
- *Shluk 2* zahrnuje přírůstkové regiony s mladou populací a s vysokou kojeneckou úmrtností
 - a) Baleárské ostrovy, Andalusie a Baskicko
 - b) jižní Itálie se Sicílií
- *Shluk 3* charakterizuje zhruba vyvážená hodnota indexu stáří, patří sem přírůstkové regiony s vysokou kojeneckou úmrtností
 - a) téměř celé Portugalsko (kromě regionu Norte a ostrovů)
 - d) španělská Navarra a La Rioja
 - e) řecké Jónské ostrovy
- *Shluk 4* tvoří regiony s vysokým populačním přírůstkem a s mladou populací a s vysokou kojeneckou úmrtností (Východní a Centrální Makedonie, Attika, Jižní Egejské ostrovy)
- *Shluk 5* zahrnuje mírně úbytkové či přírůstkové regiony se stárnoucí populací a se středními hodnotami kojenecké úmrtnosti (zbylé italské regiony na severozápadě a severovýchodě, v severní a centrální Itálii)
- *Shluk 6* zahrnuje převážně rostoucí regiony s mladým obyvatelstvem a vysokou kojeneckou úmrtností (Norte, Azorské ostrovy, Madeira)
- *Shluk 7* tvoří regiony s vysokým populačním úbytkem (jižní Řecko-Peloponés, Sterea Ellada a Severní Egejské ostrovy)

Téměř všechny regiony Portugalska byly na počátku 90. let populačně přírůstkové a měly vysokou úroveň kojenecké úmrtnosti. Regiony Španělska byly mladé a převážně úbytkové (rostla zemědělská Andalusie a Murcia, dále Valencie, Baleárské ostrovy a regiony Navarra a La Rioja). V roce 1990 byly téměř všechny regiony Itálie přírůstkové. Mezi regiony, které populačně ubývaly se řadily regiony Piemonte, Liguria, Toskánsko, Basilicata a Kalábrie. Jih Itálie se vyznačoval vysokou úrovní kojenecké úmrtnosti. K nejstarším regionům Itálie patřila Ligurie (nejstarší region celé jižní Evropy), Emilia-Romagna a Friuli-Venezia Giulia. Řecké regiony byly s výjimkou Severních Egejských ostrovů populačně mladé. Z hlediska celkového populačního přírůstku bylo Řecko rozděleno na přírůstkový severozápad včetně všech ostrovů a úbytková jižní část.

Obr. 24: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 1990 (demografické ukazatele – celkový populační přírůstek, kvocient kojenecké úmrtnosti, index stáří)

Z dendrogramu, který znázorňuje podobnost sledovaných demografických ukazovatelů za rok 2005, je zřejmé, že došlo během let 1990-2005 k výrazným změnám regionálního obrazu (obr. 25). Regiony se v roce 2005 rozdělily do následujících skupin:

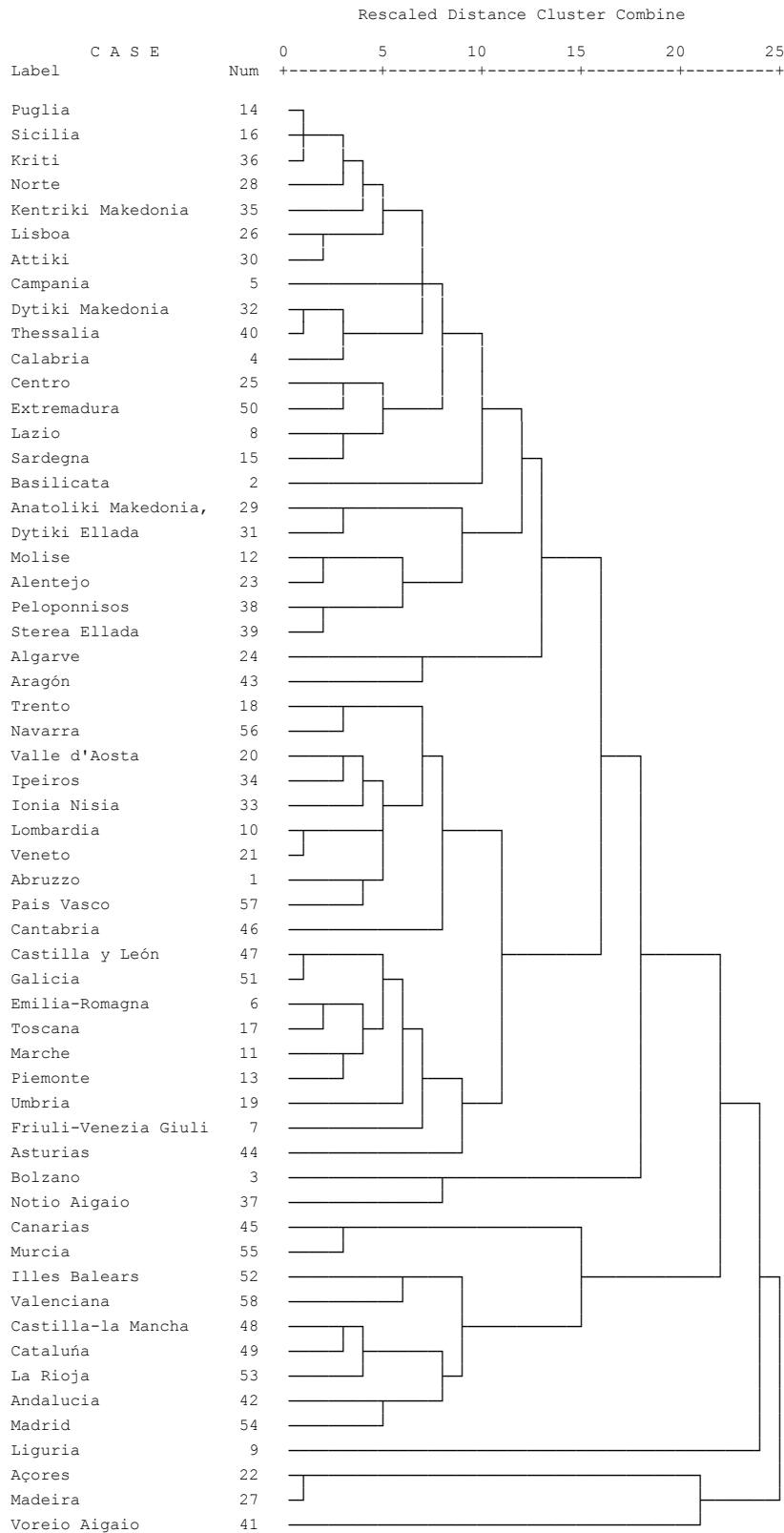
- *Shluk 1* zahrnuje regiony s nízkým přirozeným přírůstkem a s vysokou úrovní kojenecké úmrtnosti
 - a) severní a centrální Portugalsko včetně metropolitního regionu
 - b) španělská Extremadura
 - c) jižní Itálie včetně Sardinie a Sicílie
 - d) severozápadní a centrální Řecko včetně metropolitního regionu a Kréty
- *Shluk 2* zahrnuje italský úbytkový region Basilicata, který tvoří samostatný shluk.
- *Shluk 3* tvoří převážně úbytkové regiony se stárnoucím obyvatelstvem a s vysokou kojeneckou úmrtností
 - a) portugalské Alentejo
 - b) italský region Molise
 - c) střední a jižní část Řecka, Východní Makedonie a Thrákie
- *Shluk 4* tvoří regiony s vysokým populačním přírůstkem a s vysokou kojeneckou úmrtností (portugalské Algarve, španělský Aragón).
- *Shluk 5* zahrnuje regiony s vysokým celkovým populačním přírůstkem, se stárnoucí populací a s nízkou úrovní kojenecké úmrtnosti
 - a) severní Itálie, Abruzzo a Valle d'Aosta
 - b) severní Španělsko (Kantabrie, Baskicko, Navarra)
 - c) řecké regiony Epirus a Jónské ostrovy
- *Shluk 6* tvoří přírůstkové regiony s velmi starou populací a nízkou úrovní kojenecké úmrtnosti
 - a) severozápadní Itálie, severovýchodní Itálie, střední Itálie
 - b) severozápadní regiony Španělska
- *Shluk 7* zahrnuje populačně rostoucí regiony s mladou populací (italský region Bolzano a Severní Egejské ostrovy v Řecku)
- *Shluk 8* tvoří regiony s nejvyššími hodnotami populačního přírůstku (jižní a jihovýchodní část Španělska včetně Baleárských a Kanárských ostrovů)
- *Shluk 9* je tvořen jediným regionem, a to italskou seniorskou Ligurií s vysokým populačním přírůstkem
- *Shluk 10* zahrnuje regiony s mladou populací a nízkým populačním přírůstkem (Azorské ostrovy, Madeiru, Jižní Egejské ostrovy)

Porovnáme-li jednotlivé státy zjistíme, že Španělsko se nám v roce 2005 rozdělilo na základě demografických ukazatelů na severozápadní část s velmi starou populací a nízkým populačním přírůstkem a na severovýchodní část s vysokým populačním přírůstkem. S výjimkou Asturie všechny regiony Španělska rostou zejména v důsledku migrace. Také Portugalsko je demograficky rozděleno (nejvíce rostoucím regionem je atraktivní Algarve, zaostalé Alentejo je jediným úbytkovým regionem Portugalska). Itálie je z demografického hlediska rozdělena na tři části: sever, střed a jih. Italské regiony jsou též zejména díky migraci populačně přírůstkové. V Řecku je

regionální obraz méně logický. Nejvíce rostoucími regiony jsou Východní Makedonie, Jónské ostrovy a Epirus. Populace ubývá jen v Severních Egejských ostrovech. V podstatě všechny regiony jižní Evropy demograficky stárnou.

Obr. 25: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 2005 (demografické ukazatele – celkový populační přírůstek, kvocient kojenecké úmrtnosti, index stáří)

Dendrogram using Average Linkage (Between Groups)

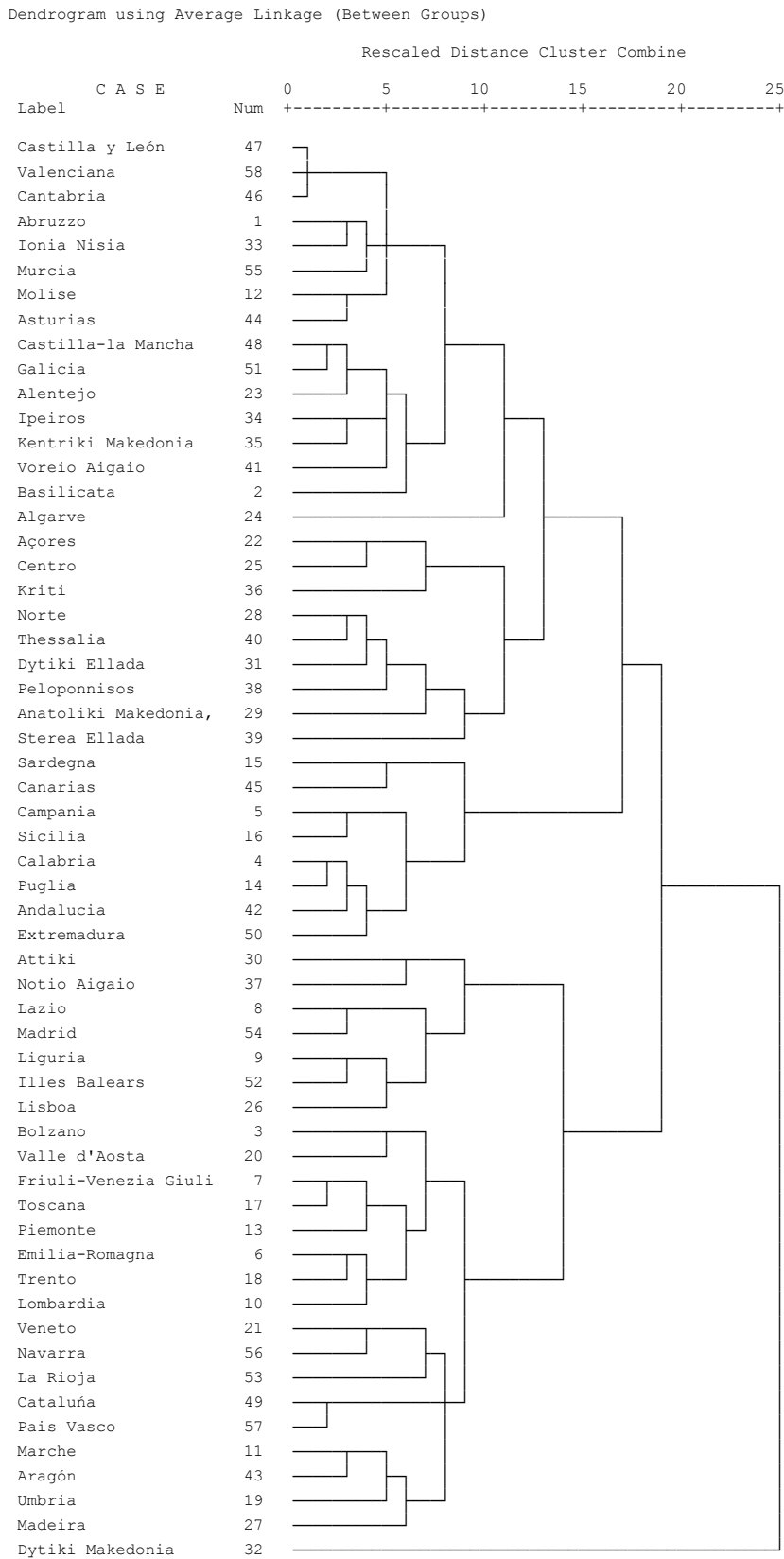

Regionální obraz současné ekonomické situace je zobrazen ve třetí variantě dendrogramu (viz obr. 26). Regionální rozdělení je následující:

- 1) Jako první skupinu můžeme označit regiony s nízkou hodnotou HDP (75-100 %), do které patří např. portugalské Alentejo některé španělské regiony (Valencie, Kantabrie, Asturie, Galicie a obě Kastilie), italské regiony (Abruzo, Molise, Murcia, Basilicata) a některé řecké regiony (Jónské ostrovy, Severní Egejské ostrovy, Kentriki Makedonia, Epirus).
- 2) Od této skupiny se odlišuje Algarve, které má nízké HDP a vysokou nezaměstnanost.
- 3) Třetí skupinu tvoří zaostalé regiony, jejichž HDP nedosahuje 75% hranice EU a které mají vysokou míru nezaměstnanosti a nízký podíl zaměstnaných ve službách (převážně portugalské a řecké regiony).
- 4) Čtvrtou skupinu zahrnují chudé regiony s vysokou mírou nezaměstnanosti a relativně vysokým podílem zaměstnaných v terciéru (regiony italského Jihu a zemědělské regiony Španělska a Kanárské ostrovy).
- 5) Pátá skupina je tvořena bohatými regiony, které se vyznačují vysokým podílem zaměstnaných v sektoru služeb (všechny metropolitní regiony, Liguria, Baléarské ostrovy a Jižní Egejské ostrovy).
- 6) Do další skupiny se řadí nejvyspělejší regiony severní Itálie (např. Lombardie, Bolzano, aj.), které mají nízkou míru nezaměstnanosti a relativně vysoký podíl zaměstnaných v terciárním sektoru.
- 7) Pro sedmou skupinu je charakteristické vysoké HDP na obyvatele a poměrně nízký podíl zaměstnaných ve službách. Patří sem regiony Španělska (Navarra, La Rioja, Baskicko, Katalánsko, Aragón), italské regiony (Veneto, Marche, Umbria) a Madeira.
- 8) Od všech skupin se výrazně liší Dytiki Makedonia, která patří k zaostalým regionům s nejvyšší mírou nezaměstnanosti v jižní Evropě a s velmi nízkým podílem zaměstnaných v terciéru.

I z ekonomického hlediska existují v každé zemi jižní Evropy regionální rozdíly. Rozdělení jednotlivých států je v podstatě stejné jako v případě demografického rozdělení. Opět zde platí rozdělení Itálie na chudý jih a bohatý sever. Ve Španělsku se odlišuje severovýchodní část od jihozápadní a jižní části. Řecko je kromě některých ostrovů a metropolitního regionu zaostalé, proto zde nejsou velké regionální rozdíly jako tomu je v případě Itálie a Španělska. Portugalsko je rozděleno na severní polovinu (průmyslové Norte a zemědělské Centro), která je zaostalá a na nejjižnější část, kterou tvoří atraktivní region Algarve. Nejvyspělejšími portugalskými regiony jsou Lisabon a Madeira.

Obr. 26: Hierarchická shluková analýza regionů jižní Evropy za rok 2005 (ekonomické ukazatele – HDP na obyvatele, míra nezaměstnanosti, podíl zaměstnaných v terciéru)

6. Závěr

Po druhé světové válce došlo v zemích jižní Evropy k významným změnám jak v politické, ekonomické a sociální situaci, tak v demografickém chování obyvatelstva. Hlavním cílem této práce bylo tyto změny zachytit a zjistit podobnosti a difference mezi Portugalskem, Španělskem, Itálií a Řeckem i mezi jejich regiony.

Země jižní Evropy mají i přes odlišný politický vývoj řadu společných rysů. S výjimkou Itálie vládly v jihoevropských zemích v poválečném období až do poloviny sedmdesátých let dvacátého století pravicové totalitní režimy. V Portugalsku byl od 30. let u moci Salazar, ve Španělsku se po občanské válce roku 1939 chopil moci generál Franco a v Řecku byla na konci 60. let nastolena vojenská diktatura. V současné době jsou všechny státy kromě Španělska parlamentními republikami (Itálie od roku 1946, Řecko od roku 1974 a Portugalsko od roku 1976). Španělsko je od konce sedmdesátých let konstituční monarchií. Státy jižní Evropy jsou členy různých mezinárodních organizací (NATO, OSN, EU, aj.). Itálie patří k zakládajícím členům Evropského hospodářského společenství, ke kterému se později připojily ostatní státy jižní Evropy (Řecko v roce 1981 a Španělsko s Portugalskem v roce 1986). Téměř všechny státy měly až do poloviny 70. let kolonie v Africe, které postupně ztrácely.

Státy také spojuje jejich přímořská a periferní poloha, příhodné klima a množství kulturněhistorických památek. Přírodní podmínky přispívají k jejich turistické přitažlivosti a k využití jejich území pro pěstování plodin, které jsou pro jižní Evropu specifické (olivovníky, citrusové plody a vinná réva).

Hlavní rozdíl mezi jednotlivými státy tkví ve stupni vyspělosti a struktuře ekonomiky. Hospodářsky nejvyspělejší zemí s rozvinutou tržní ekonomikou je Itálie, která patří do skupiny sedmi ekonomicky nejsilnějších států světa G7. Španělsko prodělalo náročnou restrukturalizaci a modernizaci ekonomiky, díky které se v současné době již také řadí k vyspělým státům. Řecko a Portugalsko patří mezi nejzaostalejší státy Evropské unie. Z hlediska ekonomické struktury jednotlivých států jižní Evropy se jich většina řadí k zemědělsko-průmyslovým státům. Zemí s nejvyšším podílem zemědělství je Řecko. V průmyslu převažují ve většině států tradiční odvětví lehkého spotřebního průmyslu (zvláště oděvní, textilní, kožedělný a potravinářský). V posledních letech se v jižní Evropě zvyšuje podíl služeb, ve kterých dominuje cestovní ruch. Mezi turisticky nejatraktivnější země světa patří Itálie a Španělsko.

Dalším společným rysem jihoevropských zemí je silný vliv církve, který v mnoha ohledech ovlivňuje demografické chování obyvatelstva. V souvislosti se vstupem do Evropské unie však jednotlivé státy jižní Evropy postupně přizpůsobovaly své právní normy evropským standardům. To se projevilo v úpravách zákonů týkajících se rodinného práva. Ve všech zemích byl ve sledovaném období povolen rozvod manželství a došlo k legalizaci umělého ukončení těhotenství (v 70. a 80. letech). Nejprve mohly ženy podstoupit interrupci pouze ze zdravotních důvodů, které byly postupně rozšířeny o sociální a ekonomické důvody a dnes se provádí na žádost žen bez bližší specifikace. Španělsko je jedinou zemí, ve které dodnes není možné, aby ženy podstoupily umělé přerušování těhotenství na základě svobodného rozhodnutí.

Měnící se politická a ekonomická situace a nové společenské poměry se odrazily v demografickém chování obyvatel jižní Evropy, které po celé sledované období vykazovalo určité odlišnosti mezi jednotlivými státy. Můžeme však pozorovat stejné vývojové tendence, které se promítly do postupného sblížení demografických charakteristik všech jihoevropských zemí. Ke změnám rodinného a reprodukčního chování docházelo především v průběhu sedmdesátých a zejména osmdesátých let. Mezi nejdůležitější rysy nového demografického chování se řadí odkládání sňatků a rození dětí do vyššího věku, rostoucí podíl dětí narozených mimo manželství a zlepšující se úmrtnostní poměry. Státy jižní Evropy patří v dnešní době mezi evropské státy, které mají velmi nízkou úhrnnou plodnost, nejnižší úroveň kojenecké úmrtnosti a nejvyšší střední délku života při narození. Ve všech zemích dochází k demografickému stárnutí, které podle odhadů bude pokračovat i nadále. Porovnáme-li jednotlivé státy, nejvíce se od ostatních zemí odlišuje Portugalsko (vyšší úroveň rozvodovosti, nižší průměrný věk matek při narození prvního dítěte, vyšší podíl dětí narozených mimo manželství, nižší střední délka života při narození). Země jižní Evropy patřily po dlouhou dobu k zemím s vysokou emigrací. Na počátku 70. let došlo k obratu a země se staly imigračními. V současné době převažuje ve všech státech jižní Evropy pracovní imigrace. V posledních letech se stává trendem tzv. migrace za sluncem, kdy se do zemí jižní Evropy stěhují bohatí důchodci.

V zemích jižní Evropy jsou hluboké regionální rozdíly, které jsou patrné v ekonomických i demografických charakteristikách. Výjimku tvoří celkově zaostalé Řecko, které má ze sledovaných zemí nejmenší regionální rozdíly. Největší regionální rozdíly jsou v Itálii. Severní průmyslová část patří k nejvyspělejším regionům Evropské unie, zatímco jižní zemědělská část patří k těm nejzaostalejším. Další zemí s velkými regionálními rozdíly je Španělsko. Země je rozdělena na vyspělejší severovýchodní část a na zaostalejší severozápadní a jihozápadní část. Severovýchod Španělska těží ze své výhodnější geografické polohy, dobrých podmínek pro rozvoj cestovního ruchu a strukturálních změn. Portugalsko nelze takto jednoznačně rozdělit, mezi jednotlivými regiony jsou však také značné regionální rozdíly. Státy jižní Evropy jsou regionálně rozděleny i z hlediska demografických charakteristik. V průběhu sledovaných let však došlo k určitým změnám.

I přes to, že existují v jednotlivých zemích jižní Evropy značné regionální rozdíly, jsou si určité regiony v rámci celé jižní Evropy natolik vnitřně podobné, a to nejen z ekonomického, ale i demografického hlediska, že tvoří několik velmi homogenních skupin.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALDWIN-EDWARDS, M. 2004. *The Changing Mosaic of Mediterranean Migrations*. Dostupný z WWW: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=230>.
- BARDET, J.-P.; DUPÂQUIER, J. 1999. *Histoire des populations de l'Europe. 3., Les temps incertains 1914-1998*. Paris : Fayard, 792 s.
- BÁRTÍKOVÁ, M. 1997. *Populační a ekonomický vývoj Itálie*. Bakalářská práce, Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 46 s.
- BRADNOVÁ, H. 1993. *Geografický místopisný slovník světa*. Praha: Academia, 924 s.
- CASTLES, S.; MILLER, M. J. 1993. *The age of migration: international population movements in the modern world*. New York: Guilford Press, 307 s.
- CARRILHO M. G.; MAGALHÃES, G. 2000. *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region: standard country report, Portugal*. New York: OSN, 88 s.
- Council of Europe. 2003. *Recent demographic development in Europe 2003*. Strasbourg: Concil of Europe Publishing, 121 s.
- DELGADO, M.; MARTÍN, T. C. 1999. *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region: standard country report, Spain*. New York: OSN, 104 s.
- DUBOVÁ, P. 2004. *Populační vývoj Španělska*. Bakalářská práce, Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 43 s.
- European Commission; Eurostat. 2000a. *European social statistics: demography*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 168 s.
- European Commission; Eurostat. 2004. *Population statistics 2004*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 171 s.
- European Commission; Eurostat. 2006a. *Population statistics 2006*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 181 s.
- European Commission; Eurostat. 2006b. *Regions: statistical yearbook 2006*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 165 s.
- European Commission; Eurostat. 2007. *Eurostat regional yearbook 2007*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 162 s.
- GRAHAM, B. aj. 2000. *Encyklopedie Zeměpis světa*. Praha: Columbus, 512 s.
- HENDL, J. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 583.
- HOSNEDLOVÁ, R.; PIQUERO, D. L. 2007. *Regularizace nelegální migrace ve Španělsku (Vývoj, dopad a ohlas ze strany Evropské unie)*. Dostupný z WWW: <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2064680>.
- KAPINUS, J. 2005. *Populační vývoj Portugalska se zaměřením na druhou polovinu dvacátého století a současnost*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 45 s.
- KASALOVÁ DAŇKOVÁ, Š. 2005. *Populační vývoj Řecka*. Dostupný z WWW: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artelID=191.

- KLEMENČIČ, M. 2007. *Migrations in History*. In ISAAC, A. K. aj. (ed.). *Immigration and Emigration in Historical Perspective*. Pisa: Plus-Pisa University Press, s. 27-54.
- KUČERA, M.; PAVLÍK, Z. 2002. *Populační vývoj České republiky 1990-2002*. Praha: Katedra demografie a geodemografie, PŘF UK, 98 s. Dostupný z WWW: http://popin.natur.cuni.cz/html2/publications/papers/popdev02cz/population_development_czech_all.pdf.
- MALHEIROS, J. 2002. *Portugal Seeks Balance of Emigration, Immigration*. Dostupný z WWW: <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=77>.
- MATĚJKOVÁ, B., PALONCYOVÁ, J. 2003. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*. Praha: VÚPSV, 246 s.
- NÄRE, L. 2007. *Pomocnice v domácnosti z Ukrajiny a Polska v Neapoli: případová studie migrace směřující z východu na jih*. Dostupný z WWW: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcefb50bfa263ef/LNare_PomocnicevdomacnostiItalie.pdf.
- NETOPIL, R. aj. 1988. *Geografie Evropy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 323 s.
- OSN Population Division. 2002a. *Abortion Policies: A Global Review*. Dostupný z WWW: <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/index.htm>.
- OSN Population Division. 2002b. *International Migration 2002*. Dostupný z WWW: <http://www.un.org/esa/population/publications/ittmig2002/ittmig2002.htm>.
- OSN Population Division. 2006. *International Migration 2006*. Dostupný z WWW: http://www.un.org/esa/population/publications/2006Migration_Chart/2006IttMig_chart.htm.
- OSN Population Division. 2007. *World Contraceptive Use 2007*. Dostupný z WWW: <http://www.un.org/esa/population/publications/contraceptive2007/contraceptive2007.htm>.
- PARASCHIV, C. 2007. *Afričané a tlukot na mokré dveře Středozeří*. Dostupný z WWW: <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2054096>.
- ROTHENBACHER, F. 2005. *The European Population since 1945*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1030 s.
- SANDRE, P. a kol. 2000. *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region: standard country report, Italy*. New York: OSN, 127 s.
- SYMEONIDOU, H. 2002. *Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region, standard country report, Greece*. New York: OSN, 103 s.
- ŠPIGLOVÁ, M. 1998. *Populační vývoj Španělska*. Bakalářská práce, Praha: Katedra demografie a geodemografie PŘF UK, 37 s.
- TOMEŠ, J. 2004a. *Evropa regionů, Regiony Evropské unie*. In *Geografické rozhledy*, roč. 13, č. 1, s. 26-27.
- TOMEŠ, J. 2004b. *Evropa regionů, Regionální rozdíly: diferenciace bohatství*. In *Geografické rozhledy*, roč. 13, č. 2, s. 54-55.
- TOMEŠ, J. 2004c. *Regiony Evropské unie, Regionální difference ekonomické struktury*. In *Geografické rozhledy*, roč. 13, č. 2, s. 82-83.

TOMEŠ, J. 2004d. *Evropa regionů: Regionální diferenciace nezaměstnanosti*. In Geografické rozhledy, roč. 13, č. 4, s. 110-111.

TOMEŠ, J. 2004e. *Evropa regionů: Regionální diferenciace nezaměstnanosti*. In Geografické rozhledy, roč. 13, č. 5, s. 138-139.

TRICHOPOULOS, D. aj. 1974. *The population of Greece*. Athens: University of Athens Medical School, 118 s.

Internetové odkazy

BBC News (<http://news.bbc.co.uk/>)

Center for Reproductive Rights-The World's Abortion Laws
(http://www.reproductiverights.org/pub_fac_abortion_laws.html)

CIA – The World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>)

Council of Europe (www.coe.int)

Český statistický úřad (<http://www.czso.cz/>)

Demografický informační portál
(http://demografie.info/?cz_home=&PHPSESSID=1c9c7ab7346d28e91d79a953a8ae1d86)

Demographic yearbook 1997 – Historical supplement
(<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybhists.htm>)

Encyklopedie Britannica (<http://www.britannica.com/>)

Encyklopedie Encarta (<http://encarta.msn.com/>)

Eurostat
(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090.1&_dad=portal&_schema=PORTAL)

Human Mortality Database (<http://www.mortality.org/>)

Hospodářské noviny (<http://hn.ihned.cz/>)

International Organization for Migration. (<http://www.iom.int/jahia/jsp/index.jsp>)

Migration Policy Institute (www.migrationpolicy.org)

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky (<http://www.mzv.cz/wwwo/mzv/>)

Národní statistický institut Itálie (<http://www.istat.it>)

Národní institut statistiky Portugalska (<http://www.ine.pt>)

Národní statistický úřad Řecka (<http://www.statistics.gr>)

Národní statistický institut Španělska (<http://www.ine.es>)

Population Reference Bureau (<http://www.prb.org/Publications.aspx>)

Portrait of the regions (<http://circa.europa.eu/irc/dsis/regportraits/info/data/en/index.htm>)

Recent demographic developments in Europe 2003
(<http://www.coe.int/t/e/social%5Fcohesion/population/demographic%5Fyear%5Fbook/2003%5FEdition/>)

United Nations Population Division (<http://www.un.org/esa/population/unpop.htm>)

United Nations Statistics Division (<http://unstats.un.org/unsd/default.htm>)

World Population Prospects: The 2006 Revision Population Database (<http://esa.un.org/unpp/>)

PŘÍLOHY